

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

ÅRBOG 2002

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

2002

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 89

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

2002

Bestyrelsen:

Formand:
Cand. mag. Helge Torm
Munkevænget 2, II th.
4180 Sorø
Tlf. 57 82 20 15
E-mail:
helge.torm@mail.tele.dk

Lærer Ole G. Nielsen
Skælskør Landevej 83,
Lundforlund
4200 Slagelse
Tlf. 58 58 40 16

Næstformand:
Gdr. Helge Christiansen
Bildsøvej 29, Bildsø
4200 Slagelse
Tlf. 58 54 75 11
E-mail: helgechr@adr.dk

Produktionsmester
Helge Jensen
Fægangen 12, st. th.
4180 Sorø
Tlf. 57 83 22 54

Sekretær:
Teknisk ass. Kurt Rehder
Knivkærvej 72, 4220 Korsør
Tlf. 58 38 00 31
E-mail:
kurt.rehder@post.tele.dk

Arkitekt Preben Bækhave
Parcelvej 27
4690 Haslev
Tlf. 56 31 21 99

Kasserer:
Lektor Jørgen From Andersen
Suserupvej 55, Broby
4180 Sorø
Tlf. 57 64 83 62
E-mail:
bgsbroby@inet.uni2.dk

Graver Finn Pedersen
Kærrebjergvej 27
4242 Boeslunde
Tlf. 58 14 51 15

Foreningens adresse:

Broby gamle Skole,
Suserupvej 55, Broby, 4180 Sorø.
Tlf. 57 64 83 62.

ISBN 87-91311-00-4
ISSN 0107-8151

*Forsidefoto: Hovedbygningen på Valdbygaard,
fotograferet af A.W. Eden 5/6-2001.*

Årbogens redaktion:

Redaktionsudvalget udgøres af:
Helge Christiansen, Kurt Rehder og
Helge Torm.
Ansvarshavende: Helge Christiansen

Bidrag til næste årbog må være redaktøren i
hænde senest 31. marts 2003. Hvis intet an-
det er aftalt, afleveres manuskripter maskin-
skrevet og evt. på diskette.

I tilfælde af stofrigelighed kan redaktionen
prioritere rækkefølgen og udskyde manu-
skripter til det efterfølgende år.

Indhold

Forord	7
<i>Af Helge Torm</i>	
Valdbygaard Gods	9
<i>Af Helge Christiansen</i>	
Christopher D. Friedenrich, sognepræst i Korsør 1711-19	36
<i>Af Hans G. Petersen</i>	
På jordomsejling med et Skælskør-skib i 1890'erne	47
<i>Af Carl Ferdinand Andersen</i>	
Niels Bransager	65
<i>Af Helge Jensen</i>	
Et liv med barske, men gode opvækstår og arbejdsår fra 1920'erne til 1970'erne	90
<i>Af Verner Jensen</i>	
Er Historisk Samfund for Sorø Amt stiftet i 1911 el. 1912?	101
<i>Af Helge Torm</i>	
Bestyrelsens beretning for 2001	120
<i>Af Helge Torm</i>	
Richard Henneke 1914-2001	123
<i>Af Preben V. Andersen</i>	
Boganmeldelser 2001	124
<i>Af Ole G. Nielsen</i>	
Regnskab 2001	127
Nye medlemmer	128

Forord

Af Helge Torm

Kære læsere!

Lige siden juni 1912 er Historisk Samfund for Sorø Amts årbog udkommet så godt som årligt, og hver gang er det vel spændende for modtagerne at se, hvad der nu bydes på af stof, men det er ikke mindre spændende for redaktionen - år efter år - at kunne fastslå, om der bliver stof nok til udgivelse!

Denne gang var vi på et vist tidspunkt ved at hænge med ørerne, for det fremsendte materiale var ikke særligt omfangsrigt, men miraklernes tid er ikke forbi. Vi kan nu præsentere en årbog, som fylder endog mere end normalt, hvad læserne næppe har noget imod.

Et udvidet bind af årbogen netop i år er nu heller ikke af vejen, for vi kan altså i 2002 fejre 90-års jubilæum for årbogsudgivelsen, lige som vort Historiske Samfund i det hele taget officielt har rundet de 90 år, når årbogen foreligger.

Et sådant jubilæum er anledning til at skue tilbage, hvad undertegnede også gør i en artikel om oprettelsen af Samfundet. I den historiske sand-

heds interesse må forfatteren erkende, som det også tidligere i mange år har været gjort gældende, at Samfundet faktisk blev grundlagt d. 12. oktober 1911, men hellere holde jubilæum et år for sent end et år for tidligt!

I øvrigt søger vi også i denne årbog at komme vidt omkring i både tids-, emne- og lokalitetsmæssig henseende.

Der er dog ingen artikel, der går længere tilbage end 1600-tallet. Til gengæld er der en artikel, der går op til nutiden. Det er en arbejdsmands erindringer, der er tale om, og på den måde kommer vi Poul Ulrich Jensen i møde, som i anmeldelsen af årbøgerne for 2000 (i Journalen juni 2001) bemærkede, at "man godt kunne ønske sig, at også livsvilkårene for en arbejderfamilie i byen var kommet med i en erindringsartikel. Det sker måske næste år?".

Ønsket blev vist ikke opfyldt i 2001-årbøgerne, men nu bliver det det, selv om vores fortæller, en arbejdsmand, godt nok for det meste boede på landet, men alligevel...

Artiklen, der går længst tilbage i tid, handler om Valdbygaard og Brorup, et gods på Slagelse-egnen, hvis eksistens er kendt af de fleste, men hvis historie her for første gang bliver nøje beskrevet og desuden bliver rigt illustreret.

Der er to biografiske artikler, som fordeler sig pænt, sted- og aldersmæssigt set. Dels skildres Korsørpræsten C. D. Friedenreich, virksom 1711-1719, og dennes familie, og dels vies politikeren og avismanden Niels Bransager fra Alsted, virksom i årene før og efter 1900, en stor omtale med udnyttelse af bl.a. hidtil ikke offentliggjorte dagbøger. Samtidigt viser det sig, at han i grunden var den allerførste, som slog til lyd for oprettelsen af et historisk samfund i Sorø amt, hvad lige akkurat kunne nå at komme med i artiklen om Samfundets tilblivelse.

Idet vi skriver under på Bransagers ord om, "at vi ingensinde (vil) glemme, at Verden strækker sig længere end til de store Skræpper om vor egen Andedam" (opråb i Sorø Folketidende 4. marts 1903), tager vi gerne læserne med på en ret eventyrlig jordomsejling, så meget mere som skibet er fra Skælskør. Den fandt sted i 1890'erne, men fortælleren beretter så levende, så man næsten mærker skumsprøjtet! Den lokale søfartsekspert Erik Nielsen giver supplerende oplysninger.

Vi håber, årbog 2002 vil falde i læsernes smag. Ligesom vi modtager

kritik fra kollegial side, sidst ved Peter Korsgaard i hans anmeldelse af de historiske årbøger for 2001 i Journalen for juni 2002, er kritik også velkommen fra medlemmerne. Vi lytter og lærer! (Ros er dog også velkommen). God læselyst!

I øvrigt kan vi i dette jubilæumsår glæde os over, at lokalhistorie er populær som aldrig før, så meget, at emnet kan få omtale på forsiden af en af landets meget store aviser. Det skete så sent som d. 26. juli 2002, da Berlingske Tidende under overskriften "Vi higer og søger" kunne fortælle, at danskernes interesse for lokalhistorie, især den helt nære (d.v.s. med relation til sogn eller slægt), er vokset ganske meget.

Kan Historisk Samfund for Sorø Amt, selv om (eller fordi?) vi dækker ganske mange sogne, opfange noget af denne stigende interesse, ser vores egen fremtid lys ud! Det er da et fromt jubilæumsønske.

Valdbygaard Gods

Af Helge Christiansen

Valdbygaard Gods ligger ved Slagelse, og består af Valdbygaard med 480 hektar, Brorup med 259 hektar, Langebjerggaard med 99 hektar, Teglværksgaard med 10 hektar samt 254 hektar skov. I alt har godset et tilliggende på 1102 hektar.

Valdbygaard staves med d, hvilket kan undre, når adressen er Valbygårdsvej. Tidligere har man også skrevet Waldbygaard. Det svarede til den måde, man i 1688 stavede til landsbyen Store Waldbye. Forleddet vald har ikke noget at gøre med det tyske wald, skov. Det kommer af det gammeldanske wall, der betyder slette eller græsgang. I Sverige findes ordet som udsagnsord, man "valler" kørne, lader dem græsse.

Valdbygaard Gods ejes og drives af godsejer, kammerherre, hofjægermester August Bech, der er femte generation i slægten. Han er gift med Elisabeth, f. komtesse Krag-Juel-Vind-Frijs, fra Halsted Kloster på Lolland. De har børnene Annesofie, f. 1981, og Peter, f. 1984. August Bechs mor, hofjægermesterinde Anna Elisabeth Bech, bor i hovedbygningen på Brorup. I foråret 2002 overtog Peter Bech

Elisabeth og August Bech.

Valdbygaard Skov og Langebjerggaard.

Landbruget drives traditionelt med avl af korn, græsfrø og sukkerroer. Foruden overforvalter N.C. Wiese er der normalt ansat to traktorførere og to elever på Valdbygaard. Skovdriften varetages uden fastansatte folk.

Halsted Kloster på Lolland. Hovedbygningen ses til venstre i billedet, den gamle hovedbygning i forgrunden og kirken i baggrunden.

Auktionen over Ryttergodset
Valdbygård blev oprettet som hovedgård i 1774, da staten solgte Antvorskov Ryttergods ved auktion. Køberen var J.M.H. Castenschiold. Han gav 65.000 rigsdaler for 7 landsbyer med over 7000 tønder land. Han nedlagde landsbyen Store Valby og byggede en ny hovedgård på den bare mark. Det kan man læse om i Ole G. Nielsens artikel: "Salget af Antvorskov Ryttergods 1774" i "Sorø Amts Årbog 1974". Her står, at det store Antvorskov Ryttergods blev sat til salg den 26. maj 1774. Godset strakte sig fra Bildsø og Nordrup i nord til Tårn-

borg og Ting-Jellinge i syd, og det omfattede 62 landsbyer med 611 gårde og cirka 430 huse, eller mere end 50.000 tønder land. Det blev delt i ni hovedgårde, som skulle være skattefri for at lokke købere til.

En af hovedgårdene var Valdbygaard, som skulle oprettes af fem nedlagte gårde i Store Valby og noget jord på Kindertofte Overdrev. Desuden 52 gårde og 32 huse i Hejninge, Øster Stillinge og Store Valby samt Hejninge Kirke.

På auktionsdagen var der tre bud på Valdbygaard. Det højeste var på

26.000 rigsdaler, 53 rigsdaler pr. tønde hartkorn. Det blev ikke antaget. Det var indrettet sådan, at fæstebønderne kunne byde på deres egne gårde, men det var der ikke megen interesse for.

Provst Torm bød 60 rigsdaler pr. tønde hartkorn for hele Kirke Stillinge by. Jørgen Jensen i Kelstrup bød 62 for hele Kelstrup og 63 for sin egen gård. Jørgen Larsens enke i Kelstrup bød også 63 for sin egen gård. Der var ingen bud på Bildsø eller Næsby, og heller ingen på de fire byer samlet. Rentekammeret havde regnet med at få 72½ rigsdaler pr. tønde hartkorn, så ingen af de nævnte bud blev antaget.

Auktionen måtte gå om. Næste dag den 27. maj 1774 tilbød Carl Adolf

von Castenschiold til Hagedsgaard for sin bror J.M.H. Castenschiold 65.000 rigsdaler for Valdbygård med Store Valby, Hejninge, Næsby, Kelstrup, Kirke Stillinge, Øster Stillinge og Bildsø. Dette bud blev antaget. I alt 1033 tønder hartkorn eller 9000 tønder land for 63 rigsdaler pr. tønde hartkorn eller 7 rigsdaler pr. tønde land.

Den bror, som købte Valdbygård gods, var Joachim Melchior Holten Castenschiold, oberstløjtnant og senere general og ejer af Borreby. Det var ham, der var chef for landeværnet ved det såkaldte Træskoslag ved Køge 1807. Straks efter købet overdrog han Valdbygård til en tredje bror, Jørgen Frederik Castenschiold til Hørbygård, men skødet blev først ordnet halvandet år senere.

Jørgen Frederik Castenschiold.

Store Kongsmark

Oprindeligt var det kun fem af Store Valbys gårde, som skulle nedlægges, men Castenschiold fik tilladelse til at nedlægge hele landsbyen. De tre sidste gårde blev nedlagt i 1775 mod at udflytte dem til Store Kongsmark. Her var der i forvejen et gadekær fra en tidligere bebyggelse. Denne bebyggelse ved man ikke noget om, og der er ikke forsøgt udgravninger.

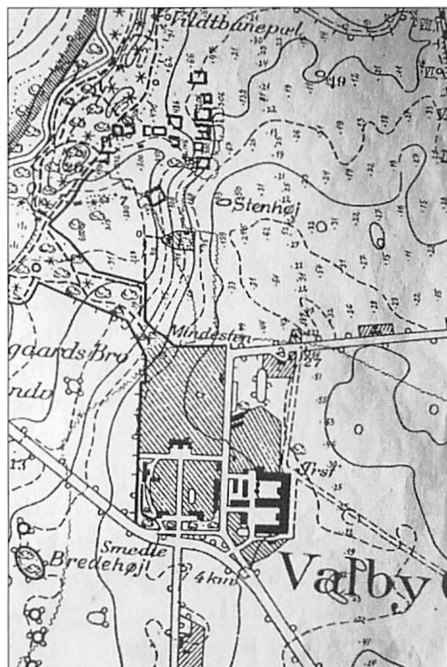
På det ældste kort over Kirke Stillinge fra 1768 er gadekæret i Store Kongsmark tydeligt markeret med ordene Gadekær og Gadekærs Agre, men der er hverken gårde eller huse ved gadekærene.

Store Kongsmark kom til at bestå af tre gårde med 60, 54 og 68 tønder land, eller i alt 182 tønder land. Men de fik lige meget hartkorn, hver ti tønder. Det forekommer helt urimeligt, at jorden blev takseret til så meget hartkorn, i alt 30 tønder. I den gamle matrikel var der kun 3 tønder hartkorn på hele det uopdyrkede areal. Det var indtil 1775 lejet af 6 fæstebønder i Kirke Stillinge, og de betalte tilsammen 40 rigsdaler i leje eller værdien af 10 tønder korn. Nu skulle de nye fæstebønder betale i alt 30 tønder korn.

De opbyggede deres gårde næsten ens med fire længer på hver 10 fag. Det gamle tømmer fra Store Valby har kunnet genbruges. Et bindingsværkshus kunne skilles ad og samles igen. Som en lille hjælp var de fri for hoveri i fire år indtil 1. maj 1779, hvorefter de skulle indgå samme hoveriakkord som Valdbygaards øvrige bønder. Alle bønder i Stillinge sogn betalte tiende til Stillinge Kirke, men de tre bønder i Store Kongsmark skulle betale tiende til Sankt Mikkel's Kirke i Slagelse, ligesom dengang de boede i Store Valby.

Store Valby

I bogen "Store Valby" af Steensberg og Østergaard Christensen er den gamle landsby grundigt beskrevet. Men forfatterne har ikke interesseret sig for, hvad der skete med beboerne efter 1774. Det kunne ellers nok lade sig gøre ved at gennemgå kirkebøgerne og folketællingen fra 1787. Af de ni fæstebønder i Store

Kort over Valdbygaard med landsbyen Store Valbys gårde indtegnet. (Fra Store Valby III).

Valby 1774, kan man genfinde de fire: Niels Jensen i Næsby og Morten Nielsen og Niels Hansen i Store Kongsmark 1775. Desuden bliver Peder Marcussen og Niels Nielsens søn Jørgen husmænd på Valdbygaard. De øvrige beboeres skæbne var også værd at undersøge.

Da Store Valby blev nedlagt, bestod landsbyen af 14 gårde, en smedje, nogle få huse samt en af Frederik 4.s kongelige skoler. Fem af gårdene blev professionelt udgravet i årene 1945 til 1953. De ældste fund var fra yngre stenalder, her imellem en stenøkse, som har givet navn til Valbytypen. Der blev fundet lergulve, fundamentsten, stolpehuller, brolægning, ildsteder, brønde, lerkar-

skår og dyreknoget. I alt blev der registreret 16.200 fund, og de viser, at fra vikingetiden og frem til 1774 har der gennem alle årene været bebyggelser på stedet. Det eneste synlige minde fra den gamle landsby er nu en række fundamentsten i Valdbygaards park. Den sidste bygning forsvandt i 1860. Det var den kongelige skole, hvis skæbne er beskrevet i "Slagelse Herreds Skolehistorie" af Johs. C. Jessen.

Jørgen Frederik Castenschiold til Hørbygaard blev som nævnt indsat som befuldmægtiget på Valdbygaard i 1774, men i 1776 blev han ejer. Han købte den nybyggede Valdbygaard af sin bror for 100.000 rigsdaler, eller 35.000 rigsdaler mere end broderen havde givet halvandet år før. Man kan bl.a. i Nordisk Billed-Magazin 1865 læse,

at staten tabte 35.000 rigsdaler, som godset altså var mere værd. Det forekommer usandsynligt, at brødrene ville tjene penge på en sådan familiehandel, så forklaringen er nok den, at der i mellemtiden var brugt 35.000 rigsdaler på nye bygninger.

Valdbygaards ældste bygninger

Første gang Valdbygaards bygninger blev vurderet til brandforsikring var i 1805. Her blev 39 større og mindre bygninger vurderet til i alt 32.410 rigsdaler. Hovedbygningen var ikke særlig anseelig for en herregård, kun 24x8 m. Den blev beskrevet således:

Stuehus i nord 38 ½ alen lang, inddelt i 17 fag, 12 ½ alen bred, egebindingsværk i fod på en kampestens- og muret grund, skræstivere på alle hjørner og i midten,

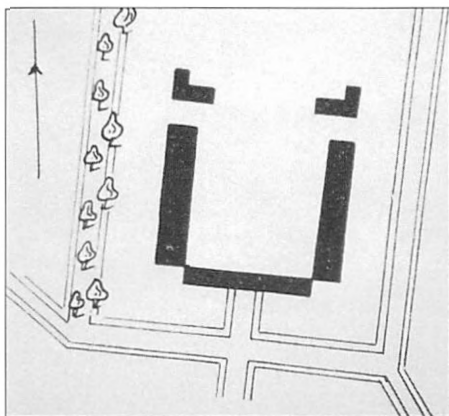
Den gamle hovedbygning på Valdbygaard.

Valdbygaard set mod vest. Foto ca. 1890.

murede gavle af brændte mursten ligesom væggene, fyrre overlømmere og stentag med bræddegæsims til begge sider, samt 2 murede tagkviste. Indrettet til stuer, kamre, køkken, forstue, trappeopgang, samt uden for forstuen en tilbygning til indgang, med 2 skorstene, en

enetages vindovn med tromle og rør, en toetages do med tromle og rør, en moderne ditto med pyramide og rør, og en stor bilægger kakkelovn, bræddeloft overalt, samt bræddegulve, engelske vinduer, hollandske døre og låse, samt vinduer, vindueskarme og dørene malede med oliefarve. Disse 17 fag stuehus vurderes å fag til 120 som beløber til 2040 rigsdaler.

Plan over Valdbygaards bygninger 1805.

De tre udlængere, som omkransede gårdspladsen var meget store. Ladelængen mod øst og staldlængen mod vest var hver 80x14 m, og portlængen mod syd var 70x8 m. Der var plads til 200 malkekøer plus opdræt og 64 heste. Nogle mindre bygninger var indrettede til mejeri, kærneværk, bageri, smedje samt beboelse. Karlekamrene var ved hestestalden. En ny bygning til et tærskværk blev opført i 1790, og

samtidig blev de hoveripligtige bønder fritaget for tærskarbejde mod en årlig afgift på hver 10 rigsdaler.

Den gamle kongelige skole blev beskrevet således: *Et hus beliggende nord for gården, beboes af Jacob Kratt, hvilket hus er beliggende med gavlene i øster og vester, 21 ½ alen lang, inddelt i 9 fag, 12 alen bred, grundmur til alle sider, fyrrø overtømmer og stråtag med en rad tagsten i tagskægget. Indrettet til stue, kamre, køkken, fæhus og lo. Med en skorsten, en bagerovn, en bilægger kakkellovn og en lerovn, bræddeloft overalt, dels engelske og dels blyvinduer samt ordinære døre, à fag 50 er 450 rigsdaler.* Et andet hus i samme størrelse, men i bindingsværk og med stråtag, blev vurderet til 120 rigsdaler.

Som ejer af Valdbygård fik Castenschiold mange vanskeligheder. I 1781 og -83 var der misvækst, så køer og heste sultede ihjel, og han måtte hente heste fra Hørbygaard

for at få pløjet og sået. Bønderne blev i disse år meget forarmede, og samtidig pålagde staten dem en masse strengt vejarbejde på den nye hovedvej fra Slagelse mod Korsør.

Den store brand i Hejninge

Udskiftningen fik en dramatisk begyndelse, da det halve af Hejninge brændte. Kirkebogen beretter, at der kl. 9 lørdag aften den 21. april 1781 udbrød brand. Otte af byens 17 gårde gik op i luer sammen med 13 af husene, og 22 familier blev hjemløse. *Og til denne elendighed var også denne, at gmd. Hans Niensens lidet barn Hans blev opbrændt og intet forefundtes af samme barn.* (Se evt. "Jordfordeling og udskiftning" af C. Riise Hansen og Axel Steensberg.) De brændte gårde kunne lige så godt opføres uden for landsbyen, så Castenschiold benyttede lejligheden til at foretage en udskiftning. For at ensomheden ikke skulle blive for trykkende blev de otte gårde

Den gamle hovedbygning på Valdbygaard. Foto ca. 1890.

Den gamle avlsgård på Valdbygaard set mod syd.

opført parvis. Således skulle to bønder i fællesskab drive den jord, der blev tildelt de to ejendomme. De øvrige fem landsbyer blev udskiftet i 1790 og -91 og 50 procent af bøndergårdene blev udflyttet. Bøndernes hoveri blev afløst af en pengeafgift, og for at opveje den derved mistede arbejdskraft på hovedgården oprettede han 50 husmandssteder med hver 5 tønder land jord. Disse husmænd skulle så arbejde 2 dage om ugen på Valdbygaard, den ene dag gratis som husleje.

Castenschiold købte i 1787 Store Frederikslund mellem Slagelse og Sorø. I årene 1798 til 1804 havde han solgt 14 af sine 90 fæstegårde fra Valdbygaard Gods og i 1805 solgte han hele godset til amtmanden over Sorø Amt P.C. Stemmann for 340.000 rigsdaler. Castenschiold døde på Store Frederikslund i 1819.

Stemmann på Valdbygaard

I årene 1805 til 1846 var Valdbygaard ejet af Poul Christian Stemmann, der var statsminister i over 20 år. Han var født i 1764 i København som søn af justitsråd og senere statsminister C.L. Stemmann, og han var derved selvskreven til at nå til tops i samfundet. Han satsede på en karriere i statens tjeneste, og han nåede så højt, det var muligt i enevældens tid. Allerede som 17-årig fik han juridisk embedseksamen, og som 20-årig fik han ved faderens hjælp en stilling som kommitteret ved De norske Bjergværker.

I 1788, da han var 24 år gammel, blev han i Søllerød Kirke i Nordsjælland gift med Betzy Wasserfall, og ved hjælp af en solid medgift kunne han så for 35.000 rigsdaler købe godset Dønnerup, der ligger mellem Ruds Vedby og Jyderup.

Her arbejdede han med på landbo-reformerne ved at afskaffe hoveriet for sine fæstebønder og erstatte det med en pengeafgift. Det blev en fordel for begge parter.

Et betydningsfuldt afsnit af hans liv blev indledt i 1799, hvor han blev amtmand i Sorø og økonomisk leder af Sorø Akademi, Herlufsholm Skole og deres omfattende jordegods. Han solgte så Dønnerup og købte i 1805, som nævnt ovenfor, Valdbyaard ved Slagelse for 340.000 rigsdaler. Næsten hele Stillinge sogn og det halve af Hejninge hørte dengang under Valdbyaard Gods, som dermed omfattede over 8000 tønder land. Den ret lille hovedbygning på Valdbyaard byggede han lidt større, og selv om han aldrig tog fast ophold der, holdt han dog sine to døtres bryllupper i hovedbygningen på Valdbyaard. Han solgte intet fæstegods fra i sin ejertid, men udvidede godset med 98 tønder land god eng ved at udtørre Bildsø Sø. Et minde fra hans tid er navnet "Amtmandsholmen" ved Vårby Å.

Stemann var en dygtig amtmand, men også en bøs herre, der ikke tålte modsigelse. Under krigen med England i 1807 fik han gennemført, at alle leverancer til den engelske hær i Sorø Amt skulle rekvireres gennem ham. Derved undgik han, at de engelske soldater udplyndrede befolkningen.

Kong Frederik 6. satte stor pris på Stemann og besøgte ham engang

P.C. Stemann.

privat i Sorø. Under krigen 1807 blev Stemann betroet til at gemme kronjuvelerne fra Rosenborg. Det gjorde han i Sorø Kirke i gravkammeret under Holbergs sarkofag, hvor han åbnede Birgitte Goyes kiste fra 1652 og anbragte værdierne der. Det skulle vise sig at være et sikkert gemmested. Som amtmand skulle Stemann også lede sessionerne. Engang var der en rig gårdmands søn, der spillede døvstum for at slippe for soldatertjenesten. Det gjorde han godt, selv ikke pistolskud fik ham til at reagere. Så hviskede Stemann til ham: "*Nu er du færdig, Lars, du kan gå.*" - "*Manne tak, hr. kammerhære,*" svarede Lars. Så var han afsløret.

I Sorø Amts Årbog 1946 fortæller amtmand V. Topsøe, at engang skulle fru Ingemann have nyt stakit omkring deres hus, og hun skrev da til Stemann:

"Det lyseblåt skal være, at det kan ligne

luft og atmosfære.” Han svarede: *“Nej, det stryges skal med tjære, at det kan holdbart være”*. Og derved blev det.

Da Akademiet i 1827 var blevet genopbygget efter brand, holdt direktør Tauber fest med deltagelse af Frederik 6. og andre gæster, og bagefter sendte han regningen på 1800 rigsdaler til universitetet. Det var dengang et meget stort beløb, og på forespørgsel svarede Stemann: *“Send ham pengene og samtidig hans afsked.”*

Da denne begivenhed fandt sted, var Stemann flyttet til København. Han var blevet udnævnt til gehejmemstatsminister, kancellipræsident, justitsminister og kongelig bankkommissær. Han blev også Ridder af Elefanten og senere overkammerherre.

Gennem de 28 år, Stemann havde været i Sorø, havde han fået oparbejdet fyldte pengekasser både i amtet og på Akademiet. Da ejendomspriserne var høje, havde han i 1805 solgt Brorup til arvefæste, og lidt senere solgte han Hellestrup, Bjernedegaard og Tersløsegaard. I 1825 var ejendomspriserne faldende, og Stemann købte så godserne Nordruplund og Mørup til Akademiet.

Stemann nåede at lede Kancelliet i 21 år. Han havde også sæde i Statsrådet, hvor afgørelserne blev truffet. Han var enevældens mand og så gode venner med Frederik 6., at det

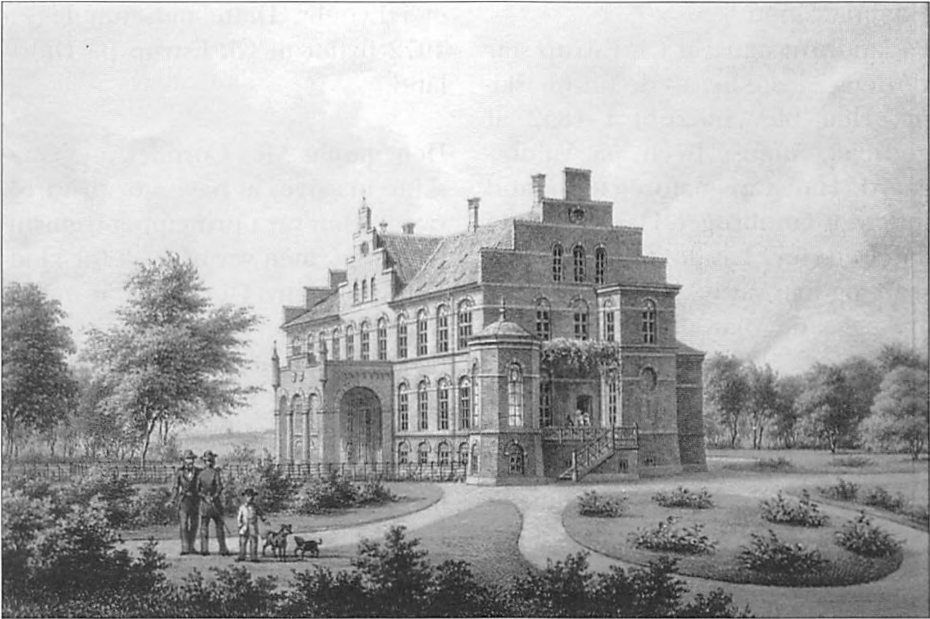
ramte ham hårdt, da hans elskede konge døde i 1839. Men han var også loyal over for Christian 8., selv om de tit var uenige. Det fortælles, at Christian 8. engang blev så ophidset, at han stampede i gulvet og råbte: *“De vil da også altid have Deres vilje!”* Stemann svarede roligt: *“Nej, kun når jeg bestemt tror, at just dette er til landets og Deres bedste.”*

Stemann var også modstander af stænderforsamlingerne og trykkefriheden, og egentlig også af forfatningsændringen, der gav stemmeret til udvalgte grupper i samfundet. Men i 1848 skiftede han standpunkt, fordi han ikke havde tillid til Frederik 7. som ny konge. Da grundloven skulle forhandles, var Stemann syg, og han blev afskediget sammen med alle de andre ministre. Dog beholdt han ledelsen af Herlufsholm Skole og Gods i 3 år mere, og her døde han i 1855, næsten 91 år gammel. Hans gravsten står stadig ved Herlufsholm.

Slægten Bech

I 1846 solgte Stemann Valdbygaard til daværende proprietær, senere hofjægermester A. W. Bech til Fredsholm på Lolland for 500.000 rigsdaler. Det var i pengeværdi lidt mindre, end han selv havde givet 41 år tidligere. Valdbygaard kom da ind i en slægt, i hvis besiddelse den har været siden.

På Valdbygaard skete store forandringer. Et teglværk blev opført, hvor der blev brændt drænrør til

Den ny hovedbygning på Valdbygaard. Opført 1853-55.

gårdens marker, og mursten og tegl til en ny stor hovedbygning opført 1853-55. Den gamle hovedbygning bar præg af, at de forrige ejere ikke selv havde boet ret meget på Valdbygård. En ny og betydelig større hovedbygning blev opført efter tegning af Bechs fætter, arkitekt L.A. Winstrup, og den består af to etager foruden kælderen. I det ydre er den en meget harmonisk bygning i nygotisk stil. Hovedbygningen har lagt stuer til filmene "Slægten" og "Sort høst".

Store arealer blev drænet, og arbejdet var så veludført, at de gamle hoveddrænledninger stadig virker. Først 100 år senere blev det nødvendigt at omdræne. De gamle drænkort findes stadig i Valdbygaards arkiv.

Bønderne fik nu mulighed for at købe deres gårde til selveje og eventuelt dele dem i mindre parceller til deres børn. For hver otte gårde, der blev solgt til selveje, måtte en niende gård lægges ind under hovedgården. På denne måde opstod Langebjerggaard i Øster Stillinge med 99 hektar, og Knudsrødgaard i Bildsø med 125 hektar. Husmandshoveriet blev også afskaffet og afløst af en pengeafgift. Gravhøjene blev fredede, og der er stadig bevaret over halvdelen af de oprindelige oldtidsminder. Voldstedet Trelleborg blev også fredet og er i dag en af egnens største seværdigheder. I 1866 blev der fundet et pragtfuldt jernaldersværd i den udtørrede Bildsø Sø. Det blev af Bech afleveret til Nationalmuseet.

Høstmaskinen

På landbrugsmuseet Gl. Estrup står verdens ældste bevarede høstmaskine. Den blev indkøbt i 1852 af godsejer August Bech på Valdbygaard. Han var en foregangsmand indenfor landbruget. Han var med i ledelsen for Landøkonomisk Selskab, og han var ikke bange for selv at lægge ud, når noget nyt skulle prøves.

I 1847 bestilte August Bech forskellige redskaber og maskiner hos sin bror Edvard Bech, der var konsul i New York. Han spurgte også på en mejemaskine, men hans bror anbefalede ham at vente. Allerede 1831 var den første brugbare Mc. Cormick mejemaskine blevet fremstillet, men det var først ved verdensudstillingen i London 1851, at en forbedret mejemaskine vakte interesse i Danmark. I forsommeren 1852 fik Bech så den længe ønskede maskine tilsendt fra USA. Den var beregnet til 2 heste og 2 mand. Den ene mand skulle køre hestene, og den anden skulle sidde på et bagudvendt sæde og rive kornet i passende bunker. Disse bunker kunne så med håndkraft bindes til neg og stilles op.

Man regnede med, at maskinen kunne erstatte 20 mand med leer. Bech brugte kun maskinen i 2-3 år. Han var ikke tilfreds med den, og den afsatte alt for høje stubbe. Han tilbød derfor at forære den til et landbrugsmuseum. Omkring 1856 kom den til Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, og derfra kom den i 1938 til Landbrugsmuse-

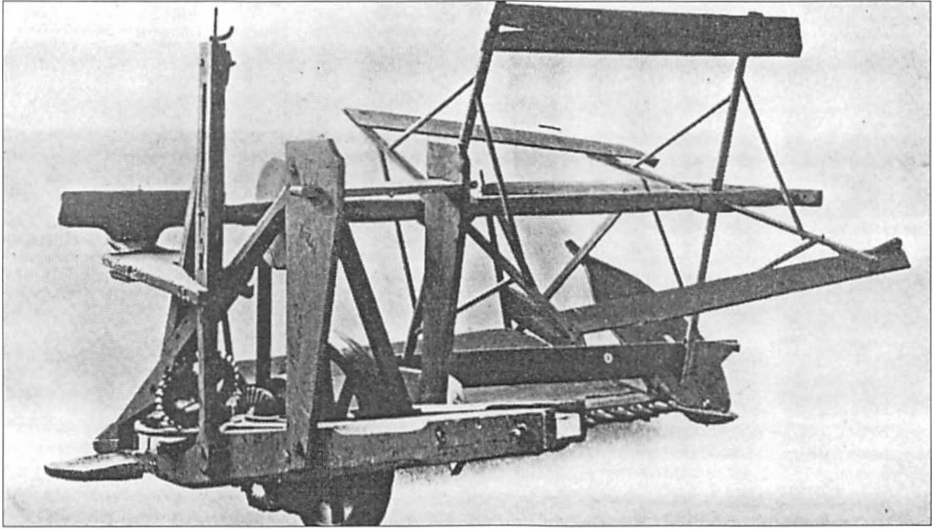
et i Lyngby. Dette museum blev i 1972 flyttet til Gl. Estrup på Djursland.

Den gamle Mc. Cormick mejemaskine må siges at have stor historisk værdi. Den var i princippet fremstillet rigtigt, men var bare alt for klodset og primitiv. Det meste af maskinen var af træ, kun transmissionen og kniven var af jern. Fingrene var 8 cm tykke, og takkerne på kniven ragede kun 1 cm frem.

Ildebrand på Valdbygaard

Den 13. august 1859 klokken 3 om morgenen udbrød der brand på Valdbygaarden, hvorved både mejeriet og et nærliggende svine- og hønsehus nedbrændte. En pige havde tændt op under kedlen og var gået derfra et øjeblik. Da hun kort efter vendte tilbage, var der på uforklarlig vis gået ild i en bunke kvas, der lå nær ved ildstedet, og ilden havde allerede antændt loftet. Det lykkedes at redde de øvrige bygninger på gården, men der indebrændte 1 hest, 8 køer og 40 grise foruden flere hundrede høns, ænder og duer. På loftet var der værelser til 13 malkepiger, og de mistede alt, hvad de ejede.

Deres ejendele var ikke forsikrede, og derfor blev der startet en indsamling til fordel for pigerne. Det var købmand Grønvold i Slagelse og pastor Budz i Havrebjerg, der sammen med skolelærerne i Hejninge, Havrebjerg og Jernbjerg stod for indsamlingen, og de fik god hjælp fra Sorø Amtstidende.

Mejemaskine fra Valdbygaard.

Godsejer Bech lagde for med 50 rigsdaler, og justitsråd Bech og general Oxholm gav hver 5 rigsdaler. Gårdmænd på egnen gav fra 1 til 3 rigsdaler, og husmænd og tjenestefolk gav fra 1 til 3 mark. Det mindste bidrag var på 8 skilling. Der blev samlet ind blandt de øvrige ansatte på Valdbygaard og på omegnens øvrige herregårde: Gyldenholm, Skovsgaard, Ødemarksgaard, Lille Frederikslund, Falkenstein og Taarnholm. Ligeledes i landsbyerne: Havrebjerg, Blæsinge, Krænkerup, Arslev, Tjørnelunde, Nordrup, Ottestrup, Valby, Jernbjerg, Slagstrup, Holmstrup, Hejninge, Næsby, Kelstrup, Kongsmark, Kirke- og Øster Stilling samt Bildsø.

Alle de flere hundrede bidragsynderes navne kom i avisen, og indsamlingen sluttede først efter 2½ måned. Der indkom i alt 280 rigsdaler, som blev fordelt mellem de

13 piger efter deres tab. Den pige, der havde mistet mest, fik 76 rigsdaler, og de øvrige henholdsvis 41, 24, 22, 20, 19, 16, 15, 13, 11, 11, 9 og 3 rigsdaler.

Mejeriet

Efter branden tegnede godsejer Bech en brandforsikring for de ansattes ejendele, så en sådan ulykke ikke mere kunne overgå dem. Han fik også bygget et helt nyt mejeri, der dengang blev landets mest moderne, og som blev udførligt omtalt i Illustreret Tidende 1860, side 386. Mejeriet fremstillede herregårdssmør og ost. Skummesalen havde tøndeloft under det høje stråtag, og der var aftræksskorstene og lemme i væggene, så der var rigeligt aftræk. Tagudhænget var så stort, at solen ikke kunne opvarme væggene. I mejeriet var der 60 store flade støbejernsbakker, hvor mælken kunne samle fløde.

Mejeribygningen på Valdbygaard.

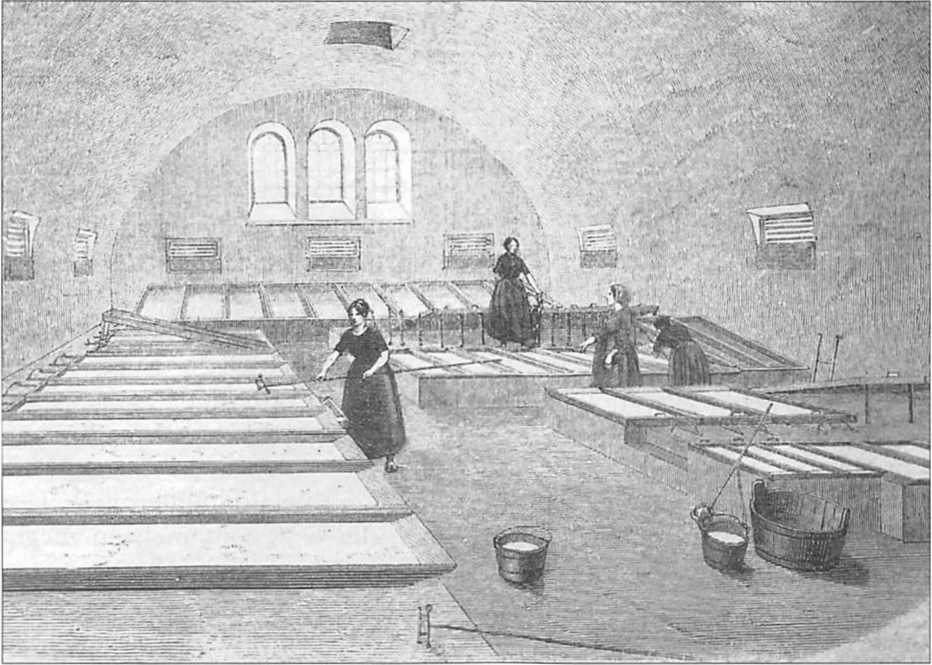
I osterummet var der kar med damprør til at opvarme mælk tilsat osteløbe, og der var ostepresser til at presse vollen ud af ostemassen. Alle gulvene var af det helt nye materiale portlandcement.

Fra 1891 til 1901 var der ansat en mejerske, som hed Lene Bjerregaard. Hun har skrevet en beretning om Valdbygaards mejeri. De behandlede mælken fra 600 køer, 400 på Valdbygaard, 150 på Brorup og 50 på Langebjerg. På Valdbygaard stod køerne i rækker på tværs af stalden med 20 køer i hver række. Der var ansat 10 svenske malkepiger, der sammen med 10 husmandskoner hver skulle malke 20 køer 2 gange om dagen. Lene Bjerregaard beretter om en episode fra sin tid på Valdbygaard:

Smørret kom i driller af træ, og en gang om ugen blev der sendt frisk smør til England. Det skete engang, at jeg havde en ganske lille guldring, for resten et arvestykke. Den gled af fingeren og var væk i smørret. Jeg havde sagt farvel til den, men en tid efter fik Hofjægermesteren brev fra England, at der var fundet en guldring i Valdbygaards smør, og at den kunne blive returneret, hvis ejermændene kunne findes. Den kom hjem og blev meget beundret, også af herskabet. Tænk at sådan en lille ting selv havde gjort den lange rejse og ved et tilfælde var blevet fundet derovre.

Brorup

I 1855 tilkøbte A.W. Bech den nærliggende Brorupgaard med ca. 470 tønder land. Stedet kaldes nu Gl. Brorup, og har adressen Slag-

Skummesalen.

strupvej 45. Før 1674 var Brorup en landsby med 10 gårde og en vandmølle. Brorup ligger nu ca. 1 km

nord for Havrebjerg, og adressen er Kalundborgvej 115. Om navnet kan fortælles:

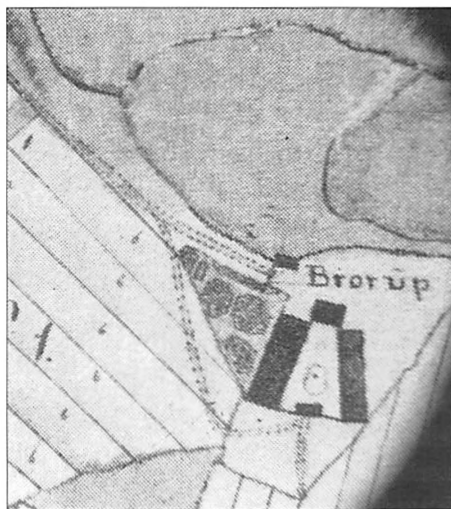

Osterummet.

Forleddet Bro er fra broen over Tude Å. Efterleddet rup er ligesom strup afledt af torp, der betyder udflytterbebyggelse. Her omkring er der mange torpbyer: Kelstrup, Svenstrup, Knudstrup, Slagstrup, Bøstrup, Mullerup, Finderup, Ollerup, Sønderup, Nordrup, Sorterup, Ottestrup osv. Allesammen bebyggelser der er flyttet ud fra ældre byer. De ældste af navnene går tilbage til år 800. Brorup har altså heddet Brotorp.

Det ældste dokument, der nævner Brorup, er fra 1352. Dengang lå der i landsbyen Brorup en større gård, for i et par breve nævnes lensmændene Peder Nielsen og hans søn Niels Pedersen til Brothorp.

I middelalderen var det almindeligt at testamentere sin gård til en kirke eller et kloster mod at få læst sjælemesser. I 1396 hørte Brorup under

Plan over Brorups bygninger før 1804.

biskoppen i Roskilde, og Bent Bille var lensmand på Brorup. I 1435 havde Clement Griis Brorup og Havrebjerg i leje af biskop Jens i Roskilde.

I 1454 blev der med kong Christian 1.s tilladelse gennemført et stort mageskifte, så Antvorskov Kloster fik Brorup og en del andre byer nord for Slagelse i bytte for Svenstrup Gods mellem Ringsted og Roskilde. Ved dette mageskifte omtales også vandmøllen i Brorup, den kaldtes dengang Broagger Mølle. I afgift betalte mølleren 1½ læst mel, det er 2 tons mel, en meget stor afgift.

I 1601 befaler kong Christian 4., at lensmanden på Antvorskov Slot skal give møllerne i Brorup og Pine Mølle ved Næsby noget gratis tømmer til istandsættelse af deres møller. Bønderne skal hjælpe med arbejdet. På det tidspunkt, efter reformationen, har kongen overtaget Antvorskov Kloster og alle klostrets besiddelser. Fra 1609 er lensregnskaberne bevaret, så man i Rigsarkivet kan finde navnene på alle fæsterne af hver enkelt gård i Brorup og de andre byer under Antvorskov.

I lensregnskaberne kan man også se, at i 1639 må Havrebjerg og Brorup mænd bøde en okse for overfald på Oluf Møller i Brorup, og i 1644 får Jeppe Møller i Brorup en bøde på 3 daler, fordi han har taget 3 små favnetræer ved Vårby Mølle.

I 1651 fæster Oluf Jensen Brorup Mølle efter Oluf Lauritsen og giver

i indfæstning 24 daler og en øxen. (En ung slagtetyr eller stud) I 1651 fæster Brix Laursen møllen og giver 40 daler. Han fritages i 1655 for et års afgift pga. ildebrand.

Under svenskekrigen 1658-60 blev Brorup delvis ødelagt. Af de 10 gårde i byen var de seks ødelagte og ubeboede. På den syvende gård blev jorden dyrket trods bondens store armod. Møller Brix Laursen og gårdmand Laurits Hansen sendte i 1661 og 1663 bønskrifter til Kong Frederik 3. om nedsættelse af landgilden i nogle år, så gårdene i Brorup igen kunne blive opbyggede og beboede. Mølleren fik nedsat sin afgift til det halve i 1664, 24 tønder og 2 skæpper korn. Men det lykkedes ikke at få nye fæstere til Brorup.

I 1667 fik en soldat møllen i fæste uden at betale indfæstning. Han

hed Laurits Svendsen. Og i 1672 fæstede Jens Clausen den ødelagte mølle for 8 daler. Det har nok kun været jorden, han kunne bruge.

I 1674 blev Brorupgaard så oprettet af de 10 gårde og møllen i landsbyen Brorup. Det var justitsråd Poul Nielsen, som fik byen af kongen i bytte for en del andre gårde på Sjælland. Dem havde Poul Nielsen fået af kongen 3 år før, hvor han havde 14 års løn tilgode. Under svenskekrigen havde kongen ikke haft råd til at betale løn til sine embedsmænd, så mange fik i stedet nogle gårde og noget jord.

I 1674 skete der også det, at en del gårde i Stillinge sogn blev udlagt til ryttergods under jægermester Johan. Brorup kom altså ikke til at høre under Antvorskov Rytterdistrikt.

Brorup omkring 1920.

Brorup set mod vest. Foto Helge Christiansen 9/7 1982.

Året efter, i 1675, købte Poul Nielsen også Havrebjerg Mølle og møllegården. En anden havde budt på den, men Poul Nielsen holdt på, at han havde fortrinsret som ejer af Brorup Mølle, der havde været så generet af opstemningen ved Havrebjerg Mølle, at den forrige møller var ruineret.

I 1679 blev Poul Nielsen adlet med navnet Rosenpalm, og han fik nogle adelige skattefordele. Han fik da den officielle kongelige bevilling til at oprette sin hoved- og sædegård af Brorups og Jernbjergs øde jorder og kalde den Brorupgaard. Hele Havrebjerg og Blæsingehørte også med, og bønderne blev hoveripligtige til Brorup.

I 1684 tilkøbte han Sorterup, Ottestrup og Stillinge kirker. Han døde i 1688, og i Stillinge Kirke blev Sankt Annæ Kapel, det der nu kaldes dåbskapellet, indrettet til gravkælder for slægten Rosenpalm. Omkring 1840 blev kisterne nedsænket på kirkegården, og gravkælderens blev fyldt op.

Ludvig Holberg

Brorup Gods var så i denne families eje indtil 1740, hvor den daværende ejer Johan Severin Benzon måtte sælge til Ludvig Holberg, der gennem 5 år havde lånt ham penge. Holberg tilkøbte Årslev by og mølle, så han derved lettede hoveriet for bønderne i Havrebjerg og Blæsingehørte, idet de så blev flere om arbejdet.

Fundamentsten ved Gl. Brorup.

Ludvig Holberg er kendt af alle på grund af sine komedier, den mest kendte er nok Jeppe på Bjerget. Hans komedier bliver stadig opført på teatrene, selv om de nu er over 250 år gamle. Både i Danmark og Norge er der meget stor interesse for Holberg. Derfor er det også naturligt at interessere sig for det sted, hvor han opholdt sig om sommeren i årene 1740-45. Efter den tid tog han hver sommer ophold på Tersløsegaard, hvor der var et helt nyt stuehus.

Holberg bortforpagtede Brorup, men han betingede sig at kunne bebo de to østlige værelser i det røde borggårdshus. Det var stuehuset, som lå, hvor der nu på

Slagstrupvej ligger et langt hvidt hus. Huset var dengang kortere og bredere, 18,5 x 11 m. Det var grundmuret af røde sten eller rødkalket, og det havde stråtag, dog med tegl i tagskægget. Det havde 16 vinduer med små blyndfattede ruder. Der var indgangsdør mod syd, ud mod gårdspladsen. Huset var indrettet med en stor ottefags stue, en gæstestue på to fag og et lille kammer. Så var der dagligstue, og der var køkken, bryggers og spisekammer. Under køkkenet var der en kælder. I hele huset var der kun to kakkellovne, såkaldte toetages vindovne med rør og tromle. Der var to store udlænger på gården. De lå på skrå ud fra stuehuset, så gårdspladsen var ganske smal ved stuehuset og

meget bred ved vejen. Langs med den nuværende indkørsel til Gl. Brorup lå ladelængen. Den var stråttækt med skrågavle. Og på skrå den anden vej, mod øst, lå staldlængen med plads til 125 kreaturer og 6 heste. Nordvest for stuehuset, nærmere Tude Å, lå gårdens mejeri med maltkølle og bagerovn, her var også et svinehus.

Mod sydøst var der nogle fiskedamme, der var ansat en fiskemester på gården. Disse fiskedamme lå nær Skidenrenden, som dengang hed Valbækken. Her var der på Holbergs tid en gammel rådden træbro, som præsten i Havrebjerg, Joakim Gynter, skulle passere, når han skulle til sin annekskirke i Gudum. Præsten klagede til kongen over, at Holberg ikke ville reparere broen. Holberg svarede, at han ikke vidste, at det var hans pligt at vedligeholde broen, "ej heller ved jeg, hvor den ligger". Det sidste lyder usandsynligt, da der kun er 300 m fra huset ned til broen. Men den blev først repareret efter Holbergs død.

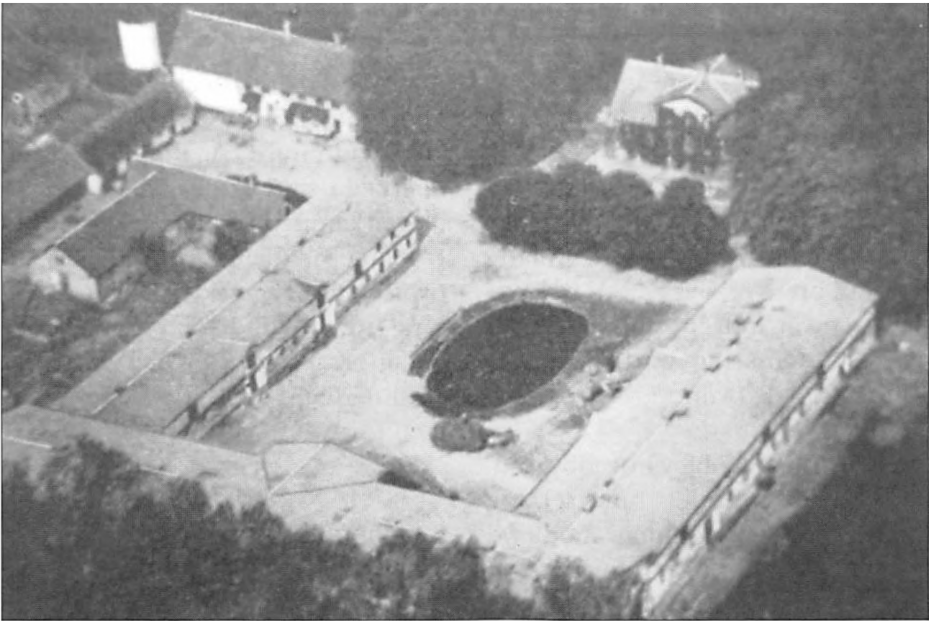
Holberg har kunnet nyde en flot udsigt over gårdspladsen, der var åben mod syd, til Slagelse med dens kirketårne. Tårnet på Antvorskov Slotskirke var over 73 m højt. Og mod nord har han kunnet se over engen og Tude Å til Torsmarken, hvor der dengang stod en nyopført stubmølle på toppen af bakken. To store lindetræer markerer den gamle indkørsel. Der står to tilsvarende nede ved Slagstrupvej. Om de kan

A. W. Bech. Ejer af Valdbygaard 1846-77.

være helt fra Holbergs tid, tør jeg ikke sige. Foran huset står en gammel vildtbanesten. Den har været brugt til trappe ved Skyttehuset, som lå ved Kalundborgvej over for den ny Brorupgaard. Holbergs stuehus var et par meter bredere end det nuværende hus, og det eneste levn der er fra hans tid, er en række fundamentsten, der ligger et par meter fra huset på den nordlige side.

Holberg testamenterede alt, hvad han ejede til Sorø Akademi. Han døde i 1754, og der blev da strengere tider for fæstebønderne. I bogen "En fæstebondens liv", der indeholder nogle af Søren Pedersens dagbøger fra Havrebjerg, fortæller han, at Holberg var mindre streng end både hans forgænger og hans efter-

Brorup set mod nordøst. Foto 1930.

følger. Akademiet udskiftede de 3 landsbyer i 1790-erne, og de begyndte bortsalg til arvefæste. Den 4. august 1804 brændte avlsgården på Brorup. Den blev så solgt som arvefæste til den hidtidige forpagter Mads Vestergaard. Ved branden sprængtes alle ruderne i stuehuset af varmen fra ilden, men huset blev reddet.

Vestergaard genopbyggede avlsgården med 3 store længer. Han døde i 1808, men hans enke drev gården videre med sønnen Jacob Vestergaard som bestyrer. I 1809 byggede hun et nyt stuehus på 20,5 x 9,3 m, altså længere og smallere end før.

Omkring 1830 blev Brorup solgt til Heinrich Vorbeck, og han solgte i

1839 videre til Laurits Christopher Worsøe. Worsøe opførte en stor ny ladelænge i 1852, men den 20. august 1855 brændte hele gården ved lynnedslag. Da han følte sig for gammel til at bygge gården op igen, solgte han den til godsejer A.W. Bech på Valdbygaard. Brorup var stadig arvefæste under Sorø Akademi, og Bech skulle årligt betale 600 tønder korn i afgift foruden skatter. Den første vinter klarede han driften af Brorup fra nogle interimistisk opførte bygninger på brandtomten, men året efter, i 1856 begyndte han så opførelsen af en helt ny gård på Kalundborgvej. Her lå den bedre midt i marken.

Den 2. november 1856 blev der brandforsikret en ladelænge mod vest, 66 m lang og 13 m bred, dog

var der en udbygning ind mod gårdspladsen, så længen på midten var 4 m bredere. Denne bygning er nu revet ned. Den lå, hvor der nu er en stor bygning med kornlager. 28. februar 1857 var så staldlængen i nord færdig. Denne længe er der endnu. Den var dengang 52 m lang og 11 m bred, og det er den nok stadig. Den var indrettet til både køer og heste. Omkring år 1900 var der 150 køer på Brorup.

Den 18. juli 1857 blev hovedbygningen vurderet under opførelse, og samtidig var fårestalden mod syd bygget færdig. Fårestalden var 52 m lang ligesom nordlængen, men 15 m bred. Denne bygning eksisterer ikke mere. Der var altså 3 sammenbyggede længer, som alle var med stråtag.

Hovedbygningen var 19 m lang og 10 m bred med fuld kælder. Der var en tagkvist ud mod havesiden og

tegltag. På gavlen kan ses opførelsesåret 1857 samt ejernes initialer for August Willads Bech og Kirstine Margrethe Rothe. Hun var datter af kontreadmiral C.A. Rothe, der udmærkede sig i slaget på Reden og under kampen ved Sjællands Odde. I 1880-erne blev der bygget frontispicer til begge sider og en tilbygning mod syd. Samtidig blev der oplagt skifertag. Det blev udskiftet med tegltag i 1943, og dette tag er igen fornyet for få år siden.

2. generation

Til at begynde med blev den nye Brorupgård drevet med bestyrer, men da A.W. Bech døde i 1877, flyttede hans enke ind på Brorup, og sønnen J.P. Bech overtog Valdbygård i sameje med sine to søstre.

Jørgen Peter Bech var gift med Caroline Charlotte Suhr fra Petersgaard, de blev 2. generation Bech på

Hovedbygningen på Brorup set fra haven.

J.P. Bech. Ejer af Valdbygaard 1879-1909.

godset. Han ejede Valdemarskilde og var i en kort årrække tilsynsførende på Petersgaard på Sydsjælland. Når de kørte til Petersgaard, havde de 6 heste for vognen. Han var kun midt i fyrrerne, da han mistede sin hustru. Hun blev begravet på Hejninge Kirkegård. Her ligger også de øvrige afdøde af slægten Bech.

J.P. Bech fik udrettet meget i sin tid som ejer af godset i årene 1877-1909. Bl.a. byggede han en helt ny avlsgård på Valdbygaard i årene 1900 til 1901. Den kom til at ligge øst for de gamle bygninger på den anden side af vejen til Brorup. Disse bygninger imponerer ved deres størrelse. På den gamle avlsgårds plads blev der så plantet et smukt

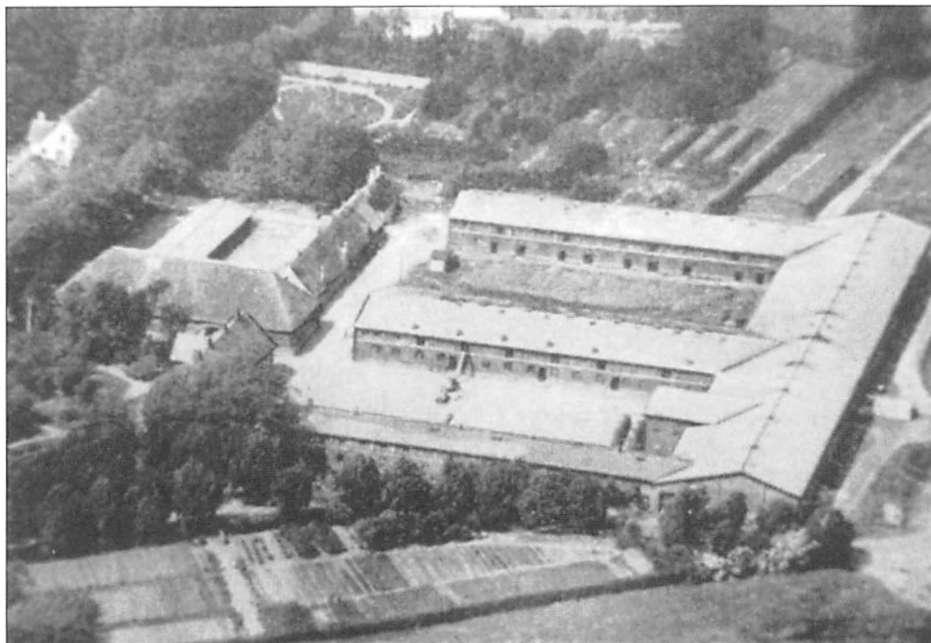
anlæg med indkørsel til hovedbygningen.

Fra byggeriet af den ny avlsgård kan fortælles en episode: I høsttiden var det ustadigt vejr med megen regn. En dag, da det endelig var blevet godt tørvejr, gik alle håndværkerne med ud i marken. Både tømrere, murere og arbejdsmænd, i alt 70 mand, hjalp til en hel dag med at stille havre op. Det har været en god hjælp.

Den 3. brand på Brorup

Den 27. juli 1901 nedbrændte en stor del af avlsgården på Brorup. Det skete under et voldsomt tordenvejr. Ingen mennesker eller dyr kom til skade. En kattermor med små killinger blev reddet i sidste øjeblik. Alle køerne var på græs, men i stalden var der 10 ungmøkkere, 8 heste og en del svin. Det lykkedes gårdens folk at få alle disse dyr ud. I stalden var der brandfrit loft, og det modstod ilden, så dyrene kunne godt være blevet i hus.

Det var et lyn, der slog ned i laden, så der brændte en mængde korn og hø. Et lokomobil blev reddet ud, men tærskværket brændte. Det var stille vejr, så hovedbygningen var ikke i fare. Arkitektfirmaet Thomsen og Sønner fra Slagelse var næsten færdig med at opføre den nye avlsgård på Valdbygaard, så de kunne fortsætte på Brorup. De 3 længer kunne repareres, de fik trempel og Thomsens mønsterbeskyttede paptag. Det bestod af 2 lag tjærepap forstærket med ståltråd.

Den ny avlsgård på Valdbygaard. Foto 1930.

Min farfar, Emil Christiansen var tømrer og arbejdsleder hos Thomsen og Sønner dengang. Han havde haft 70 mand i gang med byggeriet på Valdbygaard, og han skulle også tage sig af byggeriet på Brorup. Til en ladebygning bestilte han så tømreret hjem fra Norge i danske alen, men fik det leveret i norske alen. Så var spærene for korte. Han brugte dem alligevel, der blev blot mindre udhæng på taget, end der skulle have været efter tegningerne. Ved afleveringsforretningen ville arkitekten ikke være til stede. Han sagde: "Det må De selv klare, Christiansen". Men det gik godt, der var ingen, der klagede over noget.

3. generation hed også August Vil-lads Bech, han forpagtede Brorup i

A.V. Bech. Ejer af Valdbygaard 1909-40.

Anna Elisabeth Bech.

Jørgen P. Bech.

1905. I 1909 flyttede han sammen med sin hustru Onse Marie Bech, født Pontoppidan, ind på Valdbygaard. Han var cand. mag. og gennem mange år formand for Sorø Amts landøkonomiske Selskab, Slagelse Sparekasse, Den Suhrske Stiftelse og mange foreninger. Han gjorde også et stort arbejde for den svære hesteavl. Han døde i 1940, og hans hustru i 1952. Efter den tid stod Valdbygaards store hovedbygning tom indtil 1998, hvor Elisabeth og August Bech gennemførte en meget omfattende restaurering og modernisering og flyttede ind. De foregående 30 år havde de boet i en nærliggende villa, der oprindeligt var opført til Jørgen Bechs faster Alice.

Jørgen Peter Bech, 4. generation på Valdbygaard Gods, blev forpagter af Knudsrødgård i 1931 og af Brorup i 1937, og i 1940 blev han ejer af hele godset. Han boede på Brorup til sin død i 1979, og hans hustru, Anna Elisabeth Bech, født Malling, bor der stadig.

Jørgen Bech drev et moderne landbrug, han anskaffede en af de allerførste mejetærskere lige efter 2. verdenskrig. Men han tog sig også tid til offentligt arbejde i Sorø Amts landøkonomiske Selskab, Slagelse Sparekasse, Sct. Mikkels sogneråd og skolekommissionen. Han var også skydeinstruktør i hjemmeværnet, og han gjorde en stor indsats ved udgravningen af den gamle landsby Store Valby. I 1972 overdrog han størsteparten af godset til sin søn August Bech, men han beholdt selv forpagtergården Langbjerg i Øster Stillinge og Valdbygaard Skov i nogle år. Alle godsets ejere af Bech-slægten har været hofjægermestre, og August Bech er også kammerherre.

Skovene

Valdbygaard Skov ligger øst for Slagelse helt adskilt fra den øvrige del af godset. Det skyldes, at Valdbygaard ved godsets oprettelse i 1774 fik tillagt en del af Antvorskov Slots skovdistrikt. Nogle af de øvrige hovedgårde, som opstod ved kron-

godsets salg, fik tillagt lignende skovdistrikter. Derfor har de enkelte dele af skovene øst for Slagelse stadig navne fra den tid: Falkensten Skov, Grønhøj Skov, Gjerdrup Skov, Bonderup Vænge, Idagaard Skov, Charlottedal Skov, Karlsgaard Skov og Taarnholm Skov.

Efter orkanen den 3. december 1999 består skoven nu af 35 % nåleskov, 35 % er bøg, 17 % er eg og 13 % er anden løvskov. Jordbunden er meget varieret.

Valdbygaard Skov har sammen med Bonderup Vænge og Taarnholm Skov udgjort et sammenhængende skovdistrikt på 329 ha. Bonderup Vænge blev i 1774 købt af ejeren af Bonderup, Anna Lindam. I 1778 solgte Bonderups daværende ejer, Jacob August Castenschiold, Bonderup Vænge til sin farbror, generalmajor J.F. Castenschiold til Valdbygaard og Store Frederikslund, og derved kom det med i Valdbygaard skovdistrikt. Taarnholm Skov hørte fra 1774 til Taarnholm Gods, men i 1871 solgte kammerjunker Oxholm på Taarnholm skoven til Jørgen Peter Bech på Valdemarskilde. Da han efter faderens død i 1877 blev ejer af Valdbygaard, blev Taarnholm Skov også indlemmet i Valdbygaard skovdistrikt under navnet Sønder Overdrev Skov. En trediedel af skovdistriktet blev i 1992 overdraget til August Bechs søster, Marie Louise Foss, og de andre to trediedele til August Bech, som så i 2002 har overdraget dem til sin søn Peter Bech.

Desuden har Carlsgaard Skov hørt under Valdbygaard Gods fra 1855 til 1891, og ligeledes Bildsø Strandplantage fra 1855 til 1970-erne. Den sidstnævnte opstod således: I 1852 købte Herman van Deurs på Bødstrup nogle strandparceller og tilplantede dem med nåletræer. Men allerede i 1855 solgte han dem igen til A.W. Bech på Valdbygaard, der fortsatte med at plante alle slags skovtræer. I 1937 fik Slagelse Kommune overladt den nordlige del af plantagen for et nærmest symbolsk beløb på 50.000 kr. I 1950-erne blev den sydlige del udstykket til sommerhusgrunde, som først blev lejet ud, men senere blev solgt. Under Valdbygaard hører stadig en stor plantagegrund med et sommerhus.

Valdbygaards ejere

- 1774-1776 Kammerherre Joachim
Melchior von Holten
von Castenschiold.
- 1776-1805 Generalmajor Jørgen
Frederik Castenschiold
- 1805-1846 Amtmand, geheimestats-
minister Poul Christian
Stemann
- 1846-1877 Hofjægermester August
Willads Bech
- 1879-1909 Hofjægermester Jørgen
Peter Bech
- 1909-1940 Hofjægermester, cand.
mag. August Villads Bech
- 1940-1972 Hofjægermester, Jørgen
Peter Bech
- 1972- Hofjægermester, kam-
merherre August Villads
Bech
- 2002- Medejer Jørgen Peter
Bech

Forfatter: Gårdejer
Helge Christiansen, Bildsøvej 29,
4200 Slagelse

Litteratur

Ud over de i artiklen nævnte værker er an-
vendt:

Danske Slotte og Herregårde, ny Samling
1944, bind 1.

Større danske Landbrug, 1930, bind 2.

H.G. Olrik: Brorupgaard i Ludvig Holbergs
Eje. 1946.

Bugges Kort over Antvorskov Rytterdistrikt
1774. Genoptrykt 1991 af Historisk Samfund.

Godsarkiver. Valdbygård. Landsarkivet for
Sjælland. 1987.

Herregårdsliv. Stald- og havefolk. Nationalmu-
seet. Kbh. 1981.

Christopher D. Friedenreich, sognepræst i Korsør 1711-19

- nogle personalhistoriske oplysninger om
mag. Friedenreich og hans nærmeste familie

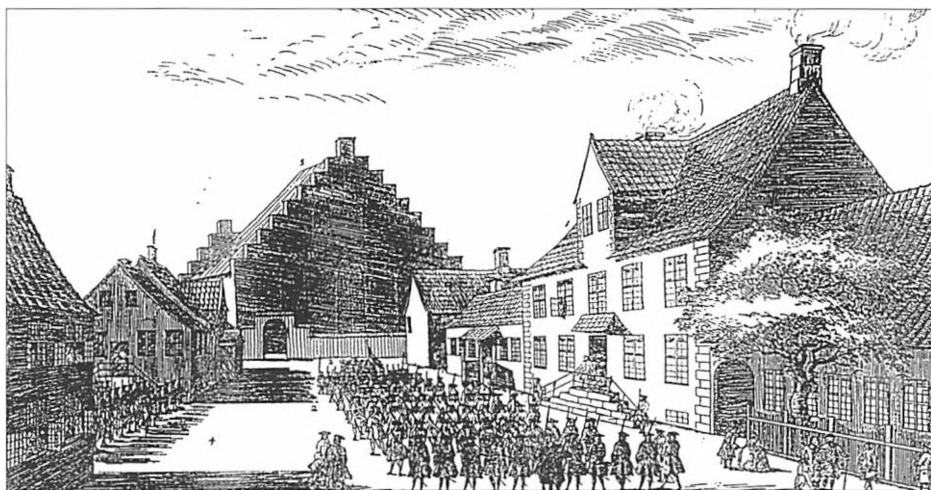
Af Hans G. Petersen

Inspirationen til denne lille artikel fik jeg under et besøg i Skt. Povls Kirke i Korsør. Ved foden af en trappe i kirken hænger der en series pastorum - og på denne findes magister Christopher Didrik Johansen Friedenreich, som var præst i Korsør fra 1711 til 1719. Ikke ret mange år! Næsten kun en parentes i kirkens og byens historie! Og navnet lød heller ikke særligt dansk. Men det var en ret dramatisk periode i landets historie - så spørgsmålet var så: Hvor stammede familien fra,

og hvad var den gode Christopher Friedenreichs historie? Her må vi først et spring til udlandet - nærmere bestemt Østrig for at finde begyndelsen på familiens historie: dens "rødder".

Wien 1529

Det hele startede med tyrkernes - eller som de også hed osmannernes - belejring af Wien i 1529; men lige et par indledende bemærkninger om disse osmannere for at få dem anbragt i den rette historiske sam-

Grønvoolds tegning af torvet med kirken i baggrunden. Præstegården, hvor familien Friedenreich skulle have boet fra 1711 til 1719, må have været sidste hus på venstre hånd inden kirken. Fra Frederik d. Vs rejse i 1749.

menhæng. Omkring år 1200 begyndte en centralasiatisk stamme, osmannerne, at vandre vestpå anført af Sulejman Shah. Her nåede de frem til det østlige Tyrkiet og slog sig ned der - omkring Armenien. I første omgang fik de området i len af sultanen i Konia, senere erobredes det ene område efter det andet. I 1354 indtog de Galipoli og gik så nordpå mod serberne, som blev slået på Kosovosletten i 1389.

Herefter tog erobringen af hele Balkan og Mellemøsten fart - Konstantinopel faldt i 1453; og i 1529 stod Soliman II foran Wien med en imponerende hær - ifølge nogle opgivelser på omkring 300.000 mand mod kong Ferdinands 20.000 mand i den belejrede by. Mange var flygtet, de fremskudte befæstningsanlæg havde man måttet ødelægge, fordi man manglede soldater til at forsvare dem; og nogle forstæder var brændt af for, at fjenden ikke skulle benytte dem. I fire uger holdt verden vejret - og ventede, at Soliman skulle indtage Wien. Der blev løbet storm mod byen flere gange; men det lykkedes imidlertid for kong Ferdinands hær sammen med dårligt vejr at holde stand mod Soliman - og den osmanniske hær måtte til sidst hæve belejringen d. 16. oktober. Tyrkerne trak sig tilbage til Konstantinopel i ilmarcher. Wien var reddet! - og mange følte, at Europa var reddet fra undergang!

“Den første Friedenreich”

Det var omkring datoen “16. oktober” i 1529, at den første Frieden-

reich, en østrigsk officerer ved navn Johan Danielsen, dramatisk træder ind på historiens scene. Han skulle angiveligt have deltaget i forsvaret af Wien under Solimans belejringen. Og da man sluttede freden uden for byen, var det ham, der skulle være blevet sendt retur til Wien med det glædelige budskab og fredstraktaten.

Folk langs ruten var begejstret og jublede “Friede im Reich”, da han passerede. Da han nåede frem til kongen med budskabet, endte det med, at han blev optaget i adelsstanden under dette navn - senere blev det sammentrasket til Friedenreich. Og så blev Johan Danielsen Friedenreich også udnævnt til general. (1).

Familien rejste nordpå og kom til Danmark

En af Johan Danielsen Friedenreichs descendenter, Daniel Friedenreich, kom til Eutin i Holsten. Daniel var geheimesekretær hos biskoppen af Lybæk; og som kannik var han også medlem af domkapitlet ved Domkirken i Lybæk. Han døde i 1646. Han var gift med Margrethe Benzon, der blev begravet i Aalborg i 1681. Parret fik fire sønner, der alle fire blev apotekere: Christian i Stockholm, Johannes Frederik i Aalborg, Julius og Daniel i Viborg. Johannes Frederik Friedenreich var fader til artiklens hovedperson: magister Christopher D. Friedenreich til Karlslunde, Korsør og Aalborg. (2)

Barndomshjemmet i Aalborg

Selv om vi skal mere end tre hundrede år tilbage i tiden, ved vi temmelig meget om Christophers barndomshjem. Noget må vi gætte os til, da han ikke har skrevet om det, men vi er på sikker grund med en del.

For det første har det sikkert præget familien, at faderen var apoteker og dermed en af byens førende borgere. Allerede i 1672 købte familien "Jens Bangs Stenhus"; denne bygning regnes stadigvæk for en af Aalborgs flotteste. Her blev Jyllands bedste apotek indrettet, "Svaneapoteket", med et fantastisk lager af almindelig medicin, af vin og brændevin og en stor samling af animalsk medicin. Der var de sædvanlige dyr, som f. eks. igler og hugorme; men lageret omfattede også fire hoveder af henrettede forbrydere, hvoraf de to var tyrkere; så her har der nok været tale om særdeles stærke varer! Det var det eneste apotek i Jylland, der kunne fremvise sådan en samling! Lageret blev i 1672 opgjort til at have en værdi af 5187 rdl. og 7 skilling, hertil kom lageret af vin og brændevin, som havde en værdi af 2505 rdl. - sammenholdt med, at apotekeren også ejede 16 bygninger rundt om i Aalborg til en samlet værdi af 2095 rdl., har lageret af medicin været særdeles kostbart. Her er altså tale om en virkelig velhavende familie. Mon ikke det har haft indflydelse på den lille Christopher Didrik? (3).

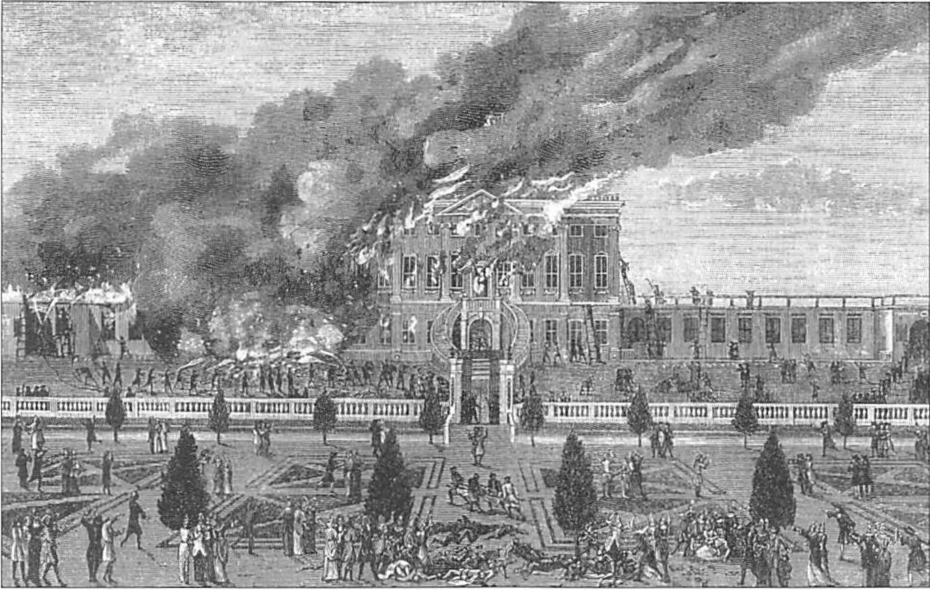
For det andet har der været tale om

en større familie. Forældrene havde ialt 15 børn: Mette (f.1667-89), Daniel (1668-75), Christopher Didrik (1669-1726), Margrethe (1671-72), Abraham (1672-72), Julius Frederik (1673-1700), Johannes (1675-1739), Magdalene Margrethe (1676-), Daniel (1677-1758), Abraham (1679-1679), Christian (1680-1726), Peter (1682-1718), Samuel (1683-1683), Ane Cathrine (1685-1714), Abraham (1687-1687).

Dertil kom faderens to brødre i Viborg, hvor den ene, Daniel, fik en større efterslægt (4), mens den anden, Julius, rejste op til broderen i Stockholm. Det har med sikkerhed påvirket Christopher at være ud af en større børneflokk, om familien i Viborg har haft nogen betydning er mere tvivlsomt; men vi ved, at der har været forbindelse mellem familien i Aalborg og i Viborg. De så nemlig hinanden ved festlige lejligheder, som f. eks. barnedåb; og vi ved fra kirkebøgerne, at apoteker Daniel fra Viborg har stået fadder et par gange. Apoteker Daniel Friedenreich var tilsyneladende også meget velstående, da han i 1697 kunne købe herregården Palstrup i Højbjerg sogn i Viborg amt (5).

Apoteker Julius Friedenreich fra Stockholm var ligeledes i Aalborg et par gange for at stå fadder, så den gren af familien havde man også forbindelse til!

Fra Aalborg-tiden er der så kun tilbage at berette, at Christopher blev student i 1687. (6).

Operahusets brand i 1689. (Kilde: Bobé: Operahusets Brand, 1889).

Branden i 1689

Første gang, vi finder Christopher D. Friedenreich uden for Aalborg, var i 1689. Christopher studerede i København; og hans søster Mette var på besøg hos ham og noget familie, apoteker Herfort. Under besøget skulle hele familien i teateret. Det var nærmere bestemt "Operahuset" på Sophie Amalienborg, et slot bygget på det senere Amalienborgs plads - og udstyret med en kæmpemæssig park, der strakte sig over det halve af det nuværende Frederiksstad. I forbindelse med dette slot havde man bygget en teatersal i træ - det såkaldte "Operahus". Til kong Christian V.s fødselsdag, den 15. april blev der opført et stykke - første dag for kongen og hoffet - nogle dage senere, den 19. april kunne det finere borgerskab også få adgang. Og her gik det gru-

eligt galt. En lampe, hvis olie var opbrændt, eksploderede; og dens brændende væge antændte nogle enebærris. Meget hurtigt stod alt i lys lue. Dørene gik indad. Der var stærke jerngitre for vinduerne. Så alt, hvad der kunne gå galt, gik galt! Det hele brændte. Mellem 171 og 186 personer omkom. Man har nok ikke kunnet afgøre det med sikkerhed, da det nok har været svært bagefter at samle alle ligdelene sammen i de rygende ruiner. Blandt de omkomne var Mette Friedenreich, mens Christopher slap ud af flammerne. Resterne af Mette blev fundet og identificeret. Hun blev begravet fra Budolfi kirke en måned senere (7).

Christopher, Universitetet og
Karlslunde.

Vi må formode, at Christopher kom

på universitetet i København efter bestået studentereksamen i 1687; og at turen i Operahuset i 1689 foregik under studierne, for ifølge Wiberg fik han examen i theologi i 1690 "med største berømmelse". Herefter har han vistnok været en tur i Wittenberg. Endelig har han igen frekventeret Københavns Universitet for at blive magister i 1696: "Den XIX. Maj Anno 1696. Magistri sequentes renunciati sunt, Decano D. Christophorus Dietericus Friedenreich". (8).

Han blev præst for Karlslunde og Karlstrup menigheder den 8. august 1696 (9) og gift med Cathrine Gertrud Langelo den 2. december samme år. Cathrine var født i Ratzeburg den 7. september 1658; og hun var datter af Kay Langelo og Sabina Bræmer (10). Familien fik hurtigt tre børn: Gottfried Christian (døbt den 6. nov. 1697), Johannes Christopher (*1699) og Magdalene Cathrine (* 28. marts 1701 og døbt den 3. april) (11). Denne sidste fødsel må have taget hårdt på moderen, Cathrine Langelo, for hun

døde allerede den 27. april. Cathrine må have været ret velhavende, for ifølge skiftet arvede Christopher 695 rdl. 2 mark og 9 skilling og hvert barn 231 rdl. 2 mark og 9 skilling - altså i alt 1391 rdl. 1 mark og 3 skilling - så der blev råd til et forment epitafium i kirken (12).

Christopher blev gift igen - denne gang med Abigael Marie Kuur. Hun var født omk. 1685; hun var datter af Jens Kuur, som var rådmand i København. De blev gift i 1703. Vi ved, at familierne Friedenreich og Kuur har set hinanden flere gange efter 1703, bl. a. ved barnedåb - for magister Friedenreich fik mange børn. I de næste otte år havde præsten følgende børn til dåben i Karlslunde kirke: Else Margrethe F. (*1703), Jens Kuur F. (*1704), Juliane Friderica F. (*1707) og Juliane Friderica F. (*1710) (13). Her vil vi tillade os lidt gætterier igen. Hvad har præsten i Karlslunde og rådmanden fra København talt om, når barnet var døbt og maden spist? Naturligvis de to ting, der optog folk mest på det tidspunkt:

A handwritten list of names and dates, likely a church record. The text is written in cursive and includes the following entries:

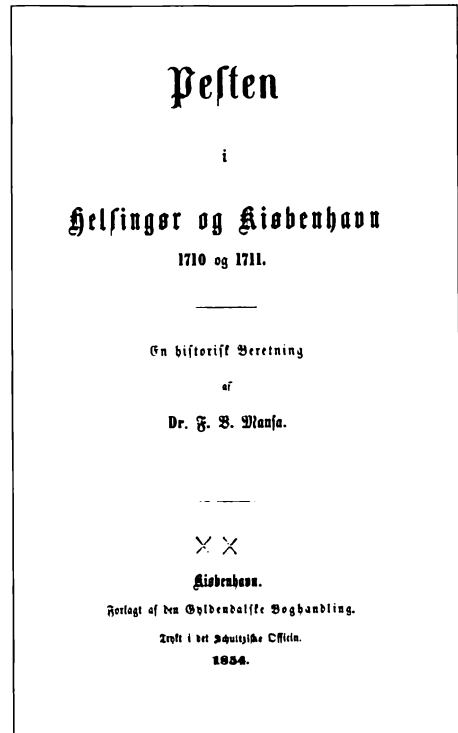
- Apotheker Friedenreichs & søn af Stalborg
- hermed i hærforste Jens, søn og døbtur — 2. januar
- Jens Døbtur, søn af Jens og søn og døbtur — 4
- Søn af Sørgants døbtur — — — — 2
- 1701 12 1 11 11 11

"Fortegnelse paa en Deel af de Mennesker, som Anno 1689 den 19. April forulykkes, og som blev Opbrændt..." Ny Kgl. Saml. 680, Det kongelige Bibliotek.

Den store nordiske Krig og pesten 1711

Man har helt sikkert talt om begge dele! Krigen, Den Store Nordiske Krig, havde allerede raset længe. På det tidspunkt havde Karl d. XII. lige tabt til russerne i slaget ved Poltava i 1709, han gennemførte en fantastisk flugt over Tyrkiet hjem til Sverige, dette fristede Frederik d. IV. til at slutte en løs alliance med Rusland d. 22. oktober samme år - og allerede afsende en krigserklæring til Sverige d. 28. samme måned. Kong Frederik d. IV.s felttog i Skåne endte i den store katastrofe oppe ved Helsingborg i marts 1710. Til søs havde Danmark også problemer: Det gik ikke så let med at få skibene udrustet, mandskabet blev syge, og dødeligheden var stor. En voldsom storm tvang flåden tilbage til Køge Bugt i oktober 1710. Svenskerne opdagede det og angreb - det var ved den lejlighed, at skibschefen, Ivar Huitfeldt, modigt gav ordre til at fortsatte kampen på det brændende "Dannebrog", til det sprang i luften med ham og hans besætning. På den måde undgik han, at skibet drev hen til resten af den danske flåde og satte den i brand. Der har været nok af dramatiske begivenheder at tale om.

Hertil kom så pesten. Den begyndte nede i Konstantinopel i 1704 og arbejdede sig så op gennem Europa. Den var nået til Polen i 1708-09. Danmark var på mærkerne, og vi havde afbrudt al samhandel med de ramte områder i 1709. Sygdommen var i perioder stilnet af, men tog så

*Titelblad til Mansas bog om pesten i
København 1711.*

til igen. Den ramte Helsingør sidst på året 1710 og dødsfaldene tog også til i København allerede fra årsskiftet 1710-11. Der var lige så mange døde allerede i januar 1711 som i januar 1840, selv om indbyggerantallet var næsten det dobbelte i 1840. Man var denne gang lidt lang tid om at reagere. Men den tydelige overdødelighed i København fra januar 1711 må have været kendt af myndighederne; og rådmænd Jens Kuur må have siddet inde med vigtige informationer om udviklingen. Vi ved, at han på et senere tidspunkt havde en del med problemerne omkring pesten at gøre (14).

Om Friedenreich og Kuur har sidet og drøftet pestens rasen i vinteren og det tidlige forår 1711, kan vi kun gætte os til - vi ved intet med sikkerhed. Det bliver også rent gæteri, hvis vi forestiller os, at de to herrer har talt om, at præstefamilien skulle se at komme væk fra Karlslunde og søge et embede længere fra København.

Men det er en kendsgerning, at der i Danske Kancelli under den 13. marts står: "... at Vi allernaadigst have beskikket og forordnet Mag: Christopher Diderich Friedenreich hid indtil Sognepræst til Carlslund og Cagstrup Sogne i Tune Herred, til at være herefter Sognepræst udi Vor Stabelstad Korsør og til dens Annex Taarnborg ..." (15).

Christopher Friedenreich i Korsør og Aalborg

Korsør har naturligvis som havneby og fæstningsby med mange søfolk og soldater altid haft perioder med sygdom; men man kan ikke sige, at man fik pesten i 1711 som Helsingør og København. Jeg har undersøgt tallene år for år fra 1699 til 1713. Det laveste antal døde havde vi i 1704 med 17 personer og det højeste i 1705 med 53, gennemsnittet var 28 - og i 1711 døde i alt 37 (heraf 3 dødfødte) (16). Præsten fik altså embedet den 13. marts - og måtte flytte tværs over Sjælland, hvilket sikkert har været temmelig besværligt dengang. Men han var dog 610 rigsdaler og 8 skilling rigere - det var nemlig prisen, som mag. Lorents N. Lorentsen måtte betale

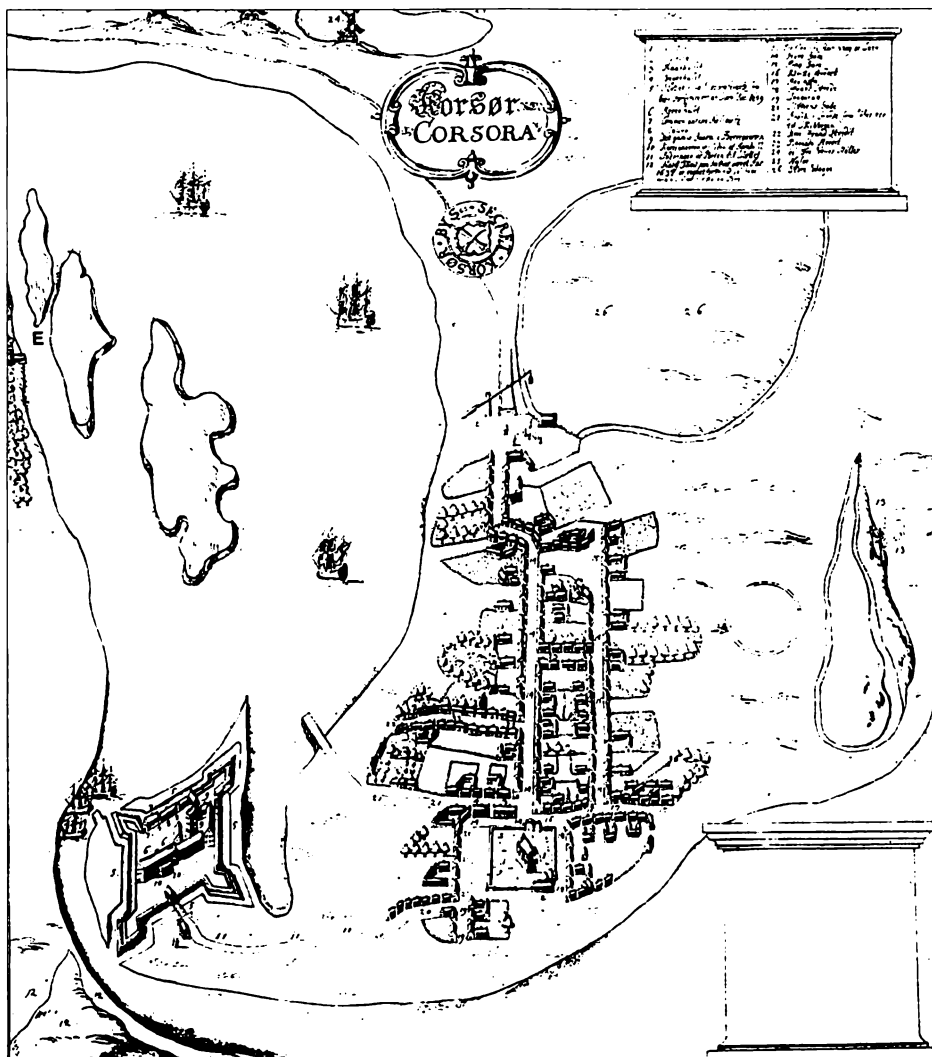

1. om Eftermiddagen Kl. 12 den 17de Maj ankom Hans Kongelige Majestæt **Korsør** 2. Støtten, hvorfra blev saluteret med 21. Canon, 12. & 12. Kuxken, 7. Vagt Skibet.

Grønvalds prospekt af Korsør fra Frederik d. Vs rejse.

for at kunne efterfølge Friedenreich i embedet i Karlslunde (17). Da efteråret 1711 kom mistede familien Friedenreich et lille barn (18). Herefter kom familieførøgelserne: Daniel (*1712), Anne Cathrine (*1714), Jens Cuur (*1716 - d. 1716) og en dødfødt pige i 1717 (19).

Vi kender Christopher Friedenreichs gerning i Korsør for en interessant lille episode. Han foretog nemlig en vielse af den lokale smed, som han vistnok også har været nabo til - og i dagens anledning skrev han et lille digt til parret. Efter at han havde holdt sin prædiken og sagt amen, skulle han have deklareret:

Kort over Korsør. Resens Danske Atlas, 1677.

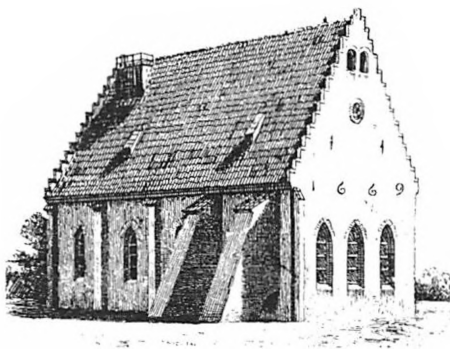
“Vi ville med Brudgommen derfor
sukke og sige:

*O! Himmel, du dig gjorde nys Umag,
En Ægteven, en Kone mig at give,
Jeg af din Haand fik paa min Bryllupsdag
Den kjære Skat at leve med i Live,
Jeg sagde tak! da du mig hende gav,
Men om du har til Arving udvalgt hende,
Den Kierlighed, for mig endnu du hav,
At denne sag kan bringes snart til ende,
Lad hende dø, at hun kan arve dig,
Saa hjælpes hun, i det du tjener mig.”*
(20).

Dette vers var tilsyneladende nok
til, at Friedenreich blev optaget i H.
Ehrencron-Müllers Forfatterlexikon
(21).

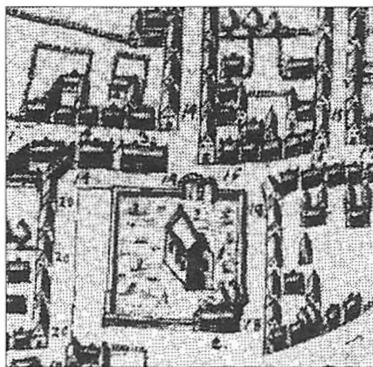
Det er måske muligt at identificere
denne smed. Friedenreich anførte
ikke gommens erhverv i kirkebog-
en; men der eksistere et “Mandtal
af 25. marts 1710. Krigsstyr”, hvori
der omtales en “Peiter Port, en fat-
tig Kleinsmed. Nærer sig af Haand-
værket. 1 Mark” - og sammenholder
man det med kirkebogen, hører vi,
at “den 9. Søndag i Trinitatis 1713
blev Peiter Neilsen og Andorthe
Andersdatter trolovet - og viet den
19. post Trinitatis” - mon ikke vi kan
gætte på, at det måske kan være den
pågældende smed? (22).

Vi ved ikke så meget fra Aalborg-
tiden; men Christopher Frieden-
reich blev beskikket til præst ved
Budolfi Kirke 10. marts 1719 efter
afdøde Klavs Christian Reenberg
(23). Og på den måde kom han
hjem til Aalborg igen.

*Sct. Gertruds Kirke. Tegning af Carl Wad
omkring 1860. (Lokalhistorisk Arkiv, Korsør).*

Herefter ved vi fra skiftet, at parret
fik datteren Magdalene Kathrine i
1719. Og ser vi ellers bort fra alt det,
en præst skrev i kirkebogen om sog-
nets beboere, er vor sidste vigtige
kilde om Christopher D. Frieden-
reich, at han blev begravet den 20.
aug. 1726 “ved Liig Prædiken i St.
Budolfi Kirche, 57 Aar” (24). I skif-
tet hører vi om følgende arvinger:
Johannes (1699), Else Margrethe
(1703), Juliane Frederikke (1710),
Daniel (1712), Anne Kathrine
(1714), Magdalene Kathrine (1719)

Resens kort. Udsnit omkring kirken.

- og så naturligvis enken Abigael Marie Cuur. De fik den pæne sum af 2.582 rigsdaler 3 mark og 2 skilling til deling (25).

Når vi tænker tilbage på Christopher Friedenreich og hans søskende, bemærker vi, at de ikke blev så gamle. Det siger os måske ikke så meget, at gennemsnitsalderen kun var niogtyve; men af de 15 døde de 4 før, de var to måneder, 2 døde før, de var blevet syv år - og af de 9, der blev voksne, var gennemsnitsalderen ca. 47 år. Vi ved, at Christopher Friedenreich mindst fik 13 børn, men kun 6 overlevede ham. Så børnedødeligheden var enorm - selv hos det velstillede borgerskab.

Til sidst er der bare at fortælle, at enken Abigael Marie flyttede til København, hvor hun døde i 1730; og at rådmanden, Jens Kuur, overlevede dem alle - og først døde i 1738 (24).

Noter:

Der henvises ikke til almindelige historiske fremstillinger; men kun til litteratur omkring familien Friedenreich. Artiklens kilder er i stor udstrækning fremstillinger og sekundært materiale undtagen, når det direkte drejer sig om hovedpersonen, Christopher D. Friedenreich, her er det tilstræbt at dokumentere ved hjælp af primært kildemateriale.

1) J. S. Møller: "Fru Camilla Augusta Møller f. Rasmussens Slægtsbog", Randers, 1917, s. 21. Heri står der, at det var kejseren, som Johan Danielsen, blev adlet af, men kejser Carl V. opholdt sig ikke i Wien på det tidspunkt, så med mindre at Johan Danielsen blev adlet senere, måtte det være kong Ferdinand, der

stod for udnævnelsen. Ferdinand blev først kejser 1558. Der kan altså være nogen usikkerhed om dette spørgsmål.

2) E. Dam: "De danske Apotekers Historie", bd. 1, København, 1925, s. 66. Endvidere Møller, s. 21-22.

3) E. Dam, bd. 1, s. 313.

4) S. Nygaards Samlinger, Håndskrifts Samlingen I, Jyske Personalier, kasse nr. 120. Rigsarkivet.

5) Danske slotte og herregårde, 2. udg., bd.13, s. 201-202. Endvidere Nygaards Saml. RA.

6) S. V. Wiberg: "Personalhistoriske, Statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie", bd. 1, 1870, s. 25.

7) Lister på omkomne personer i branden i 1689 i Ny kongelig Samling (NKS): NKS 406, NKS 678 og NKS 680, Det kongelige Bibliotek. Budolfi kirkebog, 1643-90, 1689, HMB C 150-2, kort 11/12, fol. 392B.

Endvidere Louis Bobá: "Operahusets Brand paa Amalienborg den 19. April 1689", Kbh., 1889; og A. H. Nielsen: "Personal historiske Notitser om Embedsmænd og Bestillingsmænd i Aalborg i Fortid og Nutid", Aalborg, 1879, s. 346.

8) "Kjøbenhavns Universitets Matrikel 1667-1740". Udg. af S. Birket-Smith, Kbh., 1894, bd. 2, s. 217, l. 21. (Her er navnet Friedenreich stavet uden "e": "Fridenreich"). Landsarkivet for Sjælland m.m. (LAK).

9) Wiberg, bd. 2, s. 68.

10) Nationalmuseet: "Danmarks Kirker. Københavns amt.", 1946, bd. 2, s. 1060. Wiberg opgiver Cathrines fødselsår til 1659 og endvidere, at hun fik fire børn; men ved kontrol af Karlslunde kirkebog fandtes kun tre børn - derfor har jeg valgt på dette punkt at lægge vægt på "Danmarks Kirker" i stedet for Wiberg.

11) Karlslundes kirkebog 1645-1740, sogn 1-282-1, kort LAK 3-2366, LAK

12) Cathrines begravelse findes i Karlslundes Kirkebog, kort LAK 3-2370.
Hendes skifte i "Skifteprotokol 1680-1764. Tune herreds Provsti", fol. 191A-202A (i alt 25 s.). LAK. Epitaliet er beskrevet i Danmarks Kirker, s. 1060: "[nr.] 3) O. 1701. Cathrine Giertrud Langelo, født i Ratzeburg 7. Sept. 1658, Datter af Kay Langelo og Sabine Bræmer, gift 2. Dec. med Mag. Christoph Dieterich Friedenreich, Sognepræst i Carlslund; tre Børn, Gottfried Christian født 6. Nov. 1696, Johannes født 4. Marts og Magdalena Catharina født 28. Marts 1701. Død 27. April 1701." herefter et vers: "Maria mod sin Gud, en Sara mod sin Mand, En Martha i sit Huus, Abigails Forstand Hos hende havde Sted, som Stedet her sin Krop, Med Rakel gav sin Aand i Jesu Hænder op" Til sidst kommer en kort beskrivelse: "Sort Marmortavle i Sandstensramme, hvoraf nogle Brudstykker er bevarede, to stykker af barokke Blomsterranker og en Rest af en profileret Ramme med Slutten, hvorpaa staar fordybede Versaler: "Longam post spem" ("efter et længe næret Haab"). Tavlen var indsat i Muren ved den aabne Begravelse paa Nordsiden "lidt neden for Alteret." Det har ikke været muligt for mig at finde disse rester!

13) Karlslundes kb., kort LAK 3-2366, LAK

14) F. V. Mansa: "Pesten i København 1711. En historisk Beretning af ..". Historisk Tidsskrift. Udg. af den danske historiske Forening, København, 1842, s. 477-574 og samme forfatters "Pesten i Helsingør og København 1710 og 1711", København, 1854. Jens Kuur er omtalt begge steder på henholdsvis s. 553 og 133.

15) Danske Kancelli, D18, Sjællandske Register 1711-12, nr. 70, fol. 64A., RA

16) Fra Korsørs kirkebog med begravelser: årstal/antal døde: 1699/31, 1700/30, 1701/18, 1702/19, 1703/24, 1704/17, 1705/53, 1706/23, 1707/19, 1708/19, 1709/39, 1710/48, 1711/37, 1712/27, 1713/18. Der er så store udsving fra år til år, at jeg ikke mener, at det er muligt at komme med nogen konklusion i retning af, at der var pest i byen 1711.

17) "Skifteprotokol 1680-1764. Tune Herreds Provsti", 1/6 1711, fol. 219B-222A (6 sider), LAK.

18) Christopher Friedenreich skrev ikke altid lige læseligt - og her er der et problem med at tyde teksten. Jeg vælger at tolke skriften således, at familien må have fået et barn - muligvis en søn - 7 uger forinden, men det har ikke været muligt at identificere barnets dåb. (Iflg. Wiberg skulle familien have fået 5 sønner; så der mangler stadig at identificere en enkelt!).

19) Korsørs kb. fødte. LAK./Lokalhistorisk Arkiv Korsør.

20) Bryllupsprædiken og digtet findes i tidsskriftet "Misceller" udg. ved Niels Christian Øst, København, 1810, bd. 1, s. 210-213. Det kongelige Bibliotek.

21) H. Ehrencron-Müller: "Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814", bd. III, Kbh., 1926, s. 117.

22) "Mandtal af 25. marts 1710". RA/Lokalhistorisk Arkiv Korsør. Korsørs kirkebog, 1-423-1, LAK 3-1409, fol. 19B, LAK.

23) Danske Kancelli, Jyske Register, bd. 25, fol. 390, (nr. 24). RA.

24) Skiftebrev af 11/9 1726 nr. 10, Aalborg bispearkiv. Landsarkivet f. Nørrejylland/ Mormonfilm 10393 RA.

25) Københavns Skiftekommision. Reg. til Forseglingsprotokoller 1720-1771, bd. VIII, fol. 307 samt bd. X, fol. 272 og 288. LAK.

Forfatter: Overlærer,
skolebibliotekar *Hans G. Petersen*,
Orla Lehmanns Vej 4,
2000 Frederiksberg.

På jordomsejling med et Skælskør-skib i 1890'erne

Erindringer nedfældet af en letmatros, der var med om bord

*Af Carl Ferdinand Andersen (1872-1950)
Kommentarer ved Erik Nielsen*

Erik Nielsen.

Redaktionel indledning v/ HT
Årbogsredaktionen har via fhv. viceskoleinspektør Erik Nielsen, Skælskør, fra inspektionskaptajn Jørgen Schmidt, Værløse, modtaget disse erindringer fra dennes morfar Carl Ferdinand Andersen om en sejlads jorden rundt med Skælskør-skibet "Hydra".

Selv om fortælleren ikke selv var fra Skælskør - men hvor mange søfolk på Skælskørs mange sejlskibe var egentlig fra byen selv? -, er der tale om et stykke sejskibshistorie med rod i vores lille del af verden. Det er en spændende beretning om farefulde situationer på havet og om lokkende fristelser i land!

Erindringerne er først nedfældet, da C. F. Andersen var gået i land, men ved hjælp af god hukommelse og f.eks. gamle postkort, han selv havde sendt fra det fjerne til familien, får han fortiden til at træde levende frem i beretningen

Vi takker hermed Jørgen Schmidt for lånet af erindringerne og andet materiale, og Erik Nielsen takkes for informationerne om fortælleren og skibet samt for det store arbejde

med at gengive erindringerne på nutidsdansk.

Baggrundskommentarer v/ Erik Nielsen

Personen (fig. 1)

Fortælleren Carl Ferdinand Andersen stammede fra en gammel

Fig. 1. Carl Ferdinand Andersen i en alder af ca. 20 år med et optimistisk udtryk i ansigtet kort tid før hans første sejlads ud i den store verden med "Hydra" af Skælskør. Fotograferet ca. 1891 i København af Carl Poulsen. (Privatfoto).

sømandsslægt i Skaarupøre (Skaarup sogn) ved Svendborg. Han blev født her d. 26. september 1872 som søn af rorsbetjent Rasmus Peter Andersen (1840-1915) og Anne Marie Andersen (1844-1927).

Efter konfirmationen kom han ud at sejle, første gang i en alder af 14 år som dreng på en toldkrydser, stationeret i Svendborg. Derpå sejlede han som hhv. kok og ungmand med et par sejlskibe, hjemmehørende på Thurø.

Nu fulgte den lange rejse med barken "Hydra" af Skælskør, som han

påmønstrede i Hamborg d. 27. november 1890 med titel af "Letmatros" (fig. 2). Rejsen varede til d. 19. juli 1892. Det blev en stor oplevelse.

Efter hjemkomsten læste han til styrmandseksamen og fik beviset d. 1. maj 1895. Som nybagt styrmand gik han ind i rederiet Heckscher & Søn og sejlede nogle år på Nordsøen, Østersøen og Sortehavet.

Senere blev han skibsfører, og da rederiet gik sammen med rederiet C. K. Hansen, fulgte han med over i det. Han gik i land i 1932 og fik et langt otium. Han døde i Svendborg

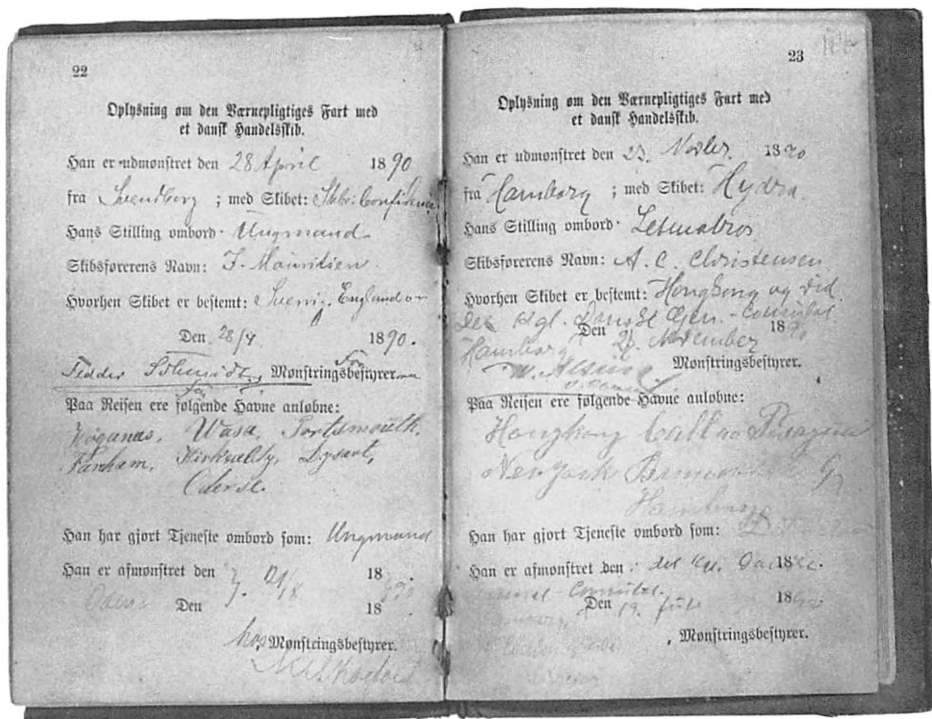

Fig. 2. Opslag på s. 22-23 i Carl F. Andersens "Søfartsbog", udstedt i 1886. Opslagets højre side viser udmønstringen af ham med "Hydra" i Hamborg d. 27. nov. 1890. Privateje. Fot. Georg Hemmingsen, Slagelse.

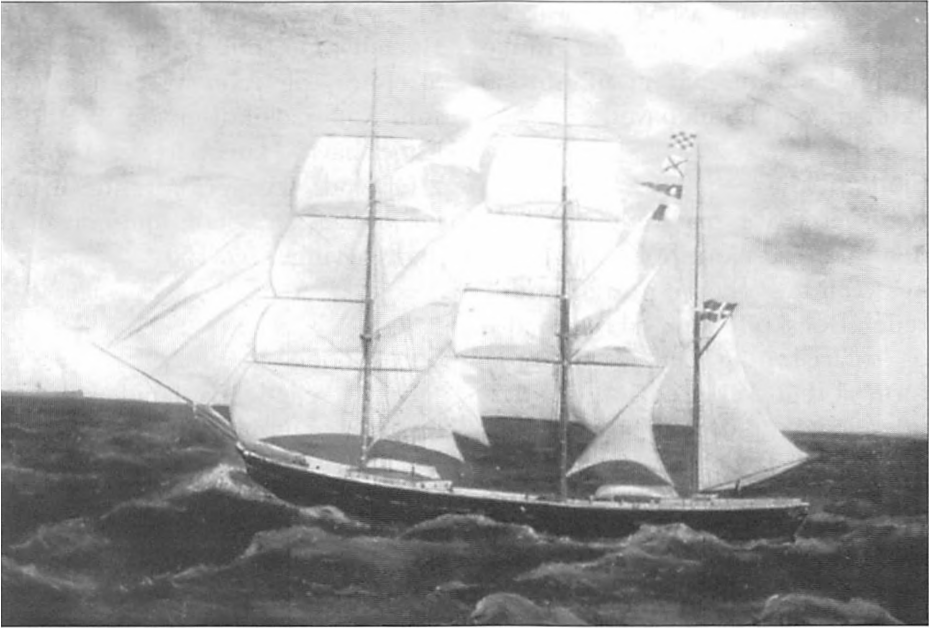

Fig. 3. Oliemalet skibsportræt af barken "Hydra" af Skælskør; 67,8 x 79,8 cm. På bagsiden er anført: Malet af PH 1884. (Hvem PH var, vides ikke). Erhvervet af Skælskør Bymuseum efter Skælskør-borgeren, købmand Erik Lotz's død i 1992. Fot. Skælskør Bymuseum.

d. 11. oktober 1950. Hans (og hans families) gravsted kan ses på Bregninge kirkegård.

Skibet (fig. 3)

"Hydra" var en bark med 2 dæk og 3 master. Længden var 161 fod, bredden 30 fod og dybden 19 fod. Drægtigheden var på 820,14 tons. Skibet var bygget i Bremerhaven i 1876. Herfra kom det til Hamborg for at blive solgt videre til redere i Skælskør. De måtte betale 1.603,80 kr. i indførselstold - det var 3 % af købesummen.

Køberne var driftige folk i Skælskør, i dette tilfælde medlemmer af familien Harboe. I Skælskør investerede i disse år driftige borgere, især med-

lemmer af familierne Lotz og Harboe, ganske meget i sejlskibe, tit meget store skibe, som gik i langfart. Nogle kom sjældent hjem, men folk i byen kendte dem, og mange havde hyre på dem. Søfarten var virkelig med til at præge byen.

Byens sejlskibsflåde var en overgang så stor, at Skælskør blev kendt viden om på grund af dette, men omkring 1890 kulminerede det, så gik det nedad igen, og dampskibene udkonkurrerede sejlskibene.

"Hydra" var kun hjemmehørende i Skælskør i kort tid. D. 2. februar 1901 blev hun solgt til Schulbach & Co. i Hamborg for 2.250 engelske pund. 1908 var skibet ejet af skibs-

reder Alejo Ybarra i Valparaiso. D. 22. august 1911 fik hun den kranke skæbne, at hun på vej til Antofagasta gik ned i Stillehavet.

Ejerforhold

Rederierne var partsrederier, d.v.s. der var flere ejere. Man valgte en bestyrende (korresponderende) reder. Det skulle være en regnskabs- og søfartskyndig person. Rederen førte så regnskabet og sørgede desuden for indkøb af udrustning. Kaptajnen havde stor selvstændighed. Det var påkrævet, fordi, når man var på langfart, kunne man ikke altid få forbindelse med rederiet derhjemme.

For *Hydra* var der ikke så mange ejere. Den korresponderende reder for "Hydra" var Gunner G. Harboe. Han boede i Skælskør og var bryggeriejer. Han var sønnesøn af pastor N. M. Harboe (1786-1861), som foruden sit præsteembede drev ølbryggeri, brændevinsbrænderi m.m. Gunner G. Harboe ejede selv 31/160 af "Hydra".

Kaptajnen, der hed A. C. Christensen, ejede 31/160 af barken - det var almindeligt, at skibsføreren var medejer. Han stammede fra Marstal og omtales som en meget afholdt mand, en stor sømand og en fremragende forretningsmand.

Alle de andre ejere af "Hydra" var medlemmer af familien Harboe. Det var 3 brødre til rederen, som også havde part i det: Brænderiejer Frederik C. B. G. Harboe ejede

21/160, brænderiejer Jørgen N. G. Harboe 11/160, begge boede i Skælskør, og Axel V. G. Harboe, som var partikulier og boede i København. Hans part var 11/160. 2 farbrødre, begge hørende hjemme i Skælskør, ejede sammen med deres arvinger 55/160.

Beretningen

"Hydra" sejlede på langfart. Dens første rejse under dansk rederiflag i 1890-92 gik til fjerne steder som Hongkong og New York. Heldigvis for os blev turen foreviget af den unge letmatros Carl Ferdinand Andersen.

Beretningen er skrevet med tydelig håndskrift og på godt dansk. I gengivelsen har jeg valgt at bruge moderne retskrivning.

C. F. Andersens beretning om sin tid på Hydra

Sejladsen fra Hamborg via Ækvator til Kap det gode Håb

"I november 1890 søgte jeg til Hamborg for at søge mig en hyre på et stort skib, som kunne føre mig til mine længslers mål. I Hamborg opholdt jeg mig i 3 uger og fik lejlighed til at se by og havn, som dengang var fyldt med store, stolte sejlere af alle nationer.

23. november tog jeg hyre som letmatros med den danske bark *Hydra*, kaptajn Christensen, og nogle dage senere stod jeg så til søs med denne stolte sejler på over 1000 tons -

bestemt til Hongkong. Cuxhaven passeredes og ligeså Nordsøen og Den engelske Kanal med en hård NØ, og Hydra, som var en fin sejler, strøg af sted under svære sejlpres og var på 2½ dag i Biscaia bugten. Her fik jeg min første rigtige vanddåb i form af en hård storm. Jeg led frygteligt af søsyge de første dage, men der var ingen ynk. Styrmandene var hårde hunde. Jeg tillige med mine stakkels kammerater måtte op på ræerne nat og dag til sejlene - der var ingen pardon - men hermed ophørte for stedse min søsyge.

Rejsen gik nu videre med strygende fart sydover, og snart passeredes Madeira, de Canariske Øer og de Capverdiske Øer. *Hydra* for af sted mod syd, og 24 dage efter afsejling fra Hamborg passeredes ækvator ("Linjen").

Selvfølgelig skulle her ske noget. Man havde jo hørt om, at Neptun ville komme om bord, man skulle barberes og have attest. Der blev også foretaget alt, hvad der hører sig til ved den ceremoni. Det var for mig første gang både højtideligt og interessant.

Dog behandlingen var såre ublid, men det var tidens ånd og skik. Der blev ikke taget med handsker på sømænd, heller ikke, når vi ved Linjen skulle døbes og barberes.

Kap Det gode Håb blev omsejlet under svære storme, hvor det tog hårdt på skib og mandskab.

Kaptajnen var en hård hund, en rigtig gammel sømand, som forlangte det yderste af såvel sit skib som mandskab. Vi havde da også hårde

Fig. 4. Sejlskibe i havn på Java i 1980. Privateje. Fot. Erik Nielsen.

tørn, når sejlene røg i pjalter for vinden, og nye skulle slås under i vinden i mørke og stormfulde nætter, men det hele gik med liv og lyst alligevel trods den spartanske føde, vi fik.

Det indiske Ocean

I marts måned fik vi øen Java (fig. 4) i sigte og stod ind i Sundastrædet, men her var vind og strøm imod, så vi måtte ankre nær under land.

Nu fik vi det første virkelige pust af Orienten, thi snart var skibet omsværmet af masser af kanoer fyldte med øboer, mænd og kvinder, samt lastede til randen med dejlige tropefrugter, aber, papegøjer og et utal af små mere eller mindre gode sangfugle. Det var noget for mig. Her så jeg for første gang virkeligheden af mine drømmes ønsker gå i opfyldelse.

Handelen kom meget snart i gang, idet kaptajnen gav alle disse handelsmænd lov til at tage deres varer om bord. Da ingen havde kontante penge - noget Hamborgs kroer og glædespiger havde rensset enhver kemisk for, før vi sejlede, gik det ud over vor i forvejen ret spartanske garderobe, men handles skulle der, alle ville have frugt, andre købte abekatte, papegøjer eller sangfugle, skildpadder, ja sågar slanger. Men disse brave, nøgne handelsmænd var ikke vanskelige at komme til rette med. Et par gamle, udslidte, linnede bukser eller en gammel skjorte havde købeevne til flere abekatte samt et ubegrænset antal frugter,

bananer, dejlige ananas og mange andre arter tropefrugter.

Handelen og livet gik lystigt, og humøret stod højt, men en aften en uge efter skiftede vinden, og vi fortsatte vor afbrudte sejlads ind i Kinasøen.

Det var på den tid endnu usikre farvande for sømanden. Kinesiske sørøvere var en daglig begivenhed, ligesom øboerne på de tusinder af øer var farlige at komme for nær, thi de overfaldt ofte skibene, når de lå med stille.

Hydra var da også af hensyn til sådanne farer ret godt forsynet med våben. På halvdækket var en 4 punds kanon gjort slagklar, ligesom rifler og huggerter stod ladede.

Noget nord for Java blev det en aften helt stille, og for at undgå at drive på klipperne ankrede skibet ca. 3 miles fra kysten af en ø. Hen på natten opdagede den lydhøre vagt larm under kysten. Det var kanakkerne (betegnelse for Sydhavsøernes indfødte), som bemandede deres krigskanoer. Alle mand blev kaldt på dækket, og kokken fyrede op under sine store gryder for at have kogende vand som forsvarsmiddel, hvis vi blev angrebne, men i det samme kom der lidt vind, hvorfor ankeret, et lille varpanker, straks blev halet ind, og *Hydra* stod med god fart bort fra kysten, men krigsmændene eller strandrøverne var dog kommet os ret nær og vedblev at forfølge os i flere timer med hyl

Fig. 5. Typisk, kinesisk junke i Hongkong havn i 1968. Privateje. Fot. Erik Nielsen.

og skrig, uden at de dog kunne hale ind på os.

Denne første oplevelse var pirrende og vistnok for os unge enestående interessant. Vi ønskede jo helst af alt at få et slag i gang mellem os, idet vi vel ikke vurderede den fare, det egentlig var forbundet med. Vi tænkte på eventyr, men vor kloge kaptajn vidste bedre besked og tog ingen chancer i den retning. Senere fik jeg at vide, at havde de nået os, ville vi uden tvivl være blevet overmandet og dræbt, fordi de kom i sværme på mange hundrede, og vi var ikke mandskab til at forsvare skibet fra alle sider på en gang.

En tysk fuldrigger *Colombus*, som var sejlet fra Hamborg til Hongkong samtidig med os, nåede aldrig frem. Det mentes, at den var blevet over-

faldet af sørøvere ved Norfolk Island noget øst for vor rute og helt blevet tilintetgjort.

Rejsen fortsattes videre gennem Kinasøen med meget stille og regn. Under regnbyger havde man et meget interessant syn, idet havet da var oversået med mindre søslanger fra 1 fods til 4-5 fods længde. De lå og badede sig i regnvand. Jeg forsøgte gang på gang at fange en, men fik jeg en i en spand, sprang den straks ud igen, så mit fiskeri efter slanger måtte jeg opgive, men det var jo noget nyt for mig at sejle mellem slanger, derfor ville jeg gerne fange en til minde om en så interessant oplevelse.

Hongkong

Efter 153 dages rejse nåede vi frem til Hongkong. En tidlig morgen fik

man Victoria Øen i sigte, og kursen sattes ned mod havnen. Det var et syn og står fremdeles i min erindring som et af mine store øjeblikke i mit liv. Dette at se Kina på så nært hold. Nu var jeg helt på den anden side af jorden.

At se disse kinesiske fartøjer (juncker, se fig. 5), se det sære liv, som rørte sig i denne Østens store søstad, havnen opfyldt med alle nationers stolte sejlere, dampere, store engelske og andre nationers krigsskibe (fig. 6). Tusinder af små og større kinesiske fartøjer, både (sampaner) med kinesisk fader og hele familien om bord i en sådan lille 18-20 fods båd, hvor mand og kone og ofte 5-6 unger levede deres liv. Det tog næsten vejret fra mig. Her stod jeg og så med egne øjne det eventyrland, som jeg i mine drengfantasier havde drømt om. Nu var det virkelighed, skønt jeg knap kunne tro mine egne øjne.

Men som dagene gik i Hongkong, vænnede man sig til det og tænkte kun på at sejle bort til et andet ukendt land. Vi lå 4 måneder i Hongkong for at losse og indtage kinesiske varer til Callao (Peru).

Samme nat vi lå uden for Hongkong, var et skib blevet overfaldet af sørøvere, og ca. 1 måned senere havde en amerikansk kanonbåd fanget sørøveren, en stor junke, som den kom slæbende ind i havnen med. Hele mandskabet (sørøverne) blev senere halshuggede. Sørøverkaptajnen og officerer-

Fig. 6. Udsigt ned over parti af Hongkong by og reden med krigsskib, fotograferet i 1874, men et vue, som Carl F. Andersen sikkert har oplevet det 17 år senere. Privateje.

ne blev ophængt med krog gennem hagen under ræerne på det engelske stationsskib, dette til skræk og advarsel for alle andre sørøvere, en frygtelig død.

Nogle gange havde jeg landlov sammen med mine kammerater. Vi skulle jo have lejlighed til at se på byens mærkværdigheder, som selvsagt fangede min interesse i højeste grad.

Alene byens beliggenhed op ad det 1000 fod høje bjerg tog sig særlig fra reden storslået ud, men selve den nedre by omkring havnen var naturligvis den allermest interessan-

te af det hele. Her udfoldede i de tider kineserne sig rigtigt i renkultur.

Det at se sådan en kinesisk bod, hvor der solgtes alt muligt: fisk, kød, tobak, opium, ja alt mellem himmel og jord og rodet mellem hinanden var værd at tage i øjesyn, ikke fordi det var indbydende, men fordi det var kinesisk og derfor i højeste grad ejendommeligt, selvfølgelig et svineri af den anden verden. Det hygiejniske havde englænderne dengang endnu ikke rigtig lagt vægt på at gennemføre.

Men vi handlede, drak te i tehuse-
ne, lod os opvarte af kineserpiger og tog disse små fikse tingester af japanerinder og kineserinder på knæet og lavede grin med dem, og de var meget føjelige. Det var jo 1/2 år siden, vi havde sat vore ben på landjorden, så det var jo forståeligt og fristende for os friske, kraftige, unge gutter, som vi var.

Vi fik vin, og vi fik kys, og alt gik så fornøjeligt de to gange, vi havde landlov, men den ene gang gik det galt for tømmersmanden og et par af mine kammerater. Der var taget lidt for meget ind af de fugtige varer, så humøret var nået et par grader for højt op.

Nu ser tømmersmanden fra gaden nogle kæreste små japanerinder stå oppe på en altan på første sal i et hus, som vi før havde løst billet til, og ind og op ad trappen stormede han og et par til, men pigerne

smækker lemmen til opgangen ned og træder oven på den. Tømmersmanden sætter ryggen til og løfter lemmen og pigerne, som falder bagover og løber til vinduet og kalder på politiet.

Et øjeblik efter var der to håndfaste kineserbetjente, som tog sig af vor brave tømmersmand og en anden kammerat, og af sted gik det til stationen, hvor de måtte overnatte og betale bøde næste dag for uorden i gaden, egentlig kun en ret uskyldig spøg. Ingen havde til hensigt at gøre vore små veninder nogen fortræd.

Hver søndag, medens vi lå i Hongkong, stod hele dækket pyntet med borde, som de forskellige handelsmænd satte op, og så gik handelen lystigt. Der blev i beskedenhed købt forskellige kinesiske sager, som skulle med hjem til Mor. Ofte blev vi jo taget ved næsen af de durkdrevne kinesere, men gennemgående var de dog ret reelle.

Under opholdet traf man mange danske, som sejlede på kysten. Der var blandt andet 2 dampere fra Randers. Vi aflagde ofte besøg hos officererne, som var flinke og glade ved at se os og tale med os. Folk, som havde været derude i mange år, men de var vel tilfredse med det frie liv, som de førte. Alle havde de jo deres kinesiske eller japanske viv, som sejlede med dem. Det var altid meget unge og kønne kvinder, men som regel tog de sig en ny af og til.

Kærligheden var aldrig så alvorlig

eller langvarig fra mandens side. Derimod var disse unge kvinder uhyre hengivne og skulle lide frygteligt, når de blev kasseret. Det var jo selvsagt en i vore øjne mærkelig livsførelse, men det var ganske i sin orden og hørte på den tid til god tone derude.

Større oplevelser under mit ophold i Hongkong var jeg ellers ikke genstand for. Der var selvsagt meget at se for en ung og eventyrlysten dreng, men forholdene greb ind og hindrede alle sådanne ønsker. Man var på den tid i sejlskibe under en ret streng disciplin. Landlov gaves der kun 2 gange under vort 4 måneders ophold i denne havn. Skibet lå ankret ude på redan, så der var ingen mulighed for os sømænd til at snige os en tur i land efter udskejning.

Men mine tanker beskæftigede sig i høj grad med at gøre en forandring. I vor nærhed lå flere store amerikanske teklippers, store elegante sejlere. En tid fablede jeg om at desertere og tage hyre i sådan en "windjammer".

Til andre tider stod min lyst til at tage hyre på kysten med et eller andet skib. Jeg var en tid i høj grad draget mod livet i Kina, og det var måske en fejl, at jeg ikke dengang gjorde kort proces og gik min vej. Der var for raske unge europæere på den tid gode job i Kina, men stadig overvandt min respekt for det skib, jeg havde mønstret, min store trang til at søge nyt arbejde.

Rejsen fra Kina til Sydamerika

En tidlig morgen i juli måned 1891 stod *Hydra* ud fra Hongkong (fig. 7) med en ladning te og et utal af andre kinesiske produkter: ris, tørrede æg, alle slags krydderier etc. - på rejsen til Callao, Peru.

Med en frisk nordlig vind passeredes op langs kysten forbi Formosa. Her i nærheden af kysten blev vi en eftermiddag overrasket af en kinesisk junke, som kom os nærmere og tilsyneladende ikke havde de bedste hensigter. I alt fald kunne man se, at vor kaptajn så med tvivlsomme blikke på kineseren, som gjorde sig anstrengelser for at komme på siden af os.

Imidlertid var det langt fra noget, vor kaptajn ønskede. Alle mand blev purret ud, og der blev sat flere sejle, og nu begyndte en kamp med sejlføring og fart mellem kineseren, som viste sig at være en sørøver, og *Hydra*, og dag og nat i 3 etmål (maritim betegnelse for døgn) forfulgte den pirat os, men *Hydra* var en fin sejler og kunne under det yderste pres af sejl under en hård nordlig kuling godt og vel holde vor barske ven stangen.

På den tredje dag havde vi piraten godt 4 miles i læ, og hen mod aften opgav han videre forfølgelse. Vi var da noget syd for de sydligste japaniske øer.

Herfra gik det med strygende fart over det nordlige Pacific Ocean,

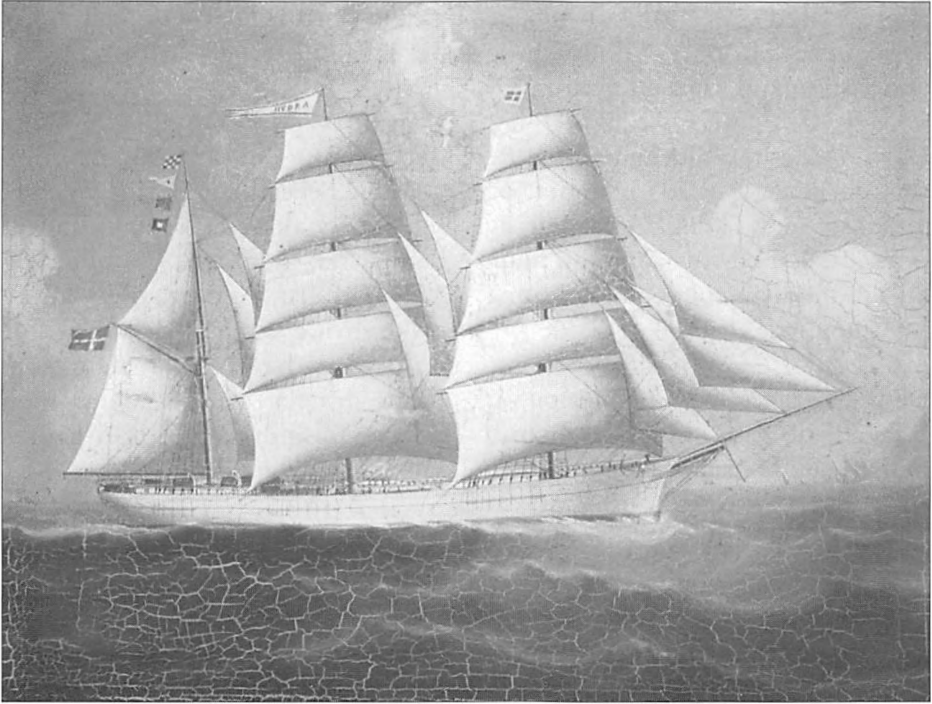

Fig. 7. "Hydra", malet på kinesisk silke i Hongkong på rejsen derud i 1891 og købt af maleren af Carl F. Andersen som souvenir. 45 x 59 cm. Privateje. Fot. Jørgen Schmidt.

indtil vi nåede mellem Hawaii Island og det amerikanske fastland.

Der lå vi i flere dage med stille og fint vejr, omgivet af mange hajer og andre fisk, som vi med mere eller mindre held gjorde jagt på. Blandt andet fangede vi her en mægtig haj, som målte 15 fod og 6 tommer, et frygteligt uhyre. Den havde i flere dage holdt til ved skibet og slugte alt, hvad der blev kastet over bord: blikdåser, kødben og deslige.

Men en dag fik den for godt fat i et par pund dejlig salt flæsk, som andenstyremand i en svær line havde hængt over hækken, og hvortil var bundet en solid krog.

Der opstod en en voldsom kamp, for uhyret ville jo frigøre sig, men krogen havde den nu fået ned i svælget, så den lod sig ikke løsrive.

Dens vom viste sig ved åbningen at indeholde alle mulige ting, alt hvad der var kastet over bord, havde den spist, olieklude og alt muligt, men nu var denne kannibal i alt fald uskadeliggjort.

Medens vi lå her i Det stille Ocean og ventede på god vind, observerede vi en sejler i nogen afstand. Det viste sig at være en engelsk bark, da den kom nærmere og signalerede til os, at den havde Gul Feber om bord. Det meste af mandskabet var

allerede døde. Der var kun tilbage kaptajnen, som da var dødssyg, og andenstyrmand samt en matros.

Da vi nåede hen til hinanden, satte den en lille gig (båd) i vandet, og andenstyrmand kom langs siden, og efter aftale med vor kaptajn fik han en del medicin fra vor beholdning samt nogle dåser henkogt kød.

Dette skib kom fra Ny Guinea og var bestemt til San Francisco, hvortil det virkelig kom med de to omtalte som eneste overlevende af 24 mands besætning.

Kaptajnen døde for øvrigt samme dag, som vi prajede hinanden. Medens dette skib lå i vor nærhed, var vi omringet af et utal af store hajer. De forfulgte åbenbart denne dødssejler, som daglig i flere uger havde kastet døde folk over bord, som så straks er blevet et bytte for disse grådige havets uhyrer.

Callao i Peru

I løbet af natten kom der frisk vind, og vore kurser skilte os snart. Med en NØ sejlede vi sydpå mod Perus kyst, og 123 dage efter afsejlingen fra Hongkong kastede vi anker på reden ved Callao, dengang en kendt og stor søstad, hvor mange store sejlere lå og satte deres præg over havnen med deres skyhøje rejsninger, et stolt syn at skue.

Man regnede endnu dengang ikke så stort med en damper. Der var jo allerede da mange, men at en rigtig sømand skulle nedværdige sig til at

gå om bord i sådan et apparat, var der ikke tale om.

Men tiderne forandrede sig snart i den retning. Det var netop brydningens tid. Sejlskibene på de lange rejser så sig allerede overvundne af damperne. Kampen var ulige og håbløs, hurtigt gik glansen af de stolte, hvide svaner, som var så stor en pryd på havet og for dem, som havde bygget og ejet dem, men tiderne forandrer sig. Alt forbedres således også her.

Altså det amerikanske fastland var for første gang nået, og nu skulle det prøves, hvordan det var at gå på.

Dagen efter blev *Hydra* varpet ind i havnen og fortøjet langs siden af kajen ved siden af mange andre store sejlere, som lossede last fra Amerika og Europa, Kina og Indien o.s.v.

Dagen efter fik mandskabet udbetalt forskud på hyren, og med de blanke peruanske sølvdollars på lommen gik halvdelen af mandskabet i land om aftenen. Selvfølgelig satte vi kursen efter en restaurant for at slukke tørsten i et koldt glas øl, noget vi ikke havde smagt, siden vi forlod Kina.

Det blev til en livlig og festlig aften, thi det var en by, hvor der var liv og lyst. Snart fandt vi da også et dansehus, hvor vi den ganske nat dansede med unge peruaner piger, vel nok nærmest fuldblods indianere, de fleste af dem, men de var naturligtvis

i vore øjne rene yndigheder, og mange af disse små damer var virkelig rigtig kønne.

Det var vistnok omtrent til tørning (arbejdets begyndelse), da vi kom om bord om morgenen, og dagen begyndte med losningen af vor last fra Kina.

Vi lå vel ca. en måned i Callao og aflagde ganske naturligt mange visitter i land hos vore nystiftede bekendtskaber. Der var vel ingen af os, som ikke havde tabt hjertet til en af disse små, kastanjebrune skønheder.

Callao var på den tid en by på vel ca. 40.000 indbyggere og var havnestaden for Lima, som lå noget inde i landet, ca. 20 kvartmil borte.

En søndag var der tyrefægtning i denne by, og vi var da 3 kammerater, som tog med banen op til Lima for at se denne forestilling. Det blev en meget interessant tur for os, som aldrig før havde set tyrefægtning. Det var for resten den fineste forestilling af den slags, jeg har set, thi senere hen fik jeg ofte lejlighed dertil.

Men der hændte os det uheld, at en af mine kammerater blev bestjålet for sine penge i trængslen af en lommetyv, men heldigvis havde jeg penge til at klare rejsen tilbage samt udgifterne i Lima, og disse penge omklamrede jeg under resten af forestillingen krampagtigt med hånden i lommen for ikke at lide samme skæbne, thi i så fald havde vi fået en lang spadseretur tilbage.

Fig. 8. Præsidentpaladset i Lima i 1973. Privateje. Fot. Erik Nielsen.

Lima var for mig at se en ejendommeligt by. Den bevarer ganske mange minder fra århundreder tilbage, fra tiden, da spanierne endnu var herrer over landet.

Jeg husker endnu Den store Plads midt i byen, beplantet med alle slags dejlige træer og palmer, og rundt om pladsen lå præsidentpaladset (fig. 8), rådhuset, politistationen samt nogle store restauranter og store forretninger, men bortset fra denne velholdte plads var der intet kønt at finde i byen.

De fleste gader lå i et rent ælte, idet kun gaderne nær pladsen var brolagt, men langt borte bag byen ind i landet hævede høje, stolte bjerge sig. Et strålende syn at se disse høje snetinder i aften solens belysning.

Pisagua i Chile

Nå, en skønne dag, det var vel hen mod slutningen af året 1891, lettede *Hydra* atter anker og stod ud på en ny rejse, sydpå til Pisagua (Chile) for at laste salpeter.

Efter en 14 dages rejse kom vi dertil og begyndte indladningen. En mere trøstesløs kyst at se kan næppe tænkes. Der findes ikke på denne kyststrækning et eneste træ eller grøn busk, kun nøgne, brune klipper så langt øjet kan række.

Landet stiger stejlt op fra kysten ca. 3000 fod, men desuagtet er der dog bygget jernbane, som snor sig i sik-sak op til toppen. Det er ganske interessant at stå om bord og følge

togets fart og se, hvor det snor sig op stykke for stykke.

Banen er bygget alene for at føre salpeteren ned fra minerne oppe på Pampaen. Det var på en tid, hvor næsten al salpeter derfra blev ført bort i sejlskibe. Der lå da også et meget stort antal store sejlere, mest engelske, tyske og amerikanske.

Omtrent hver dag sejlede mindst et af disse skibe. Aftenen før afsejlingen var det skik, at der om bord blev holdt fest. Skibene blev da illuminerede med så mange farvede lanterner, som der i dagens løb kunne lånes fra de andre skibe, og det var da skik, at kaptajnen gav grog til alle mand.

Som regel var der også besøgende fra de andre skibe. Der blev ved midnat brændt blålys og raketter af, og der ringedes med klokkerne fra alle skibene, som gav kraftig genlyd imod klipperne i land, som skibene kun lå i kort afstand fra.

Med en frisk landbrise stod så skibet til søs tidligt næste morgen, og kort efter var landet forsvundet i horisonten.

Jeg var i land i Pisagua for at se byen, men den var trøstesløs at færdes i. Mange af bygningerne lå i ruiner efter bombardementet kort i forvejen, hvor et regeringskib havde beskudt insurgenterne, som holdt byen besat. Der var på den tid revolution i landet. Der var intet af interesse at se.

Chilekysten, i hvert fald den kyststrækning, som indbefatter salpeterhavnene, er en ren ørken at se. Der findes hverken træer eller vegetation af nogen art, kun grå og røde, nøgne bjerge, som skyder sig op lige fra havet til 3000-4000 fods højde.

Ferskvand bliver tilført i tankdampere fra Peru og det sydlige Chile. I spand vand kostede dengang 10 centavos, ca. 15 øre.

Befolkningen er af den spanske race, en stor procent blandet med indianerne af de forskellige stammer. Således tilhører peruanerne inca indianer stammen, meget beslægtede er de med chilenserne, selv om dette folk bedre har bevaret deres spanske afstamning.

Jeg traf en dansk mand i Pisagua. Han havde boet der i 27 år. Han var en af de meget få europæere, som på den tid opholdt sig i disse fjerne egne. Det var i året 1891.

Fra Sydamerika til Østamerika - rundt Kap Horn

Efter ca. 1 måneds ophold i denne ret triste havn lettede *Hydra* en tidlig morgen anker, efter at vi, som skik og brug var, havde holdt fest om aftenen, og vor flinke kaptajn i den anledning havde serveret punch.

Med en frisk brise stod vi ud fra kysten og styrede vor kurs sydefter mod Cape Horn på rejsen til Hampton Roads for ordre.

Efter en rask sejlads gennem Stillehavet rundede *Hydra* en aften Cape Horn i ganske kort afstand af de yderste klipper og under et hårdt sejlpres for at klare pynten.

Så gik det kort efter nord på gennem Sydatlanterhavet. Der blev lettet på braserne og råbt hurra for Cape Horn. En af de vanskeligste og besværligste pynter at passere for sejlskibe. Intet under, at sømanden er glad, når pynten er klaret.

Nogle dage senere passeredes Falkland Islands, men så løb vi ind i en voldsom orkan, som rasede i 36 timer. Skibet blev læk under de voldsomme bevægelser med den tunge last, og uden ophold stod alle mand surrede ved pumperne dag og nat for at holde skuden flydende. Det var en drøj tur, thi der vankede kun vand og tørre kiks under disse forhold, men efter storm og skyer kommer solskin og således også her.

2 dage senere strøg *Hydra* atter af sted med alle sejl i top - op mod sydøstpassaten ind i tropebæltet og videre forbi ækvator gennem nordøstpassaten mod den amerikanske kyst.

Alle trængsler forud, hårdt vejr, lidelser af forskellig slags var alt forsvundet fra tankerne. Søfolk glemmer hurtigt deres trængsler, thi nye indtryk lyser os stadig i møde forude.

Nordamerika - New York og Brunswick

Nu var jeg i høj grad interesseret i at se Amerika. En tidlig morgen passerede vi Cape Hatteras. Jeg tænkte ikke den gang på, at jeg senere hen i livet skulle passere denne af sømanden så forhadte pynt i regelmæssig fart gennem ca. 20 år, men her traf vi sammen med en amerikansk orlogsfregat, som skulle samme vej som os. Der blev signalet og saluteret med flagene, og så begyndte der en rask kapsejlad, et kryds på 120 engelske miles.

Der blev sejlet hårdt på begge side, men *Hydra* var en fin sejler. Vi slog da også amerikaneren, idet vi ankrede på Hampton Road i Virginia 3 timer før ham efter en rejse på 87 dage fra Pisagua.

Snart efter fik vi ordre til, at vor salpeterladning skulle til New York, og atter satte vi sejl og nåede dertil i løbet af 2 dage. Det var i marts måned 1892.

Det tog ca. en måned at losse skibet, og i den tid havde jeg god lejlighed til at se mig om i denne store by. Der var dog ikke dengang tegn til skyskrabere eller subways, men der var i flere avenuer højbaner.

Dengang var sejlskibene, som alle andre steder endnu dominerende, og det var et storslået syn at spadserere over Brooklyn Bridge, den eneste bro, som dengang forbandt Brooklyn og Manhattan, og se ned over disse hundreder af skønne, store

sejlere: Teklippere og passager- og ruteskibe, som fyldte kajerne i East River.

Der var også nogle dampere, men de forsvandt i dette vældige mylder af master og ræer, nå for den sags skyld alle damperne havde på den tid også rigning med ræer.

Det var en by, hvor der var noget at se, og jeg så, og alt interesserede mig. Stor lyst havde jeg til at blive der, men det kunne kun lade sig gøre ved rømning, og det stred mod mine principper. Jeg kunne nu godt have brudt dem i dette tilfælde, som så mange andre har gjort og antagelig have vundet derved. Dengang var der noget at gøre i Amerika, meget arbejde og mange penge at tjene. Danskere, som jeg traf, rådede mig til at gå i land, men det blev ikke til noget.

Jeg blev en aften mindet om, at tilstandene i New York just ikke i retning af sikkerhed var så ideelle som hjemme i Danmark, for just en sen aften som min kammerat og jeg spadserede ned ad gaden, faldt et skud, og på den anden side lige overfor faldt en fin, ældre mand i silkehat om ramt af kuglen og død. Politiet nede i gaden fløjtede, og vi skyndte os bort, så godt vi kunne og slap klar.

Jeg var også i Central Park. Hvorledes jeg kom den lange vej fra Brooklyn, hvor skibet lå, erindrings jeg ikke, men sandsynligvis har jeg sammen med mine kammerater

spadseret. Tænk, hvis man nu skulle spadserere den distance, men det tog vist også fra tidlig morgen til sen aften med den ekspedition til Central Park. Jeg synes, den ser ud nu som dengang, altså for 34 år siden.

Derimod har byen gennem årene jo fået et andet udseende. Dengang lå den skønne kirke (Trinitatis) også på Broadway ud for Wall Street, men da ragede dens slanke spir højt over alle bygninger, nu kan den dårligt ses for de høje bygninger (fig. 9).

Så en dag i april 1892 satte vi atter sejl for Brunswick, Georgia, og kom dertil på nogle få dage. Der indtog vi så en ladning terpentin og harpiks.

Det var en noget mindre by. Der var meget varmt og på den tid endnu usundt, både gul feber og malaria, men alt forløb godt, ingen blev syge.

Det var en livlig by, rigtigt hvor vi unge sømænd kunne more os. Der var ikke så langt nogen steder, så jeg havde en rigtig fornøjelig tid der.

En stor del af byens befolkning var negre, og de prægede byen på forskellig måde. De brugtes som havnearbejdere og som tjenere på restauranter og meget andet arbejde, som ikke passede eller egnede sig for den hvide mand.

Om aftenen var der liv og lyst. Der var dans flere steder, hvor de unge

Fig. 9. Trinity Church (Trinitatis) mellem skyskraberne i New York i 1981. Privateje. Fot. Erik Nielsen.

negerpiger optrådte i hele deres spragledede stads. Vi mødte i festdragt passende til klimaet i benklæder og skjorte med opsmøgede ærmer. Det var varmt, og derfor des mindre tøj, jo behageligere.

Der blev danset og flirtet med disse unge piger, som jo selvsagt hellere end gerne gav sig bort til en ung hvid mand. Der var fest og glade dage og godt øl til billige penge at slukke tørsten i. 1 spand = 2 liter

kostede dengang 10 cents, dejligt bajersk øl. Da var Amerika ikke tørlagt, og da var Amerika af den grund langt bedre både i den ene og den anden retning.

Retur til Hamborg

Men en af de dage i juni 1892 ophørte festerne og glæden i denne livlige og kønne by. Afskeden kom med hede tårer på kenderne på vore unge veninder, som vi nu skiltes fra for aldrig mere at ses.

En tidlig morgen slæbtes *Hydra* ud af havnen med viften til venner og veninder inde på den faste jord, og kort efter foldedes de hvide vinger ud på skuden, som skulle føre os over Atlanten tilbage til hjemlandet efter 2 års togt jorden rundt.

Med en strygende vestenvind fløj *Hydra* over oceanet, og 23. dag efter afsejlingen fra Brunswick slæbtes *Hydra* ind i Hamborg havn, og den 19. juli 1892 blev jeg afmønstret og rejste til mit hjem med kr. 500 opsparet hyre på lommen, en ret stor sum for en ung mand på den tid.

Der blev glæde i mit kære hjem. Far og mor var lige lykkelige ved at se deres raske dreng, som i de 2 år havde vokset sig stor og stærk.”

Forfatter: Fhv. viceskoleinspektør
Erik Nielsen, Dyrehavevej 24,
4230 Skælskør.

Kilde- og litteraturoversigt

Utrykte kilder:

Kartoteksblade på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

C. F. Andersens optegnelser. (Privateje).

Litteratur:

Henningsen, Henning: Part i skib, Kbh. 1972.

Nielsen, Erik: Skælskør som søfartsby, Skælskør 1985.

Niels Bransager

- en biografisk skildring af
folketingsmanden og redaktøren fra Alsted

Af Helge Jensen

Indledning

Da Alsted Forsamlingshus i 1988 havde 100 års jubilæum, ville jeg samle historien om forsamlingshuset. Da det var gårdejer Hans Nielsen, Bransagergården i Alsted, der var primus motor for opførelsen af forsamlingshuset, søgte jeg hans efterkommere, for fra dem at få noget af historien. Jeg fandt nogle efterkommere - og fik historien, men også andet af interesse.

Imellem de gamle fotos og papirer, som jeg lånte, var der også to dagbøger skrevet af Hans Niensens søn, Niels Peder. Han havde skrevet dagbog fra han var 12 år i 1885, og han sluttede med at skrive dagbog i juli 1890.

Denne Niels Peder var den senere så navnkundige Niels Bransager (jfr. fig. 1), der var folketingsmand fra 1908-1910 og redaktør af "Vestres Folkeblad" i Ringsted fra 1902 og til sin død i 1915, og han var desuden en meget nær ven af Jeppe Aakjær.

Niels Peder var allerede som 12-årig meget interesseret i politik, hvilket fremgår af hans dagbogs-notater

helt fra begyndelsen. På første side skriver Niels Peder:

"1.9.1885: Om fire Dage har vi da nået det politiske Folkemøde, som jeg har glædet mig så meget til. Jeg skal da ned at høre paa gamle Alberti. Ja, gid jeg en

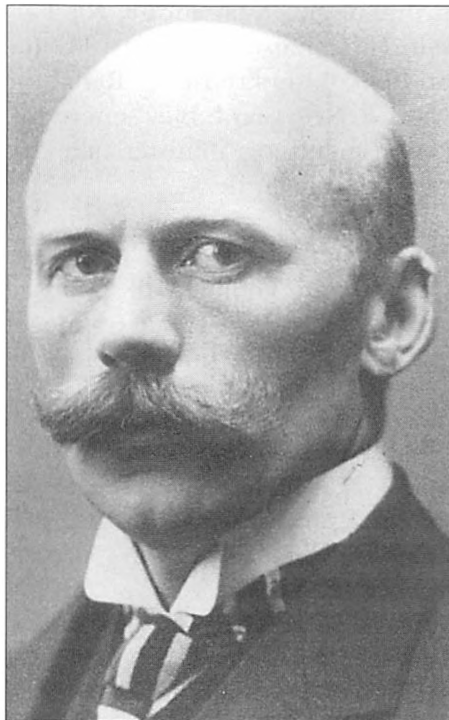

Fig. 1. Portræt af Niels Bransager i normalt en mands bedste leveår, men her mærket af sygdom, vel ca. 1910. Fot. efter avis.

Gang i Livet må komme til at udrette saa meget godt, som han har udrettet.” (Christian Carl Alberti (1814-1890): folketingsmand for Venstre i Sorø-kredsen fra 1849-1890).

Den 6. september 1885 skriver han:

“I dag var jeg til det første politiske Folkemøde, jeg har været med til, nemlig ved Næsby Bro. Jeg hørte her Alberti, Berg, N.J. Larsen og Neergaard.” (Christen Berg: Folketingets formand, født 18. november 1829. Han kom i 1865 i Folketinget, hvor han repræsenterede Venstre i Kolding-kredsen lige til sin død i 1891. Berg var Venstres store bladstifter, han har igangsat omkring 20 venstreblade, hvoraf nogle består endnu. N.J. Larsen: Folketingsmand 1881-1901 for Stubbekøbing-kredsen. Redaktør Niels T. Neergaard: blev senere folketingsmand og minister, alle tre var venstremænd).

Niels Peter skriver tit i dagbogen om, at han kommer til politiske møder, fører regnskaber og meget andet. Man bliver hurtigt klar over, at han er en ualmindelig begavet dreng.

Da jeg havde læst dagbøgerne og hørt efterkommere af hans familie berette om ham, fik jeg lyst til at skrive historien om Niels Bransager, så jeg gik på arkiver og Det Kongelige Bibliotek m.m. og læste, hvad jeg kunne finde om Bransager.

Niels Bransager nåede ikke alt, hvad han havde drømt om som

dreng. Han fik allerede i en ung alder tuberkulose. Han gjorde alt, hvad der stod i hans magt for at blive sygdommen kvit, men måtte bukke under for den til sidst. Han døde d. 29. marts 1915, kun 41 år gammel.

Niels Bransagers far “Bransagermanden”

For at forstå Niels Bransagers liv og hans politiske engagement, skal vi først høre lidt om hans far, Hans Nielsen og om den politiske kamp, han gav sig ud i under de politisk meget urolige forhold i konsejlspræsident Estrups regeringstid. Jacob Brønnum Scavenius Estrup var født i Sorø d. 16 april 1825. Hans fader var lektor ved Sorø Akademi og købte senere godset Kongsdal. (Konsejlspræsident svarer til statsminister i dag).

Niels Peders forældre, Marie og Hans Nielsen, havde en gård i Torpet by nær Ringsted. Gården havde de overtaget efter Hans Niensens far, sognefoged Niels Hansen, der havde været fæstebonde under Ringsted Kloster.

Det var i Torpet, de fik sønnen Niels Peder d. 22. november 1873. Han fik i dåben navnet Niels Peder Nielsen. Senere tog han navnet Bransager, efter den gård faderen købte, da Niels Peder var 5 år. Som voksen strøg han Peder og kaldte sig nu: Niels Bransager.

D. 16. marts 1878 mageskiftede Hans Nielsen gården i Torpet med en gård i Alsted (mellem Sorø og

Ringsted). "Bransagergården" hed den. Hans Nielsen havde i nogen tid set sig om efter en større gård, og da Bransagergården blev til salg, købte han den. "Bransagergården" ligger øst for Alsted By ned mod Susåen (i dag Alstedvej 76). Tidligere havde gården hørt under Sorø Akademi. Den var en af de sidste gårde i Alsted, der blev flyttet ud.

Det var ikke nogen helt almindelig bonde, der var kommet på Bransagergården i Alsted. Hans Nielsen var meget politisk interesseret - han gik op i politik med liv og sjæl. Han var med i Ringstedegnens Landboforenings bestyrelse og var desuden medlem af talrige andre bestyrelser.

"Hans Nielsen var", skriver Laur. Hansen i sin bog "Fra det gamle Ringsted og Egnen deromkring", "en af Ringstedegnens friske og levende Personligheder, en vidtskuende Bonde og i Besiddelse af en ukuelig Energi".

"Bransagergården" i Alsted blev nu skueplads for Hans Niensens virksomme liv. Nu var det i Sorø-kredsen han virkede, og her udførte han sit store arbejde for politisk vækkelse - men han glemte så sandelig ikke Ringsted.

Hans Nielsen havde ikke boet ret længe i Alsted, før man på egnen begyndte at kalde ham for "Bransagermanden" eller, som nogle kaldte ham, "Bransageren". Bølgerne gik højt, når "Bransagermanden" med al sin styrke gav sig hen i den politiske kamp på de mange møder,

der var rundt omkring dengang, og som han deltog i, om sommeren i skove og på marker og om vinteren i skolerne, og hvor man nu kunne finde husly. Det var før forsamlingshusenes opblomstringstid.

"Stort - og for sin Tid enestående - var Hans Niensens agitatoriske arbejde. Altid var han "Fyr og Flamme", altid begejstret for sin Sag, altid var han på Færde, når et eller andet stort - helst politisk - Spørgsmål gav ham Anledning, og der var i hine Tider hyppigt en Anledning", skriver møller Vilh. Hansen, Englerup Mølle, i "Venstres Folkeblad" efter Hans Niensens død og fortsætter:

"Mange Gange maatte den Brune for den lille Enspændervogn og trave Kredsen rundt med Hans Nielsen fra Sogn til Sogn, hvor Forholdene blev drøftet og Ordre uddelt. Han kunde begge Dele, det sidste paa en Maade, saa det blev udført."

Hans Nielsen blev i disse år ofte opfordret til at stille op til Folketinget. I 1880 ønskede "gamle" Alberti, at han skulle stille op i Ringsted-kredsen. I 1895 fik han opfordring til at stille op i Ruds-Vedby-kredsen, i 1898 i fem andre kredse. Hans Nielsen stillede, så vidt vides, kun op én gang - men fik ikke stemmer nok til at komme ind. Niels Peder omtaler dette i sin dagbog.

"Hans Nielsen var "Hørups Mand", og omkring ham stod Kredsen trofast samlet gennem mange Aar - "Hørupperne" blev de kaldt. Hans Nielsen og Hørup havde

været personlige Venner i mange år. Lidet anede Hans Nielsen vel i sine Velmagtsdage, at hans egen Søn skulle blive Hørups mest begavede og begejstrede Elev."

Sådan skriver "Venstres Folkeblad" i Ringsted om Hans Nielsen i en artikel om "Bransagergården" i Alsted, d. 16. december 1929. (Viggo Lauritz Bentheim Hørup (1841-1902) var folketingsmand for Venstre i Køge-kredsen og stiftede i 1884 Politiken, som han redigerede til 1901).

De landspolitisk turbulente år

Årene, vi her befinder os i, er i Estrups regeringstid. I 1849 havde han betegnet den almindelige valget som "den største dårskab", at parlamentarismen ikke burde indføres, og at bønderne ikke burde være med til at regere.

Estrup blev i 1854 valgt ind i Folketinget, men trak sig tilbage ved det nye valg i 1855 og blev så først i 1864 valgt ind som landstingsmand. I 1865 blev han indenrigsminister. Estrup var en dygtig administrator. Han blev meget populær ved anlæggelsen af Esbjerg Havn og af jernbanerne i Jylland. Han gik imod fæsteafløsningen, dvs. bønderne skulle fortsat være fæstere på gårdene.

Fra 1875 til 1894 var han consejlspræsident. Han dannede et landstingsministerium med Folketinget imod sig, og her overtog han selv

finanserne, og en 20 år lang strid begyndte. I forsvarssagen, hvor Estrup lagde vægt på Københavns befæstning og udbygning af søfart, gennemtvang han sin vilje, og da enighed nu var umulig, gav han i 1877 den første provisoriske (foreløbige) finanslov og gav nu den ene provisoriske lov efter den anden.

Mod den voksende opposition slog han kraftigt til, bl.a. med sagsanlæg mod pressen og med oprettelsen af det ridende gendarmeri, som var meget hårdtslående, samt dommen over Folketingets formand C. Berg.

Det var denne politik, venstremændene - med Hans Nielsen som en af frontkæmperne - var så kraftigt imod. Og det var i denne politisk turbulente tid, at Hans Niensens søn, Niels Peder voksede op.

I 1886 deltog Hans Nielsen i en børneskovtur til Suserup Skov. Børnene sang smædevisen "Ned med Estrup" - og denne sang, sang Hans Nielsen lystigt med på. For dette fik han en bøde på 15 kr. Han nægtede at betale bøden og måtte afsone den med simpelt fængsel.

Estrup havde forbudt Venstre at holde møder både i kommunens skoler og i de offentlige skove, hvor man ellers i disse år flittigt holdt møder. På det grundlag fik Hans Nielsen skaffet penge til byggeriet af Alsted Forsamlingshus, så man havde et sted at samles. Det var det forsamlingshus, der havde 100 års jubilæum i 1988.

Hans Nielsen var også den drivende kraft i påbegyndelsen af "Venstres Folkeblad" i Ringsted. Han var med i den lille kreds af interesserede mænd, der havde påtaget sig at tilvejebringe den fornødne startkapital, og det var ham, der gik foran for at overvinde de vanskeligheder, bladet havde i begyndelsen. Det var hårde tider for landbruget, så det har ikke været let for Hans Nielsen at skaffe den fornødne startkapital, men viljen var stor, og det lykkedes for ham.

Det første nummer af "Venstres Folkeblad" udkom i 1891 den 1. oktober. Hans Nielsen var den første formand i bladets bestyrelse. Sidste nummer af avisen udkom d. 31. december 1958. Det gamle bladhus i Søgade i Ringsted fungerer nu som medborgerhus.

Niels Peder Nielsens skolegang

I 1879 begyndte Niels Peder at gå i skole, han var da knapt 6 år. Familien, som jeg har talt med, fortæller, at faderen ville have Niels Peder tidligt i skole, han skulle lære noget. Nu begyndte han sin skolegang som alle de andre børn i kommunen i den lille klasse i skolen i Alsted. Alle børn - såvel små som store - gik her (i dag Alstedvej 34). Der var ingen forskole i Alsted på den tid - den kom først i 1896.

I 1882 var Hans Nielsen med bag oprettelsen af en friskole, den kom til at ligge i området, der hedder Alsted-Flinterup (nu Engelsborgvej 11), stort set midt i Alsted-Fjennes-

slev kommune, formentlig for at dele sol og vind ligeligt mellem børnene fra hhv. Alsted og Fjenneslev. Her begyndte Niels Peder at gå i skole, han var nu 9 år. Den første lærer på skolen var Peder Holmsland, der døde efter et par års forløb, derefter kom Frederik Højmark.

Flere, jeg har talt med, har fortalt, at stort set alle gårdmændenes børn gik i skole i friskolen. Friskolen blev nedlagt i 1890, da var der i mellemtiden blevet ansat en ny lærer ved skolen i Alsted, som åbenbart fungerede bedre end den forrige lærer havde gjort, så nu søgte børnene tilbage til folkeskolen. Niels Peder nævner flere gange denne lærer i sine dagbøger. Han fik bl.a. undervisning hos ham for at blive forberedt til at komme på Sorø Akademi. Læreren hed P. Jørgensen.

På et tidspunkt blev lærer Højmark på friskolen syg. Han led af tuberkulose, og han måtte til tider ligge i sengen, somme tider flere dage ad gangen, så var Niels Peder "lærer" i den periode, fremgår det af hans dagbog. Og både før og efter skoletid og ind i mellem sad Niels Peder hos lærer Højmark, hvor han blev instrueret i undervisningen, som han skulle stå for.

Familien har fortalt mig, at Hans Nielsen krævede meget fine karakterer af sønnen, han skulle helst have rent ug i alle fagene. En gang var Niels Peder kommet hjem med ug i et fag, og dette gjorde Hans Nielsen så vred, at han tog drengen

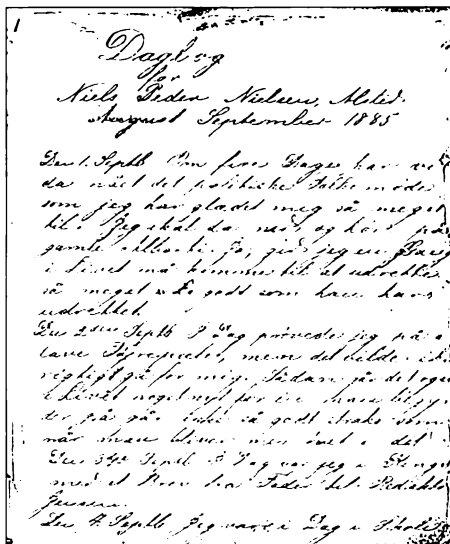

Fig. 2. Opslag på 1. side i Hans Peder Nielsens første dagbog. En smuk håndskrift af en 12-årig! Privateje. Gengivelse efter fotokopi.

i håret og dunkede hans hoved ind i dørkarmen.

Niels Peder Nielsens dagbøger

Det var Hans Nielsen, der havde opfordret sønnen Niels Peder - i en alder af blot knap 12 år - til at skrive dagbog, fortæller Niels Peder et sted i dagbøgerne. Om han har skrevet flere dagbøger vides ikke. Familien, jeg har talt med, har ikke kendskab til flere end de to dagbøger, jeg har læst. Disse opbevares stadig i familien (jfr. fig. 2).

Folkemødet, Niels Peder skrev om på første side i dagbogen, blev holdt i gdr. P. Larsens lystskov i Broby ned mod Susåen. Det var 55 gårdmænd i Sorø Amts 2. og Præstø Amts 3. valgkreds, der havde indbudt mænd og kvinder til mødet d. 6. sept. 1885 kl. 13. Der kom ca. 3000, kan man

læse i Sorø Folketidende (nu Dagbladet) dagen efter.

Jeg vil nu lade Niels Peder selv fortælle gennem udpluk af dagbøgerne. Af og til vil jeg kommentere.

“10.9.1885.: I dag slog jeg min lille Broder Jens. Jeg fortrød det vel bagefter, men jeg bliver så hidsig straks. 11.9.: I dag vogtede jeg og Søster Anna Kvæg første Gang i År. 12.9.: I Dag tog jeg Del i Gårdens Arbejde. 13.9.: I Dag var jeg til Skyttefest i Skolen, hvor jeg morede mig godt. 14.9.: I Dag tog jeg Del i Gårdens Arbejde. 15.9.: I Dag ligeledes. 16.9.: I Dag var jeg i Skole. 23.9.: I Dag var jeg i Skole, hvor jeg skrev en Del for lærer Højmark angående Brugsforeningen. 24.9.: I Dag var jeg i Ringsted efter Kul, da vi i Morgen skal have Dampmaskinen. 25.9.: I Dag var jeg med til at tærskede med Dampmaskinen. 26.9.: Ligeledes. 26.9.: I Dag skrev jeg hele Dagen for Højmark.”

Tilsyneladende var Niels Peder tit hjemme fra skolen, hvor han deltog i gårdens arbejde og meget andet. Ofte står der i dagbogen, at han skriver for Højmark angående brugsforeningen. Højmark var formand for bestyrelsen, så han har benyttet sig af Niels Peders dygtighed og skrivefærdigheder.

“30.9.: I Dag hørte jeg, at Noes, Nielsen og Berg er blevet dømt til 6 Maaneders Fængsel. Ja! det er som Busk sagde i Hurup: De vil pille de stolteste Mænd ud i vort Folk.” (Gdr. P. Noes og redaktør Ths. Nielsen havde været mødeledere ved et folkemøde i Hobro d.

16.6.1885, hvor folketingets formand C. Berg var hovedtaler).

“1.10.: I Dag fik Berg ved sin Ankomst til Kjøbenhavn en Hilsen, der viser, at det danske Folk føler med dem, der må lide under den nuværende Regjerings Tyranni. 3.10.: I Dag var jeg oppe hos Niels Kristiansen at lege. 4.10.: I Dag tjente jeg Tækkemand. 11.10.: I Dag var jeg med i Sorø for at hilse på de to brave vestjyder, Noes og Nielsen, som er blevet dømt til 6 Måneders Fængsel, fordi de har sat en Politimester ned fra en Talerstol, eller rettere sagt værget Talerstolens personlige Frihed. Fader sagde følgende Ord: “Vi er komne herud for at hilse på I to brave Vestjyder, som vi har hørt så meget Omtale af. Provisoristerne og Provisoriebladene fortæller, at I har ladet jer forføre af Folkeførerne, men vi ved, at det er Løgn, og de kalder jer Forbrydere, men vi regner jer som et Par af Danmarks bedste Sønner”. En stor Storm af Hurraråb fulgte disse Ord, hvorpå Toget brusende fór afsted. Og sådan var det overalt, hvor de drog frem på deres Vej mod København - et Sejrstog for de to brave Mænd.

21.10.: I Dag blev der forøvet et Attentat på Estrup af en ung Mand ved Navn Julius Rasmussen, som dog mislykkedes.

1.11.: I Dag var jeg nede i Friskolen, hvor jeg hørte et dejligt Foredrag af Høj-skoleforstander Jørgensen, Høng. Han talte om den Arv, vi skulde give vore kommende Slægter. 3.11.: I Dag udstedtes den ventede provisoriske Straffelov.

22.11.: I Dag er det min Fødselsdag, og jeg takker dig Gud for hver Dag, Du har

ført mig og håber, at Du fremdeles vil føre mig fremad og hjemad til Dig.

24.1.1886.: I Dag blev Berg fængslet. O, hvor skjændigt! Død over Tyrannerne!

21.2.: I Dag var jeg i Sorø, hvor den nydannede Fremskridtsforening for Sorø og Omegn fik sin nye Sal indviet. Alberti holdt det indledende Foredrag. Der blev afsløret et Billede af Folketingets Formand C. Berg, og der blev udråbt et Leve for Grundlovens Giver Frederik den Syvende.

10.4.: I Dag var jeg i Bringstrup og høre et Foredrag af Dr. Pingel. Han talte om Jordbundslagene i Danmark og om deres Oprindelse.

5.6.: I Dag er det 37 År siden, at det danske Folk fik Friheden ved Frederik den Syvendes Grundlov, og har vi end ikke ret meget af den tilbage, så må vi dog være glad over den, fordi den har bragt Oplysning selv til de ringeste og laveste. Femte-Juni-Folkeforening i Alsted fejrede Dagen med en Skoutur til Næsbyholm. Kl.1 kørte vi fra Alsted, og da vi kom til Skoven, drak vi Kaffe og morede os med at sejle og danse indtil kl. ca. 6, da vi spiste. Derpå samledes Mændene om en Skål Punch, hvor Fader udbragte en Skål for Grundloven, Højmark for Dannebrog og Sønderjyderne - og Fader for Berg.

30.6.: I Dag stævnedes jeg og Fader til på Sorø Rådstue at forhøres i Anledning af, at vi havde sunget den bekjendte Sang “Ned med Estrup”. 2.7.: I Dag var jeg i Forhør, men slap med en Advarsel.

24.7.: *I Dag kommer Berg ud af Fængslet, ud i den fri Natur, ud blandt det danske Folk for atter at stå foran dem som dets trofaste Fører i Kampen.* 25.7.: *I Dag afholdes en stor Fest for Berg. Indbydelsen udgik fra de liberale Vælgerforeninger, som havde tænkt sig at ville afholde den i Dyrehaven, men da kom Hrr. Estrup i Vejen, idet han forbød dem at afholde Festen på det Sted. Så søgte man til Sverige, men fik Afslag, hvorpå man afholdt den i Marienlyst ved Helsingør.*

27.7.: *I Dag var jeg kjørende for Fader til Sorø. Han skulle afsone den ham idømte Bøde på 15 Kr., fordi han havde sunget "Ned med Estrup".* 30.7.: *I Dag slap Fader ud af Fængslet og modtoges af Meningsfæller i Fremskridtsforeningen.*

2.8.: *Vi har i Dag begyndt Rughøsten.*

12.8.: *Der går i denne Tid rygter om, at der vil blive udstedt et nyt Presseprovisorium, som skal indeholde den Bestemmelse, at hvis Regjeringen finder noget fornærmende i et Blad, kan den beslaglægge det.*

15.8.: *I Dag skal så Fremskridtsklubbens Møde afholdes i Ordrup Mose, og det vil nok blive stærkt besøgt.* 16.8.: *Til Mødet i Går var ca. 15.000 Mennesker, og Bojsen og Trier talte under stort Bifald. (Højskoleforstander Frede Boysen og Folketingsmand for Venstre - Københavns 1. kreds Herman Trier.*

8.10.: *I Dag har vi her fået en ny Præst, nemlig Pastor Topsøe fra Hejls ved Kolding. Han er Grundtvigianer og Frihedsmænd.* 10.10.: *I Dag blev så vor*

Præst Pastor Topsøe indsat, og jeg fik et rigtig godt Indtryk af ham.

18.11.: *I denne Måned har de to Venstrepartier på Folketinget, nemlig Folketingets Venstre for hvilket Hørup var Formand, og Det danske Venstre, for hvilket Berg var Formand, sluttet sig sammen til én Gruppe kaldet: Rigsdagens Venstre."*

Privatundervisningen i Alsted

I 1886 begyndte Niels Peder at gå til sprogundervisning på Alstedgården. Her havde man en privatlærerinde til børnene, frk. Thalbitzer, som Niels Peder også fik timer hos. Han læste tysk og fransk. Han skriver ofte i dagbogen: *"I Dag var jeg på Alstedgaarden at læse"*. Alstedgården var i perioden 1864 til 1907 i Emanuel Hilarius Kalkaus eje.

"28.11.: *I denne Tid taler Fader så meget om, at jeg skal på Akademiet, og jeg er saa glad ved det, thi det var min Lyst at komme der.* 29.11.: *I Dag havde vi besøg af Redaktør Martin (Sorø Folketidende), og det blev omtrent bestemt, at jeg skulde læse på "Sorø Højskole" Engelsk og en Del andet.*

13.12.: *I Dag var jeg til H. P. Andersen i Sigersted for at gennemse nogle Mejeritabeller, som jeg havde lavet."* (Niels Peder lavede mejeriregnskab for gdr. H. P. Andersen i Sigersted. Han ordnede regnskab for Sigersted Mejeri - og førte også mejeriregnskab hjemme.

I perioden fra Niels Peder begyndte

at skrive dagbogen, har han skrevet bogstavet å med bolle-å, men fra begyndelsen af 1887 begynder han at skrive bogstavet med to a'er. Nu var det bestemt, at han skulle på Sorø Akademi, og der brugte man ikke bolle-å. Bolle-å'et var en høj-skoleide.

“7.1.1887.: Jeg har bedet Fader saa mange Gange om at faa et Par Skøjter, men han har sagt nej, hvorfor jeg heller ikke kan lide ham. 16.1.: I Dag var jeg nede at løbe paa Skøjter, og jeg morede mig fortræffeligt ved det.” (Niels Peder nævner ikke noget om, om han har fået skøjter af faderen, eller om det eventuelt skulle være nogen, han har lånt).

“9.2.: På Lørdag glæder jeg mig til at faa Jens Busk at høre i “Friheden” i Bringstrup. Det er første Gang, jeg både hører og ser ham.” (Jens Busk: folketingsmand for Venstre i Ribe-kredsen).

18.2.: Fra i Dag af vil jeg rigtig begynde at læse og lad det blive en Mærkedag i mit Liv paa den Maade og lad dette hver Gang, jeg ser det minde mig om mit Løfte.

25.2.: Bønderne i Alsted-Fjenneslev Kommune holdt i Dag Gilde hos Hans Nielsen, Taarnemark (nu Tornemark), hvor Højre ikke maatte komme med.

27.2.: Aldrig har noget Ord næsten gjort mig saa godt, som da Fader i Aften sagde efter at have været vred paa mig: Du er en rar Dreng Peder, det gjorde saa godt inde i mig, ja det var ligesom et nyt Liv

begyndte for mig, thi aldrig har jeg hørt, han har sagt det saa hjerteligt.

4.3.: Finansloven for i Aar bliver i disse Dage forhandlede i Folketinget, men det bliver naturligvis det samme som forrige Aar, at vi faar en provisorisk Finanslov.

5.3.: Tiden maa da vel snart være, da Estrup skal gaa sin Vej, saa dette provisoriske Regimente skal blive fjernet, thi skal det blive ved, vil gamle elskede Danmark være ødelagt.

31.3.: I Dag meddelte Berg, at han af politiske Hensyn vil trække sig tilbage fra Folketings-formandspladsen, og Høgsbro bliver saa valgt. (Sofus Høgsbro (1822-1902): folketingsmand for Venstre).

3.4.: I Fredags fik vi en provisoriske Finanslov igjen, men nu vækker det ikke megen Opsigt, thi det er den tredje provisoriske Finanslov i Træk.

7.6.: I Dag var jeg første Gang til Præsten, og Topsøe sagde nogle kønne Ord til os, og mindede os om, hvilken betydelig Handling en Konfirmation var.

16.6.: Jeg arbejdede i Dag, og min Skolegang i Sommer bliver nok ikke til meget, thi der er jo nok herhjemme at bestille.

4.7.: Til Lærereembedet her i Alsted er der nu indstillet tre Kandidater, nemlig: 1. Jørgensen, 2. Ebbe og 3. Bundgaard, dygtige Lærere, gode Folkemænd ere de alle, saa det har ikke stort at sige, hvilken vi faar. Friskolen synger her maaske nok paa sit sidste Vers, naar vi faar en dygtig Statsskolelærer, men jeg bliver saa

færdig med min Skolegang, som jeg saa er glad ved, thi jeg er bundet med et saa kjærligt Bånd til Friskolen, saa jeg ville blive forknytt, hvis det skulde briste.

10.12.: Den danske Rigsdag er nu igjen traadt sammen for at forhandle med Regjeringen, men den Forhandling bliver rimeligvis nok frugtesløs. Hvilke sørgelige Tilstande, vi dog ogsaa lever i her hjemme i Danmark.

3.1.1888: Jeg arbejdede i Dag. Jeg har ellers i denne Tid skrantet lidt, men jeg haaber dog ikke det er nogen alvorlig Sygdom, og jeg vilde da ogsaa gjerne leve længe endnu, ja komme til at leve et godt Liv i Guds frygt og Virken for Guds Lys's og Ords Udbredelse.

10.1.: Jeg var i Dag hos Topsøe og læste Tysk, Fransk og Engelsk. Jeg tror nok, jeg kommer efter det engelske, som jeg ellers aldrig før har læst af nogen Betydning.

11.1.: I Dag tilbød Fader Topsøe, at jeg maatte gjerne regne hans Tiende ud, hvis det kunde passe ham. Nu faar jeg svar på Onsdag. 20.1.: Jeg kommer nu til at regne Tienden ud for Topsøe, og jeg haaber nok, jeg kan gjøre det akkurat.

24.4.: Jeg skal nu til at læse Latin og forberede mig til at komme paa Akademiet, og gid det maa gaa godt for mig, saa jeg en Gang med Guds Hjælp maa naa mit Maal.

25.4.: Gid jeg maa kunne tæmme mine Narrestreger, thi jeg indrømmer selv, at jeg ikke er som jeg burde være i den Henseende mangen Gang, men det går vel nok af sig selv efterhånden, som jeg bliver ældre og mere livsmoden.

26.4.: I Dag var jeg hos den unge Thorkildsen paa Simonsborg og læse Latin.” (Marius Sophus Frederik Thorkildsen ejede i perioden 1887 til 1889 Simonsborg. Den unge Thorkildsen, som Niels Peder omtaler, var en søn af denne og var da elev på Sorø Akademi).

26.5.: Nu har de begyndt at lægge Grunden til Forsamlingshuset, og gid det maa blive et Hus, der kan gjøre sit til at fremhjælpe Oplysning og Åndsliv i vort Folk.

Skoletiden på Sorø Akademi

Den 26. juni 1888 var den nu 14-årige Niels Peder til optagelsesprøve på Sorø Akademi. Han skriver i dagbogen:

“Jeg var i Dag til Prøve paa Sorø Akademi og alt gik, Gud være takket, godt for mig, og efter, hvad jeg har hørt, skulde Lærerne have sagt, at jeg var den bedste af de, der var til Prøve.”

D. 6. august 1888 skriver Niels Peder i sin dagbog:

“Kjære Gud og Fader. Lad det nu gaa mig vel den 20. August og lad det blive saadan, at jeg kommer ud paa Akademiet, selv om jeg kun kommer i 2.den Klasse.”

Niels Peders bøn blev opfyldt, og han begyndte sin skolegang på Sorø Akademi i august 1888. Han tog turen til Akademiet med hest og vogn, fortæller Oluf Knudsen fra Broby i sine erindringer. Oluf Knudsen gik også på Sorø Akademi

og kørte med Niels Peder derud. Oluf Knudsen skriver videre:

“Niels Bransager var en af mine Venner og Skolekammerat, naar han kom kørende om Morgen, fik jeg Lov til at køre med, han gav mig Tømmen, saa kørte jeg Hesten, medens han sad og læste i sine Bøger.”

Oluf Knudsen, kaldet “Eremitten”, var født i 1878 i Broby af meget fattige forældre. Han fik en friplads på Sorø Akademi ved velvillige menneskers hjælp. Oluf Knudsen boede som voksen en lang overgang i en jordhule i Broby, af den grund fik han tilnavnet “Eremitten”.

Fra august 1888, hvor Niels Peder begyndte på Akademiet, bliver der ikke skrevet meget i dagbogen. Men den 23.7.1889 skriver han:

“Godmorgen! Kommer du nu igjen og forlanger, at jeg skal nedskrive mine Tanker og Oplevelser, saa kommer jeg vel til at begynde igjen, og det skal være med Hurra! Sidst vi saas, og jeg skrev i Dig Du gamle, gik jeg i en ængstelig Spænding, indtil jeg kom ud paa Akademiet, nu har jeg været der snart et Aar og skal fortælle efterhaanden i den nærmeste Tid lidt om min Virken og Færden ude paa dette Aristokratiets og Embedsbureaukatiets faste Støttepunkt. Jeg har forresten i det sidste Aar haft det helt brilliant, er blevet en Del mere radikal af politisk Mening, uagtet jeg næsten bestandig har særdedes mellem provisoriske Bøller. Jeg ligner forresten ellers mig selv endnu, naar undtages, at jeg er blevet ½ Alen højere og snart er ved at blive

en anden Goliath, det gjør forresten heller ingen Ting, naar blot jeg ikke i alt for knusende stor Hast finder min David.

17.8.89: Nu er Ferien snart forbi, thi paa Mandag skal jeg igjen begynde, med Guds Hjælp vil det nok gaa mig godt i det nye Skoleaar, naar jeg rigtig hænger i med Læsningen. Jeg vilde jo da gjerne op i 5. Klasse til næste Aar.

22.7.1890: Og nu er jeg kommet der, jeg kom op med 75 Points, som den tredjebedste. I Søndags var jeg til Skyttefest i Ringsted og dansede om Aftenen i “Casino”. I Fredags var jeg i Sorø ude i Højskolen til Gymnastikfest. Derefter legede vi om Aftenen. Det varede ikke længe, inden jeg lærte dem alle at kende, alle disse unge livsglade Piger. Jeg lagde især mærke til en lille Krøttop med lys Kjole paa. Det var et lille Livstykke. Man maa jo tage sig morderligt i Agt for ikke at blive truffet af Amors Pil ved en saadan Lejlighed. Altid lykkes det jo ikke. Det var maaske heller ikke heldigt. Det er et nedersachsisk Vejr i Dag. Regnen pisker, Stormen tuder. Hu ha sikken en Forestilling. Vi kunne ellers nok trænge til lidt Tørvejr.”

Niels Bransager og Jeppe Aakjær

I 1892 sluttede Niels Peder sin skolegang på Sorø Akademi med en fin studentereksamen, og samme år fortsatte han på Københavns Universitet, hvor han tog filosofikum året efter. Han begyndte at studere teologi, men afbrød studierne og begyndte derefter på at studere nationaløkonomi, men tog aldrig embedseksamen.

Da han begyndte at læse ved Københavns Universitet, fik han ansættelse på "Politiken" som korrekturlæser. Her mødte han Jeppe Aakjær, som også var ansat dér. Jeppe Aakjær skriver i sine "Efterladte Erindringer", at han boede sammen med Niels Bransager i en lejlighed på 4. sal på hjørnet af Helgolandsgade og Vesterbrogade. Et andet sted skriver Jeppe Aakjær: "*Niels Bransager var en af mine mest intime Venner*".

Jeppe Aakjær tog ofte sammen med Niels Bransager til Bransagergården i Alsted i deres ungdomsår, såvel sommer som vinter. I 1899 holdt han jul sammen med Bransager-familien. Det ved vi fra et digt, som Jeppe Aakjær har skrevet i Annas poesibog. Anna var en lille søster til Niels.

Anna blev senere gift med landbrugskonsulent H. P. Nielsen, født d. 27.6.1872 på Stenholmgården i Hylstrup, der hører til Alsted Sogn. De oprettede sammen husholdningsskolen "Haraldsborg" ved Roskilde.

En anden søster, Kirstine, der var ven med Jeppe Aakjær lige til dennes død, var den endnu af mange kendte tandlæge Kirstine Bransager Timmermann. Hun var født d. 24.5.1880 og blev færdiguddannet som tandlæge i 1905. Hun nedsatte sig i oktober samme år som tandlæge i Sorø. Hun blev gift med redaktør Niels Timmermann (1882-1920), som da var lokalredaktør af

"Venstres Folkeblad" i Sorø. Efter studentereksamenen i 1900 blev han i 1905 medarbejder ved "Folkebladet" og var senere ansat ved "Holbæk Amts Venstreblad og "Jysk Morgen-Folkeblad", inden han i 1909 kom til Sorø. Efter svogerens død i marts 1915 blev han dennes afløser som hovedredaktør ved "Venstres Folkeblad" i Ringsted.

Journalist ved Politiken

Når man læser Niels Bransagers dagbøger, får man det indtryk, at det er politik, der har hans største interesse - dog fornemmer man også, at han har et meget religiøst sind, men teologien kunne jo altså ikke holde ham fangen. Han optoges af det frie studentertilv og blev et meget virksomt medlem af Studenteretsamfundet, hvor han redigerede "Studenterbladet".

Men det kunne han ikke leve af, og i 1895 blev han fast tilknyttet "Politiken". Hørup var jo en gammel ven af Niels Bransagers far, så han havde alle betingelser for at gøre sig gældende ved dette blad, men det var naturligvis ikke kun på grund af forbindelsen mellem faderen og Hørup, at Bransager fik stillingen. Han havde i flere år skrevet artikler til bladet, så Hørup har vidst, at han havde fremragende evner for dette fag.

Ved "Politiken" skrev Bransager om politik og landbrug. Som gårdmandssøn var han jo fortrolig med landbrugets forhold. Han skrev sine artikler om landbrug under signatu-

Fig. 3. "Bransagergårds" stuehus set fra havesiden en sommerdag lige i begyndelsen af 1900-tallet, da Niels Bransager bestyrede gården for sin mor. Han ses selv liggende i græsset, t.v. for ham på bænken hans mor og ved siden af hende formentlig lillesøsteren Anna. Foran hende i græsset ligger formentlig søsteren Kirstine, og t.v. bag hunden står en ukendt mand. Privateje.

ren "Agricola" (landmand) og viede det mindre landbrug sin interesse.

Niels Bransager indførte en helt ny art "landbrugs-journalistik" ved "Politiken". Han skrev muntert og fornøjeligt med en tilpas blanding af barndommens erindringer og mere moderne erfaringer, - det hele med et skær af lyrik over sig. Bladet vandt adskillige læsere blandt landmændene, da Niels Bransager begyndte at skrive sine artikler.

Senere blev Niels Bransager rigsdagsmedarbejder - og nu var han helt sikkert i sit rette element. Samtidig redigerede han også et lille

"Landboblad", og en tid var han medredaktør af et akademisk, humoristisk tidsskrift, der hed "Vagten".

En overgang var Bransager leder af fælleskorrespondancen til venstre-reformpartiets blade - men dette noget tvungne arbejde brød han sig ikke om, så det arbejde forlod han ret hurtigt igen. Senere redigerede han tillige ugebladet "Det frie Ord".

I årene omkring århundredeskiftet skrev Niels Bransager sammen med forfatteren Palle Rosenkrantz, værket "Den Danske Rigsdag" (1901-1903), udgivet på Dansk Grafisk

Forlag, København. Værket indeholdt biografier og portrætter af ministre og folketingsmænd.

Familien fortæller, at Niels Bransager bestyrede Bransagergården for moderen efter faderens død i 1900, indtil gården blev solgt i 1904. Så han må have haft nok at se til, når vi ved, hvad han har nået af skriftlige arbejder i netop de år (jfr. fig. 3).

Niels Bransagers far Hans Nielsen døde 55 år gammel d. 8. april 1900 og blev begravet under meget stor deltagelse på Alsted Kirkegård.

Hans Nielsen døde netop, da den politiske kamp, han havde været med i med liv og sjæl, syntes at have sejret, skrev aviserne i dagene efter hans død.

Som Niels Bransager skrev i sin dagbog, begyndte han selv at skrante allerede mod slutningen af 1800-tallet. Det viste sig at være tuberkulose, han led af. Familien mener, at han blev smittet allerede som barn, da han gik i friskolen og jo netop tilbragte megen tid sammen med lærer Højmark i dennes lange sygdomsperioder, hvor Niels Peder sad meget inde hos ham og fik sine instrukser, og da han jo netop led af tuberkulose, er det jo ikke helt usandsynligt, at han har været smittekilden.

Redaktør ved Venstres Folkeblad i Ringsted

I 1902 blev Niels Bransager redaktør af "Vestres Folkeblad" i Ring-

sted, han var da 28 år. Det var i avisen den 2. juni, han første gang skrev som redaktør. Det var ellers meningen, at han skulle have været politisk redaktør af "Politiken", men han valgte "Vestres Folkeblad" i Ringsted. Han tog nu bopæl i Ringsted, men beholdt sin lejlighed i København.

Niels Bransager var en god bekendt af bladet. Han skriver i bladet den 9. juni 1902: *"Vi er jo ikke to helt ukendte Størrelser, der ved et Tilfælde støder sammen på Ringsted Torv. Min Journalistik har sat nogle af sine første Skud i dette Blads Spalter, og siden da det at skrive i en Avis blev mig Dagen og Vejen, fortsattes mit Medarbejderskab under vekslede Former"*.

Bransager havde fra starten den tanke, at få dannet et andelsselskab på et bredt grundlag af egnens radikale befolkning til overtagelse af bladet, sådan at det i egentligste forstand blev befolkningens eget blad - denne tanke blev først til virkelighed i 1911.

"Vestres Folkeblad"s kontor lå dengang på Torvet i Ringsted i den ejendom, man kaldte "Centralen" - lige foran Sct. Bendts Kirke.

"Det blev en Mærkedag for "Vestres Folkeblad" den Dag i 1902, da Niels Bransager - den midtsjællandske Bondesøn - blev Redaktør af Bladet", skriver "Vestres Folkeblad" i sit jubilæumsnummer i 1941 og fortsætter: *"Han havde jo allerede vundet sig et landskendt Navn bl.a. paa sine "Agri-*

cola-Artikler” i “Politiken”. Betydelige Udvidelser blev foretaget i Ringsted - og Bladet gik en støt og sikker Fremgang i Møde. Gennem sine Artikler fik Bransager gjort “Venstres Folkeblad” til et førende Blad inden for den danske Provinspresse. Når Folk omtalte Avisen, kaldte mange den for “Bransagers Avis”. Der var i disse år et Navn, der lyste som en Fakkel op over alt andet i Landet - og det var - Niels Bransager”.

Politikeren Bransager

Men Niels Bransager havde også andre jern i ilden: Også husmandsbevægelsen havde hans hjerte. Det var i de år, husmandsbevægelsen rigtig tog form. Fra 1. feb. 1903 udgav den sjællandske husmandsbevægelse sit eget blad “Husmanden”, som blev redigeret af Johs. Madsen og trykt på gunstige betingelser på “Venstres Folkeblad”s trykkeri i Ringsted hos Niels Bransager. Hans navn kom til at stå i en særlig glans for gennembrudstidens husmænd.

I bogen “Den Danske Husmand” læses der: *“I Sorø Amt blev Egnen omkring Ringsted meget naturligt den førende. Fra Ringsted udgik “Husmanden”, her redigerede den højtbegavede husmandsvenlige Niels Bransager “Venstres Folkeblad”.*

På Provinsjournalist-foreningens generalforsamling i 1903 blev Niels Bransager foreningens formand.

I 1905 blev foreningen “Den radikale Venstrepressen” stiftet, og dens

første formand var Niels Bransager. Han blev afløst i 1908 af Jens Tybjerg, da Niels Bransager blev folketingsmand. Bransager var folketingsmand i perioden 1908-1910.

Redaktør Holger Bernild, Hillerød, skriver i “Venstres Folkeblad” i jubilæumsnummeret i 1941:

“Den første gang, jeg traf Niels Bransager var i 1903 ved et Møde i Odense - en Generalforsamling i Provinsjournalist-Foreningen. Jeg vidste, at han skulle komme, og jeg så ham ved Mødets Begyndelse træde ind i Salen, det slog mig øjeblikkeligt, at her kom en Høveding. Han blev i øvrigt samme Dag valgt som Foreningens Formand, enstemmigt - og med Tilslutning fra alle Sider uden Partihensyn. Men Fører blev Bransager jo ikke alene inden for sine Fagsællers Kreds, han blev det også for sine politiske Meningsfæller. På det Tidspunkt, jeg lærte ham at kende, var det, som man dengang kaldte “Uroen i Venstre” begyndt, og ude omkring i Landet var der vel ingen, vi Unge lyttede stærkere til, end til Niels Bransager.

Hvad han skrev i “Venstres Folkeblad” og senere også i Ugebladet “Det fri Ord” blev læst med den allerstørste Opmærksomhed, det var Ord, som fængede. Nye og stærke Toner kom ind i den offentlige Debat. Jeg tør roligt sige, at Bransagers politiske Virksomhed i de Aar var en meget væsentlig Forudsætning for det der skete i Odense i Maj 1905. Dannelsen af et nyt Parti: Det radikale Venstre”.

Videre skriver redaktør Holger Bernild:

“Saa kom Aarene efter 1905, Bransager skrev og Bransager talte, og det føltes som noget ligefrem selvfølgelig, at han i 1906 blev stillet op i Køge mod den unge Alberti - som frisindet Repræsentant i Danmark - mod det, som Alberti i sin Person og sin Politik repræsenterede. (Peter Carl Alberti (1851-1932): søn af gamle Alberti.)

Den 22. Marts 1905 sendte Bransager mig et Telegram med Forespørgsel om, hvorvidt jeg vilde være Redaktør af “Nordsjællands Venstreblad”, der den 1. April skulde udkomme i Hillerød. Der var ingen Lokaler lejet, der var ikke noget Trykkeri - og der var for Resten heller ingen Penge. Alligevel formaaede Bransager i en telefonisk Samtale mellem Sjælland og Jylland at overbevise mig om, at her var en Opgave, jeg maatte tage op. Og saa stor var hans Myndighed og hans Evne til at overbevise, at jeg slog til. Dog paa et Vilkaar: At han selv skulde tage med til Hillerød og deltage i Starten. Det gjorde han. Og jeg kan godt sige, at jeg uden den Tryghed, han ydede, ikke kunne have klaret det halsbrækende Foretagende, jeg dér var kommet ud for. Men han skrev en straalende Spidsartikel til det første Nummer af det nye Blad og tilrettelagde Arbejdet saaledes, at vor Gerning lykkedes.

Den 20. Maj 1906 kom, og med det nye Partis store Nederlag. Landet over - men ogsaa i Køge. Nederlag i al Fald paa Baggrund af de Forventninger, hvormed vi var gaaet Valgdagen i Møde. Alberti fik 1419 stemmer - Bransager fik 1330.

Men 1908 fulgte efter med Albertis Fald (på gr. af Albertis svindel i Bonde-

standens Sparekasse m.m.) og med det - et nyt Valg i Køge. Og denne Gang fik Niels Bransager 1432 stemmer mod Moderationens og Konservatismens 1035 stemmer.

Jeg var med i Køge, og det blev en festlig Dag. Den afsluttedes om Aftenen med en Sammenkomst i København hos Niels Bransagers trofaste Ven gennem Aarene, Direktør Heilbuth, som havde samlet Partiets Rigsdagsmænd og andre politisk interesserede til et Samvær, der formede sig som en meget hjertelig Hyldest til Niels Bransager”.

Dir. Paul Herman Heilbuth var født den 27. maj 1861 og fik efter endt skolegang en handelsuddannelse fra 1877-78 hos C. Søht & Co. Fra 1878 virkede han i handelshuset Beckett & Meyer, hvis gødningsforretning han i 1884-1896 var leder af. Fra 1905 var han leder af Det radikale Venstres kontor og medlem af hovedbestyrelsen. Han havde desuden tillidsposter i den radikale presse.

Niels Bransagers sygdom

“Men den store Tragedie var inde. Da jeg ringede den næste Dag til Niels Bransagers Hjem i København, fik jeg at vide, at han lå til Sengs. Sygdommen havde nu fået et stærkt Tag i ham. De lange bevægede Vælgermøder havde taget på Kræfterne” - fortsætter Holger Bernild - og videre skriver han: “Nu kom der en Tid, hvor Haab om Helbredelse og tålmodige og alvorlige Bestræbelser for at genvinde Sundheden, brødes med Tilbagefald.

Dog kunne Niels Bransager i 1909 på ny møde til Valg i Køge. Han lagde den negang efter en udmærket ført Valgkamp, Afstand mellem sig og to Modkandidater. Han fik 1442 Stemmer, mens de tilsammen maatte nøjes med 729.

Men dermed var det også på det nærmeste slut med den politiske Virksomhed i Forbindelse med Rigsdagen for Niels Bransager. Han var paa skiftende Kurophold i Syden, i Norge, på Krabbesholm og paa Vejleffjord Sanatorium, men Niels Bransager var en Mand, der ikke lod sig slaa ud. Hans Trang til at virke gav sig Udslag i ypperlige Artikler i "Venstres Folkeblad". Han lærte under sin Sygdom at se Tingene paa en vis Afstand".

Den 17. okt. 1908 skrev Sorø Folketidende: *"Folketingsmand, Redaktør Bransager, om hvem det forud for Køgevalget meddeltes, at han var fuldkommen helbredt, har dog som Følge af de ret betydelige Strabadser, en Valgkampagne medfører, fået et mindre Tilbagefald, forårsaget ved en kraftig Forkølelse. Hans Blad meddeles, at han for en kortere Tid vil tage tilbage til Sanatoriet for at fortsætte den afbrudte Kur."*

Den 19. okt. 1908 læses i Sorø Folketidende: *"Folketingsmand, Redaktør Bransager har iflg. "Østsjællands Folkeblad" ladet sig undersøge af Overlæge, Professor Fløystrup, og Resultatet af denne Undersøgelse er, at Bransagers Lunger er helbredte, og at hans Sygdom kun er en heftig Forkølelse, som kan helbredes i løbet af nogle Dage"*.

Niels Bransager var d. 21. dec. 1908 blevet gift med Ebba Leonora Normann, f. d. 25. nov. 1873 i Helsingborg. Hun var datter af handelsmand Axel Normann og Gustava Rasmussen. Niels Bransager havde truffet Ebba Normann under et kurophold på Skagen i 1906.

Bransagers familie fortæller, at Ebba Normann var et meget elskeligt og begavet menneske; hun var således meget sprogbegavet og havde sin store lod og del i Niels Bransagers indsats, og hun var ham en stor støtte under hans lange sygeperioder.

Efter Niels Bransagers død flyttede hans kone til København. Ebba Bransager døde d. 16. november 1960 og blev begravet ved siden af sin mand på Ringsted Kirkegård.

I samlingen af breve fra Niels Bransager til Jeppe Aakjær, der ligger på Det kgl. Bibliotek, er der flere, hvori Niels Bransager takker Jeppe Aakjær, fordi han har besøgt ham på de forskellige sanatorier, hvor han har været indlagt.

Den 21. jan. 1912 sender han et kort fra "Solbakken" i Norge og takker Jeppe Aakjær for julehilsenen, han havde skrevet til ham.

I nogle måneder i 1913 opholder Niels Bransager sig på badhotellet i Lohals på Langeland. Han er hjemme i kortere perioder, kan der ses af de kort, han sender til Jeppe Aakjær.

Under en af Bransagers sygeperioder kom Estrup med sin sidste politiske gerning - nemlig standsningen af grundlovsforslaget i Landstinget i 1913. Men Estrup døde den 24.12.1913. - Efter mange og lange forhandlinger lykkedes det for Zahle at klare de værste skær, der true de grundloven, og man mente, at der nu ikke kunne udspekuleres flere vanskeligheder mod grundlovens gennemførelse, men netop som rigsdagen var trådt sammen for at bringe grundloven i havn, udbrød Første Verdenskrig. (Carl Theodor Zahle (1866-1946) var medlem af Folketinget 1895-1905 for Venstre og 1905-1928 for Radikale Venstre. Var konsejlspræsident i 2 perioder. Medlem af Landstinget 1928-1939 - de sidste 3 år som formand.)

Fra sin sygeseng skrev Bransager til Zahle og priste den måde, hvorpå han havde bidraget til at klare vanskelighederne, han tilføjede: *“Partiets Don Quichoter var kede af, at de ikke havde fået lov til at slås med vejrmøllerne!”*

Lige før jul i 1913 fik Niels Bransager et alvorligt tilbagefald. Han lå til sengs i sit hjem i Ringsted (Valdemarsgade) nogle måneder. Det svingede stærkt med Niels Bransagers helbred, og han tog endnu engang ophold på Vejlefjord Sanatorium.

Julen 1914 holdt Niels Bransager sammen med sin kone Ebba på Vejlefjord Sanatorium, de sendte en julehilsen til Jeppe Aakjær. Kortet er dateret juleaften 1914. Det er

Ebba, der har skrevet det. Det lyder:

“En glædelig Jul og et godt Nyltaar, tilønskes hele Familien. Hengivne Niels og Ebba Bransager.”

Under Niels Bransagers lange sygeperioder havde Bransagers mangeårige førstekraft H. Chr. Pedersen Lundager måttet trække læsset i det daglige på *“Venstres Folkeblad”*, hvilket han efter sigende gjorde med en sjælden dygtighed og flid.

Niels Bransagers død

Den 29. marts 1915 døde Niels Bransager på Vejlefjord Sanatorium 41 år gammel. Budskabet gik som en løbeild over landet. Samme dag skriver *“Venstres Folkeblad”*:

“Redaktør Niels Bransager død. Fru Ebba Bransager telegraferer i Dag til os fra Vejle: Min Mand døde roligt i Morges.

At Redaktør Niels Bransager er gaaet bort, vil være et Sorgens Budskab for dansk Demokrati, som i ham havde en af sine bedste Mænd. For det radikale Venstre var det et stort Tab, at den snigende Sygdom hæmmede denne Arbejds-kraft i Partiets Tjeneste - Enestaaende baade som Skribent og Taler. Efter den mangeaarige Sygdom med gentagne Tilbagefald efter tilsyneladende Bedringer kommer Efterretningen om Dødsfaldet ikke helt overraskende. Men Vemod og Sorg vil samle sig om Bransagers Baare.

Det sidste alvorlige Tilbagefald indtraadte lige før Jul 1913. Han laa til

Sengs i sit Hjem i Ringsted nogle Maaneder indtil Maj og rejste saa til Vejleffjord. Ved Afskeden hørte den, der skriver disse Linier, ham for første Gang beklage sig over sin Skæbne. Bransager udtalte, at nu havde han i syv Aar aldrig været saa rask, at han kunde arbejde uden at føle sig overanstrengt. Det var et Sejpineri, som var vanskeligt af udholde...Da Bransager kom til Ringsted var han en ung Mand paa 28 Aar, og han kom med Vilje og Evne til at tage fat. Han lagde et mægtigt Arbejde ind for "Venstres Folkeblad"s Fremgang og for radikal Politik. Men navnlig i Begyndelsen tog han en Haand med paa alle Bladarbejdets Omraader. Han skrev om Dyrskue og Agerkaal og Fugleskydning og forfattede Lejlighedssange. Han cyklede til Ildebrand i en Fart, saa han væltede med Cyklen og flængede sit Tøj, og han kørte ud i Landet til Møder som baade Taler og Referent. Humøret var højt. Han kunde ofte stemme op med en Sang paa Kontoret, og elskværdigere Redaktør har ingen Journalist haft at arbejde under. Mindet om Bransager vil være knyttet til hans tragiske Skæbne. En ung Mand er død, men hans Livsværk var saa rigt, at man har det samme Indtryk, som naar en af de store Gamle gaar bort. - Bransager glemmes ikke!"

Der var ikke et blad i hele landet, der ikke havde nogen rosende linier om Niels Bransager i dagene efter hans død. Selv de blade, der havde en anden politisk mening, end den Niels Bransager stod for, havde rosende artikler om ham. Her er nogle uddrag af, hvad landets aviser skrev om Niels Bransager.

"Ringsted Folketidende": "I 1906 var Bransager første Gang opstillet mod Alberti i Køge. Han kastede sig med hele sin til Tider stærkt opblussende Energi ind i denne Kamp. Valgkampe i danske Forsamlingshuse - Aften efter Aften, i tætpakkede Forsamlinger over hvilke Tobaksrøgen driver i tunge Skyer, tit i bagende Hede, tit i Gennemtræk - kan slaa selv Smede ihjel. Efter denne Valgkamp følte B. sig noget svækket. Han troede først, det drejede sig om Nikotinforgiftning. "Jeg lovede mig selv, at jeg skulle lade være med at ryge", sagde B. en Gang "men Alberti røg den ene Kæmpecigar efter den anden, Vælgerne røg, og til sidst røg vi allesammen om Kap". Nogen Ro blev nødvendig for ham. Han tog Ophold paa Skagen nogen Tid, her traf han forøvrigt sin senere hustru.

Den unge Politikers langvarige Kamp mod Sygdommen er en Tragedie. At han var én af Danmarks dygtigste Bladmænd, vil være ubestridt. For sit eget Parti var han en Kraft, som næppe bliver let at erstatte. Og hans Død vil fremkalde oprigtig Sorg i alle de Kredse, der stod ham og hans Opfattelse nær".

"Politiken": "Bransager var mellem de Unge Politikere det klareste politiske Hoved, den dygtigste Pen, den everigste Agitator. Med rette knyttedes derfor til ham de allerstørste Forventninger".

"Aalborg Amtstidende": "Uden at fornærme nogen af hans politiske Kampfæller ved den radikale Presse, maa vi maaske have Lov at sige, at han i sine Velmagtsdage var den dygtigste af dem".

“Frederiksborg Amtsavis”: *“Redaktør Bransager var en dygtig Journalist, der skrev klare og malende Artikler. Den radikale Presse mister med ham sin bedste Pen”.*

“Holbæk Amts Dagblad”: *“Bransagers Værkfæller i den danske Presse har uden Hensyn til politiske Uoverensstemmelser med Vemod fulgt hans triste Skæbne i de senere Aar, da Sygdommen mere og mere nedbrød ham, og har gennem Hædersgaver og paa anden Maade vist ham deres Deltagelse og Sympati”.*

“Ribe Amtstidende”: *“Der gaar Sagn om, at Hørup egentlig havde tænkt sig Niels Bransager som sin Afløser som politisk Redaktør på “Politiken”. Han førte sikkert de Radikales bedste Pen”.*

“Sorø Amtstidende”: *“Der laa bag Bransagers Gerning en forstaaende Kærlighed til den danske Muldjord og danske Landmænd. I hans bedste Taler og Artikler, var der altid en Dragelse her henimod, som kun dem, der er runden af samme Rod, rigtig forstaar”.*

“Sydsjællands Venstreblad”: *“I det politiske Liv har Bransager i sin korte Virksomhed øvet en større Indflydelse end de fleste, hvis Tid ellers er længere”.*

Redaktør Fog-Petersen “Aalborg Venstreblad”: *“Kun faa Gange talte Brandager i Folketinget, men én stor Tale holdt han - og den huskes”.*

Vendsyssel Venstreblad”: *“I en saa ung Alder at naa saa langt at kunne sætte sig et saa godt Minde, falder kun i de færreste Menneskers Lod”.*

Niels Bransagers begravelse

“Niels Bransager blev begravet fra Sct. Bendts Kirke Tirsdag den 6. April 1915, under meget stor Deltagelse fra By og Omegn, ligesom der ogsaa i Følget saas mange fra andre Egne af Landet”, skrev “Ringsted Folketidende” - og videre skrev bladet: *“I Følget bemærkedes bl.a. Ministrene Zahle med Frue, Rode, Munch, Scavenius og Kr. Pedersen”.* Videre omtaler avisen, at mange rigsdagsmænd var til stede, bl. a. Ole Hansen, Bringstrup (som var gift med Niels Bransagers moster), og selvfølgelig Niels Bransagers kone, mor og søskende og øvrige familie samt venner, blandt andre Jeppe Aakjær.

Avisen skriver videre: *“Alle Siddepladser i Kirken var besatte, da Sørgehøjtideligheden indledtes med et Orgel- og Violinpræludium. Derefter blev der afsunget en af Jeppe Aakjær forfattet Sang”.*

Da rustvognen kørte fra Sct. Bendts Kirke og ud til Ringsted Kirkegård, var der sort af mennesker på Torvet (fig. 4).

Sørgesangen, Jeppe Aakjær havde skrevet d. 2. april 1915 til Niels Bransager til melodien “Udrundne er de gamle Dage”, stod i “Politiken” og “Venstres Folkeblad” dagen efter begravelsen. Den er også trykt i Jeppe Aakjærs “Samlede Digte” 1947.

“Niels Bransager

*Saa lyst et Sind, som her gled under,
jeg mødte kun den ene Gang,
thi du, som her i Kisten blunder,
var Folkets Barn i Tro og Trang,
og alt hvad Skjønt det Folk skal naa,
dit Ynglingshjærte nynnede’ paa.*

*En Stridsmand var du blandt de kjække,
det kendtes trindt om Sjællands Kyst,
da kom en Pil fra Dødens Snekke
og traf dig i dit unge Bryst.
Men selv på Smertens Sygeseng,
du fingred’ ved din Buestreng.*

*O, Livets Gud, som skænker Kraften,
hvi høstede’ du hans Rug saa grøn,
og ringede Solen ned før Aften
for denne Lysets muntre Søn?*

Fig. 4. Niels Bransagers gravsted på Ringsted kirkegård. Fot. Inger Hansen, Broby.

*Ubrugte Evners lyse Guld
hvor tungt paa jer at kaste Muld.*

*Men naar det gror i Danmarks Ager,
og gjærer varmt i Folkets Sind,
og naar på Sejrens Dag vi slager;
hans lyse Navn gaar med os ind,
med Duft af Kløver mild og sval -
i Mindets høje Frihedssal.*

*Kom Vaarens Vind, og stryg hans Pande,
kom Foraarsblomst, og kys hans Mund,
før over Gravens mørke Rande,
han sænkes ned i Sjællands Grund,
hvor Blomst skal spire, Haab skal gro,
af Fædrejord og Yngling tro.”*

Digteren Aage Hermann skrev følgende digt til Niels Bransager:

“Niels Bransager!

*Er du ogsaa død!
Hvordan gaar det til?
at alle de Sjæle, vi ser staar i Flammer,
er gemt i et Kød, hvor Sygdom og Jammer,
har drevet sit onde, forbandede Spil.*

*Dit mandige Ord;
hvor steg det dog stolt
fra Legemets brudte og sprængte Ruiner,
og op over alle de Talemaskiner
hvis Sind er forstenet og goldt.*

*Dit fribaarne Sprog,
og dit rammende Vid,
blandt alle de Taaber, hvis evige
Dumhed,
har slaaet os alle med Rædsel og
Stumhed
i Frafaldets Tid.*

*Din kæmpende Aand
der flammende brød
sig lysende Veje og straalende Stier,
bli'r stille og tyst - du segner - du tier
en Stridsmand er død."*

Aage Hermann (1888-1949) var forfatter og journalist. Han tog præliminæreksamen og blev derpå trafikassistent i 1906. Senere blev han ansat ved "Ekstrabladet", hvor han bl.a. skrev under pseudonymet "Peter Simple".

Digtet lå blandt de arkivalier, som jeg lånte af Niels Bransagers familie, da jeg i 1989 skrev bogen om Alsted Forsamlingshus.

Mindestenen over Niels Bransager

"En Mindesten over Redaktør Niels Bransager vil blive opstillet paa Rundingen ved Sorø Landevej ud for Ringsted Klosters Godsforvalterbolig. Den vil blive afsløret den 24. September på "Vestres Folkeblad"s 25. Aars Dag", skrev "Sorø Folketidende" d. 20. sept. 1916. (Godsforvalterboligen - senere Korsevad og Ådalsskolen).

Mandag den 25. sept. skriver "Sorø Folketidende": *"Afsøringen af Mindestenen for Niels Bransager fandt Sted i Gaar. Højtideligheden overværedes i det prægtige Septembervejr af op imod et Par Tusinde Mennesker deriblandt mange længere borte fra. Blandt de Tilstedeværende saas Direktør Heilbuth, adskillige Rigsdagsmænd og Redaktører, Niels Bransagers Moder og øvrige nærmeste Slægt, Repræsentanter fra Det Radikale Venstre i Køgekredsen m.fl.*

Afsøringstalen blev holdt af Kredsens Folketingsmand, Konsejlspræsident Zahle. Mindestenen er som bekendt rejst paa Trekanten udfor Godsforvalterboligen ved Ringsted-Sorø Landevej. Der var rejst Flagstænger rundt om Mindestenen, og disse var forbundne med Guirländer. Direktør Heilbuths Bil blev benyttet som Talerstol. Første Taler var Købmand Anders Larsen, Holbæk, han sagde: Paa det Udvalgs Vegne, som har forestaaet Arrangementet ved Rejsningen af dette Mindesmærke, skal jeg bringe den store Forsamling en hjærtelig Tak, fordi den er kommet til Stede.

Vi som har levet sammen med Niels Bransager, har fulgt hans store Deltagelse og betydelige Indsats i den Udvikling, der er foregaaet. For den unge Slægt staar Niels Bransager som en Fakkell over det Maal, der skal naas i det kommende Tidsløb. Klart og lysende vil Bransagers Navn leve iblandt os, og selv om vi havde ventet et Aar eller mere med Afsøringen, da vilde Folk alligevel være samlet i lige saa stort Tal som i Dag.

Jeg ser i denne Forsamling en Mængde kendte Ansigter, og det er sikkert gaaet dem, som det er gaaet mig. Vi har alle haft saadanne Oplevelser sammen med Niels Bransager, som vi betragter for vort Livs Glæde og store Øjeblikke. Hans Virksomhed og Væsen vil leve igennem de kommende Slægter og gaa fra Mund til Mund gennem vore Børn og Børnebørn."

Derefter blev der afsunget en smuk sang, forfattet i dagens anledning af stationsforstander Henriksen, Sorø.

Derpå talte konsejlspræsident Zahle: *Mine Damer og Herrer! Det Mindesmærke, der her er rejst for Niels Bransager, er rejst hvor By og Land mødes, med en lille Hældning mod Landet. Det er baade retfærdigt og rigtigt. Niels Bransager havde sin Virksomhed i Byen, men talte særligt til de mange Tusinder paa Landet. Vi rejser en Mindesten for Niels Bransager, saaledes som vi kender ham som Menneske og Politiker. Han svævede ikke i Luften. Han var et Menneske, der var udsprunget af sjællandsk Bonderod, af det Demokrati, som skabtes i Provisorieaarene, ærligt, tappert, bravt og ubøjeligt.”*

Zahle fortsatte: *“Sidst men ikke mindst vil jeg i denne Forbindelse nævne Niels Bransagers Fader, Hans Nielsen, “Bransagergaard”, der selv var en Høvding. Det var saaledes ikke fra fremmede, at Høvdinge-blodet randt i Niels Bransagers Aarer. Hans Nielsen, hvis politiske Overbevisning var blevet vakt ved Provisoriet - en Mand, som kæmpede for Mandsret og mod Hykleriet. Hans Nielsen indvirkede paa den lille Niels Peder, saaledes at han kunde fortsætte Faderens Arbejde.”*

Zahle sluttede: *“Naar vi nu lader Tæppet falde, lover vi hinanden, at vi vil hæge om dette Minde, og vi ønsker, at det maa staa længe i et frit og selvstændigt Danmark.*

Men naar vi ønsker det, maa vi ogsaa kræve, at Øjeblikkets mange Intriger i dette Land hører op. Vi maa kræve Arbejdsfred indadtil for at vi kan nyde Tillid udadtil. Det er ogsaa min Tro, at dette Intrigespil paa Rigsdagen nu er

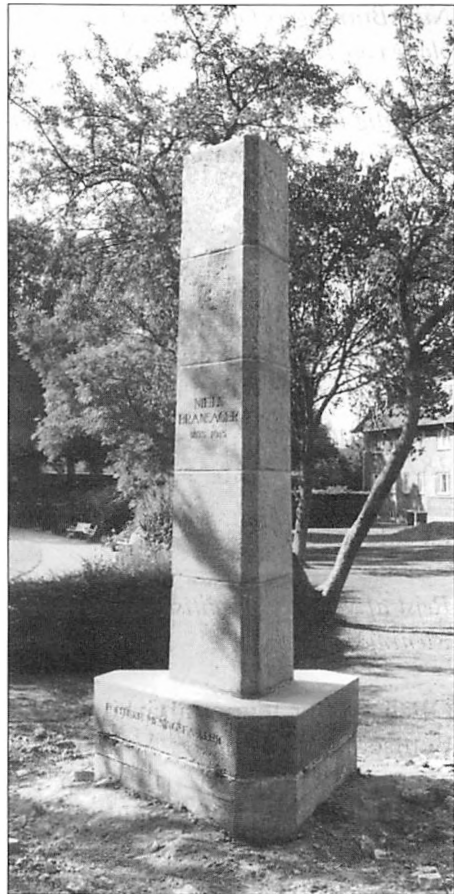

Fig. 5. Mindestenen for Niels Bransager, da den blev nyopstillet på sin nuværende plads ved Hækkerupsvej. Foto tilhører Midtsjællands Lokalhistoriske Arkiv.

færdigt, og at det vil lykkes at skabe ro i Statsstyrelsen - med eller uden Valg.”

Zahle udbragte til sidst *“et Leve for at denne Støtte maa staa, som en Æresstøtte i et frit og selvstændigt Folk.”*

Efter Afsløringshøjtideligheden begav Forsamlingen sig ud til Niels Bransagers Grav paa Ringsted Kirkegaard, hvor Søren Jensen - Hyldegaard talte: “Jeg tænker, at alle vi som er samlede her om

Niels Bransagers Grav, føler Trang til at blotte vore Hoveder og takke Niels Bransager for, hvad han har været for os, og samtidig lover vi hinanden, at Bransagers Tanker og Bransagers Minde skal leve længe blandt os”.

Mindestenen for Niels Bransager er en ca. 3 m høj granit-obelisk, samlet af 5 trekantede, glathuggede skiver på en sokkel, og indskriften lyder:

*Niels Bransager
1873 - 1915*

På soklen står:

*Rejst af Venner og politiske
Meningsfæller.*

Obeliskens er tegnet af arkitekt Ivar Bentsen (1876-1916). Med Bransager-obeliskens førte Bentsen en dansk obelisk-tradition videre. Nævnes kan bl.a. Frihedsstøtten, marmormilepælen i Sorø samt Albertistøtten, ligeledes i Sorø.

Mindestenen blev som nævnt opstillet ved Sorø Landevej, på det sted, hvor den senere Jyllandsgade kom til at gå sammen med hovedlandevejen.

Vejomlægningsen i 1953 gjorde, at mindestenen blev flyttet hen foran haven til Korsevad, for derefter i 1976 at få sin nuværende plads i Klosterhaven ved plejehjemmet på Hækkerupsvej (se fig. 5) - der måtte vel egentlig kunne findes en mere synlig plads til denne kønne mindesten!

Slutning

Da jeg i sin tid læste Niels Peders dagbøger, fik jeg som tidligere fortalt lyst til at høre og læse mere om denne usædvanlige dreng, der skrev så interessant om den politisk urolige tid, han levede i. Jeg syntes, at andre også skulle have muligheden for at lære denne interessante personlighed at kende.

Til Lou Bransager og Kirsten Høtoft, børnebørn af Hans Nielsen, Bransagergården, Alsted, siger jeg tak for, hvad jeg har fået fortalt om familien, om tiden og livet dengang, og tak for lån af fotos, diverse papirer samt Niels Peders dagbøger - uden hvilke det ikke ville have været muligt at skrive denne historie om Niels Bransager.

Forfatter: Fhv. produktionsmester
Helge Jensen, Fægangen 12, st. t.h.,
4180 Sorø.

Kilde- og litteraturoversigt

Utrykte kilder:

Breve fra Niels Bransager til Jeppe Aakjær, Det kgl. Biblioteks Håndskriftssamling.
Dagbøger af Niels Bransager, privateje.

Aviser:

Venstres Folkeblad i Ringsted, div. årgange.
Sorø og Ringsted Folketidende, div. årgange.
Div. avisudklip, privateje.

Opslagsværker:

Dansk biografisk Haandleksikon, Gyldendal, Kbh. og Kristiania, 1920.
Soraner-Biografier 1822-1900, udg. af Soransk Samfund 1977.

Litteratur:

Aakjær, Jeppe: Samlede Digte, Gyldendal, Kbh. 1947.

Aakjær, Jeppe: Efterladte Erindringer, 2. udg., Hovedland 1991.

Christensen, J. V.: Dansk Provinspresse 1900-1925, Provinsjournalistforeningen 1925.

Hansen, Laur.: Fra det gamle Ringsted og egnen deromkring. Eget forlag 1949.

Knudsen, Oluf: En sand Levnedsskildring, udg. af "Lille Anes Venner", Broby 1992.

Lund, Hans: Folkestyrets Mænd, Det danske Forlag 1949.

Rasmussen, Erik og Skovmand, Roar: Det Radikale Venstre 1905 - 1955, Kbh. 1955.

Skrubbeltrang, F.: Den danske Husmand, Kbh. 1954.

Thorsen, Svend: Den danske Dagspresse, Kbh. 1947.

Et liv med barske, men gode opvækstår og arbejdsår fra 1920'erne til 1970'erne

En arbejdsmands erindringer fra Ringsted-egnen

Af Verner Jensen

Redaktionel indledning v/ HT

For ni år siden havde vort Historiske Samfund en erindringskampagne, hvor bl.a. dette bidrag kom ind. Det optages nu som et i vores sammenhæng desværre sjældent eksempel på, hvordan en almindelig arbejder levede og virkede i årene fra o. 1930-60. Det var bestemt ikke misundelsesværdige forhold, men Verner Jensen synes at være blevet hjulpet frem af et godt humør og en god viljestykke.

Verner Jensen blev født d. 9. februar 1916 i Ringsted Landsogn som søn af arbejdsmand Jens Peter Jensen fra Venløv (1880-1918) og Kirsten Christine Andersen fra Skee (1884-1940).

Hans far havde 1909 taget bopæl i Ringsted Landsogn. Han arbejdede på Ringsted Træskovarefabrik i Benløse, 2 minutters gang fra hjemmet.

Verner Jensen blev døbt d. 23. april 1916 i Benløse kirke, konfirmeret d. 6. april 1930 i Sct. Bendts kirke, gift d. 28. november 1943 i Alsted kirke med Sylvia Margrethe Svendsen (1922-1987), med hvem han fik to børn, og d. 22. juni 1989 blev han

forlovet med Tenna Martine Muhle-Jessen fra København.

Lige siden sit 18. år, d.v.s. 1934, har Verner Jensen været medlem af SID (tidligere Dansk Arbejdsmands Forbund og Dansk Arbejder Special Forbund), fra 1941 af SID-Ringsted.

Fra 1945-1990 boede Verner Jensen på Engelsborgvej 15 i Alsted, og siden da har bopælen været på Engshaven 7 i Sorø.

Fortælleren, der heldigvis lever endnu, i dag i en alder af 86 år, har givet supplerende oplysninger og stillet fotos til rådighed med god besked om, hvad man ser på dem.

Erindringerne er kun blevet redigeret i lettere grad og i al fald med fuld hensyntagen til den personlige og levende måde, som Verner Jensen beretter på. Læs selv!

Verner Jensens erindringer

Mor

“Da jeg var 2 år, døde min fader af spansk syge, det var i 1918. Mor blev alene med 5 børn: en pige og fire drenge; jeg var den næst yngste. Det

var nok godt, at der var et par år mellem hver af os, for vi arvede tøjet fra den foregående, efterhånden som han var vokset fra det.

Det må have været strengt for Mor. Hun måtte gå ud og vaske for folk. Senere blev hun kogekone. D.v.s. hun lavede mad til fester. Så havde hun tit rester med hjem til os børn; så sad vi og ventede spændt. Hvad mon Mor har i kurven? Der kunne være fint smørrebrød eller dejlig lagkage eller andre lækkerier. Uhm, hvor det smagte! Og så på hovedet i seng.

Til daglig gjorde Mor rent og lavede mad på Lethsborg (Benløse Teglværk). Lethsborg var en fin bygning. Der var et ur øverst i facaden ud mod hovedvejen. Der var også en mur med søjler og figurer ovenpå.

Da vi blev større, flyttede vi til Ringsted, hvor Mor fik "elektrisk Rulleforretning". Så havde hun os drenge til at bringe tøjet ud. Vi havde en trækvogn med jernringe på hjulene. Ih, hvor det skramlede, når vi kørte på brostenene."

Børnene på Teglværket (fig. 1)

"Da vi var små, boede vi på Benløse Teglværk. Her boede 16 familier: brotlægger, cementstøber, typograf, fagforeningsformand, slagter og arbejdsmænd.

Vi var 32 børn, men der var masser af plads til at lege: en stor gårdsplads og høløfter. Der var en have til urter og et brændehus med lokum til hver

familie. Men der var så mange rotter, som vi var bange for. De var både ude og inde og under gulvet i lejligheden. Der var en gang en, der bed mig i næsen om natten, da jeg sov. Jeg har engang fanget en - jeg har nok været en halv snes år - den sad i et hul i hestekrybben. Jeg fik fat i halen på den og skyndte mig ud i gården, hvor der løb to hunde, som åd den. Jeg er stadig bange for rotter!

Hestekrybben? Det var mælkekmanden Frits, som boede der; hans hest stod i brændeskuret. Frits var også slagter. Han slagtede i vaskehuset. Han bedøvede kalvene med et slag i nakken af en knyttet hånd.

Vi havde det i øvrigt mægtig skægt. En legekammerat, Svend, kunne spille på trækharmonika. Han spillede om aftenen, og voksne og børn dansede i gården. Som tak fik han cigaretter, men dem blev han syg af og kom på sygehuset. Han var nær ved at dø af nikotinforgiftning.

Ellers havde vi børn i Teglværket høns, duer, hvide mus og kaniner, og jeg selv elskede at slå søm i, så jeg købte søm for 2 øre hos købmanden, som sagde, at jeg skulle spare sammen og købe for 5 øre ad gangen.

Lige ved siden af Teglværket lå en gammel gård: Benløsegård. Her ud for var der tværs under Roskildevej en kampestensgang. Vi børn kravlede igennem fra den ene side til den anden og blev møgbeskidte, men det lød så sjovt derinde, når de store margarinebiler kørte over."

Fig. 1: Børn under seks år (ikke-skolesøgende) samlet til fotografering ved en kanonfotograf på Benløse Teglværk ca. 1920-21. Børnene er ikke alle identificerede. I bageste række fra v. ses: Dagny ?, Lasse Friis, Verner Jensen (fortælleren), Peter ?, ?, ?, Henny ?, ?. Stående yderst t. v.: ?. I forreste række fra v.: ?, Karl Aage Sørensen (hvis far var møller på Ringsted Mølle, moderen hed Emmy), Hans ?, Arne ?, Holger ?, ?, ?, ?. - Huset i baggrunden er en arbejderbolig. I begyndelsen boede der en Møller, formand for jagforeningen i Benløse, blev senere skomager og flyttede til Benløse Runding. Efter ham kom i huset slagteren Frits, som kørte med mælk i Ringsted. På billedets bagside har Verner Jensens mor skrevet: "Du ser saa glad ud der Verner, mon ikke det var den dag, Du var ovre hos Videnborg efter de smaa Kyllinger til Din lille Dværghøne. Du kan nok huske den fik ingen Kyllinger af de Æg Du havde lagt den paa, og Du syntes det var Synd den ingen fik, kan Du huske Du fik 5 og Du havde dem i en Sukkerpose." (Videnborg var en familie, der boede i Benløses gamle forsamlingshus, lavet om til rugeri. En datter, Dagny Videnborg, boede i huset efter forældrene. Hun var cykelrytter og kom sammen med en neger. Dagny og Verner gik sammen i Benløse ny Skole i 1920'erne). (Foto i privateje).

Soldaterøvelser og flyvning

"Når soldaterne fra Ringsted Kaserne havde øvelse, kom de tit ind i gården med heste og kanoner. Det var spændende! De havde sabler og geværer! Nogle af hestene havde gult bind om benet. Det betød, at hesten sparkede, så vi skulle holde os på afstand.

En af gårdens drenge var så bange for soldaterne og kanonerne, at han gemte sig i brændehuset, og der blev han, til soldaterne var væk igen.

Når soldaterne havde efterårsmanøvre, lå de på sognefogedens mark. Når de skulle have mad, stod en stor gryde på ilden og kogte. Det var gule

ærter. Det fik de altid, og der var altid for mange gule ærter. Så kom alle vi unger med mælkespande. Vi bar i spandevise af gule ærter hjem, så det var dagens middag på Teglværket den dag.

Det var i min barndom, man begyndte at flyve. Militæret havde flyveplads i Ringsted ved Næstvedvej. Der var en summen i luften, de fløj ustandseligt. Min Bedstemor sagde, det var noget forfærdeligt noget. "Menneskene kan blive på jorden, for luften er til fuglene". Der var flyveopvisning på Kærup Mark. Luftens vovehals - en kvinde - kravlede i farten ud på vingen og ned under flyvemaskinen og hang mellem hjulene. Det var der mange, der stod og så på."

Fortællerens eget barndomshjem på Teglværket

"Huset, vi boede i, havde to etager. Vi boede i nederste etage og havde god plads. Der var 2 små stuer, soveværelse og køkken, men ingen entre. Man gik lige fra trappeafsatsen ind i den ene stue, som vi brugte. Den anden stue var "pæn stue" og blev kun brugt ved særlige lejligheder som f.eks. konfirmation.

Vi sov alle 6 i soveværelset. Mor og søster i dobbeltsengen med Lillebror i midten, mine to ældste brødre i en seng, og jeg alene i min seng, der stod således, at jeg nemt kunne kravle over til drengene. Jeg kunne ikke lide at ligge alene, men hvis jeg kravlede over, kunne Mor ikke finde mig om morgenen.

Inde i stuen var der en hejselampe (til petroleum) over bordet. Den knirkede, når den blev trukket op og ned, og det syntes Lillebror og jeg lød så sjovt, så når Mor var i køkkenet, kunne jeg finde på at kravle op på bordet og trække lampen op og ned. Mor kunne nok høre det, for hun kom altid og kiggede, men jeg var hurtig, for inden hun tog i håndtaget på døren, sad jeg allerede på stolen og var ganske uskyldig.

Når Mor ikke var hjemme, var det min søster, der bestemte. Hvis Lillebror og jeg så havde lavet et eller andet, vi ikke måtte for hende, bandt hun en stor rød sløjfe i håret på os og satte os op på bordet henne ved vinduet. Så gik drengene ude i gården og pegede fingre ad os. Kom og se, råbte de, og så kom en halv snes drenge og gloede ind ad vinduet. Det var det værste, jeg vidste. Jeg husker det tydeligt endnu, selv om jeg kun kan have været 4-5 år dengang. Vi turde ikke røre os eller pille sløjferne af.

I øvrigt var jeg meget bange for Fars Stok. Engang da Lillebror og jeg blev kaldt ind, legede vi lige så godt, at "vi ville da ikke ind". Vi råbte til Mor: Hold kæft! Men det skulle vi ikke have gjort. Mor blev vred og løb efter os, og vi pilede afsted. Men Mor fik et par større piger til at fange os, og så fik vi smæk af Fars Stok. Vi var ikke ret store dengang, men vi sagde aldrig mere "Hold kæft" til Mor.

Da jeg blev større og gik i skole, husker jeg en dag, Lillebror og jeg

kom hjem. Vi gik ad køkkentrappen ind gennem køkkenet, og der kom noget kravlende under døren fra stuen. Vi kiggede lidt - åbnede forsigtigt døren - og så: På kakkelovnen stod et fad dejg. Dejgen var hævet og løb ned ad kakkelovnen og henad gulvet og ud i køkkenet i een lang stribe. Heldigvis var det ikke os, der skulle gøre rent.

Til jul bagte Mor småkager og stillede dem højt oppe i spisekammeret. Men det var jo fristende, vi skævede ofte til dåserne. Når Mor så ikke var hjemme, skulle vi smage. Vi stillede stole ovenpå hinanden og kravlede op. Forsigtigt tog vi låget af en dåse, men Mor kendte åbenbart sine roller, for øverst i dåsen lå en seddel: "Må ikke røres før jul". Så turde vi ikke smage. Vi satte låget på igen og kravlede lidt slukørede ned."

Skolegang i Benløse

"Jeg gik i skole i Benløse, den gamle skole ved gadekæret, hveranden dag vist fra kl. 8 til kl. 15. Sommetider gjorde vi gymnastik udenfor. Vi sprang buk, men det kunne være svært at komme over, især for de mindste drenge, som løb bagest. Vi lærte det alligevel hurtigt, for allerbagest løb skolelærerens hund, og den bed os i enden, hvis vi sad fast.

Gadekæret - ja, der måtte vi ikke komme for skolelæreren. En dag lå der et stort trækar i gadekæret. Det var for fristende. Jeg måtte op i det. Knud, en af de store drenge, gav karret et ordentligt skub, og jeg sejlede ud i gadekæret. I det samme ringede

skoleklokken, og alle drengene løb ind. Der sad jeg i karret. Jeg roede og roede, men var så lille, at jeg kun kunne nå med den ene arm, så karret drejede bare rundt og rundt. Endelig - langt om længe - kom jeg ind til kanten. Jeg kravlede op og løb alt, hvad jeg kunne, og luskede lige så stille ind på min plads. Men skolelæreren havde set det hele. Det endte med, at Knud og jeg måtte "sidde over".

"Sidde over" - ja, det skete jo, så vi vidste, det var ca. 1 time. Så kom skolelæreren og lukkede os ud. - Engang blev vi ikke lukket ud. Vi var tre drenge og en pige, og da vi havde siddet meget lang tid, blev vi enige om, at skolelæreren havde glemt os, så vi kravlede ud ad vinduet. Det så vejmanden, og han ville have at vide, hvad vi lavede. Han har nok talt med skolelæreren, for næste dag fik vi en undskyldning. Han var faldet i søvn."

Sommerfornøjelser

"I skolen lærte vi ikke at svømme, men vi lærte os det selv, når vi badede i Haraldsted Sø. Sommeraftener kunne vi være en halv snes stykker; piger og drenge hver for sig. Der skulle helst være voksne med, for det kunne være farligt: der var "kolde huller". Mine to ældste brødre cyklede derud, de ville ikke have mig med. Men jeg kunne heldigvis løbe, så jeg løb hele vejen ud og hjem, og det var de alligevel så imponeret af, for det er trods alt et godt stykke vej.

Sommetider løb vi drenge nede ved Haraldsted Sø. Så kunne vi finde på

at fange krebs, for dem var der mange af, de lå under de lidt større sten. Vi løftede stenene og tog krebsene i ryggen og puttede dem i lommerne og løb hjem med dem. Mor kogte dem til middagsmad. Vi lærte snart at tage en lille sæk med, for krebsene var fulde af smådyr, og det var ikke rart med kryb i lommerne.

Jeg har engang fanget en blishøne i en lergrav ... men Mor ville ikke have den. "Den er tranet, smager ikke godt", sagde Mor, så måtte jeg udenfor og slippe den løs. I øvrigt har jeg set storken spadsere ved samme lergrav.

I skoven ved Kærehave Landbrugsskole var der undertiden fest. Så pakede Mor en kurv med kaffe og kage, og hele familien travede derud. Der blev holdt tale ved en mindehøj, og der var lavet båse til bøndernes heste, man havde jo ikke bil dengang..."

Påske- og fastelavnsskikke

"Til påske trillede vi æg i Kærehave. Æggene fik vi af hr. Leth på Lethsborg, hvor vi jo boede. Leth stod øverst på den store trappe og havde en stor høkurv med hønseæg ved sin side. Piger og drenge gik i række op ad trappen og fik hver et æg. Så løb vi allesammen til Kærehave, hvor vi trillede æggene ned ad en bakke. Efterhånden gik æggene i stykker. Den, der havde det sidste, hele æg, havde vundet. Det var ærefuldt, og anden gevinst var der ikke, men det havde da været sjovt.

Til fastelavn lavede hr. Leth masker

til os. Han gjorde gråt papir vådt og pressede det fast på ansigtet af figurerne på muren til Lethsborg. Når papiret var tørt, blev det taget af figuren, og det var en maske, der lige passede til et barneansigt. De blev malet og delt ud til os børn."

Efterårs- og vinterfornøjelser

"Hr. Leth var meget børnevenlig. På eftersommeren åbnede han to hvide låger til sin have. Så kaldte han på alle ungerne, og vi fik lov at samle alle de nedfaldne æbler op. Uhm! Vi fyldte lommerne og puttede også æblerne op under blusen. Han var en rar mand med et glimt i øjet og et venligt ord til os børn.

Om vinteren løb vi på skøjter på Roskildevej. Vejen måtte ikke skovles fri for sne, der *skulle* være kaneføre. Da jeg var barn, var der sne om vinteren. Jeg husker engang, hvor der lå 2 m sne. Man skovlede sne med håndkraft. Mens man skovlede, var der på et tidspunkt 2 m sne fra vejbanen og op til snekanten. Sneen var frosset, så den kunne bære en Ford-bil, der netop kom kørende. Man fik travlt med at standse bilen og lede den en anden vej, ellers var den faldet ned.

Det var også engang, sneen lå helt op til tagskægget på brændehuset i gården. Vi kravlede op til skorstenen og kørte på slæde helt ned i gården. Det blev bare forbudt, for vi måtte ikke ødelægge taget.

Hvert år kørte vi på pigslæde i to lergrave. Slæden lavede vi selv af to

brædder og tre gamle skøjter. Brædderne slog vi sammen på tværs, så de dannede et kors, og en skøjte i hver ende; en kæp med et søm fornedet havde vi i hver hånd til at give fart. I blæsevejr holdt vi en sæk op foran os, så "fløj" vi hen over isen."

De første lærepladser i landbruget "Man har bygget en ny Benløsegård, og der fik jeg plads, da jeg var 11 år. Jeg hjalp med at passe køer og grise. Landmanden foreslog, at jeg kunne købe 2 grise, som jeg selv skulle passe helt alene. Så kunne vi regne ud, hvad det kostede at fodre dem. Jeg fik grøntfoder (lucerne) og halm gratis, men skråning (byg blandet med mælk og vand) skulle jeg betale.

Jeg har nok passet dem for godt, eller måske kom de for sent til slagteriet, for begge grise var overvægtige, så der blev trukket fra i prisen, men jeg tjente 11-12 kr. i alt, og det var gode penge dengang...

Jeg passede også sønnen på gården. Han lå i barnevogn, og jeg kørte hjem til mine høns med ham. Så glemte jeg ham, og så kom madamerne fra Teglværket og dikkede ham. Lidt forsinket kørte jeg drengen hjem igen, eller hans mor kom og hentede ham. Sommetider satte jeg ham ind i hønsegården, men så blev han meget beskidt, så det var hans mor ikke så glad for. "Nej, hvor er han dog snavset, hvor har I dog været?" sagde hun. "Åhr, han har bare siddet inde i hønsegården, svarede jeg.

Jeg har været på forskellige gårde. Et sted lå mit værelse i hestestalden. Når jeg rensede under hestene, måtte jeg passe på, at døren til mit værelse var lukket, for ellers kunne møget let ryge ind i værelset. Grisene rendte også derind og svinede under sengen, hvor de også rodede i mine sko.

På Ørevadsgården (1931-32, red.) delte jeg værelse med karlen (jeg var dreng - 16 år). Han samlede selv et krystal-radioapparat. Det var jo en ny opfindelse dengang.

Jeg passede køerne og blev gode venner med tyren. En dag havde den smøget halsbåndet af sig inde i stalden og var kommet ud i gården, hvor der gik en murer. Han blev bange. Sønnen på gården var heller ikke glad for situationen. - Det var lige efter middag, da jeg kom ud i gården og så den løse tyr. Jeg gik lige hen til den, klappede den og tog den i ringen i næsen, og så fulgte den med ind i stalden. De to mænd stod og kiggede på mig og kunne ikke forstå, at jeg turde."

Fra Kongsholm via Møn og tilbage til Fjenneslev (fig. 2)

"I 1933 tjente jeg på Kongsholm om sommeren. Jeg husker, der kom en tordenbyge 114 mm regn - så voldsom, at jernbaneskråningen ved Ringsted Station skred, så skinnerne svævede i luften, og en godsvogn var væltet ned ad skrænten og lå der i flere dage.

Jeg tjente i 1930 300 kr. pr. år og i 1933 410 kr. pr. år.

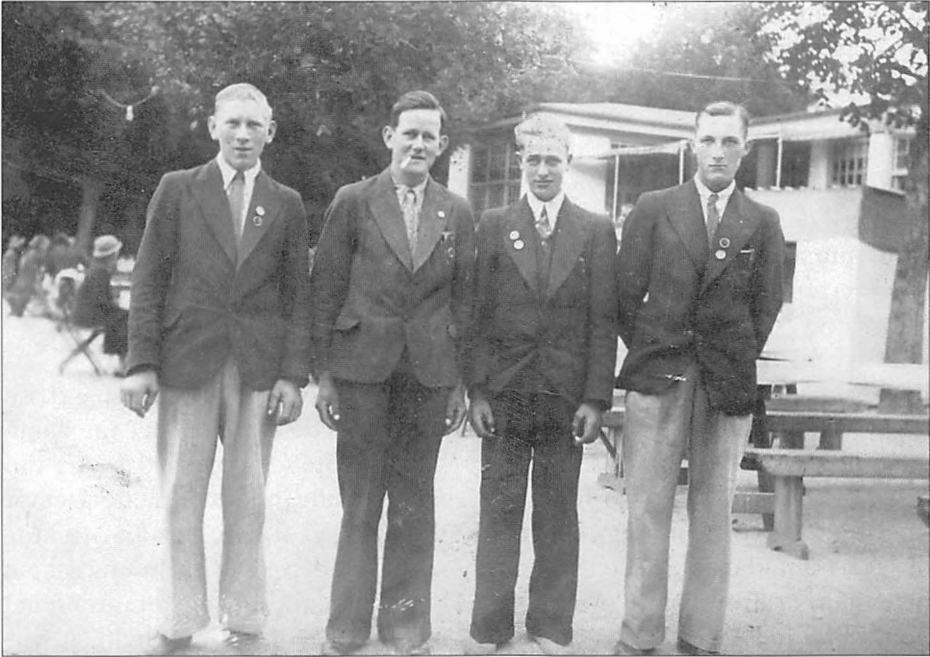

Fig. 2: Fire flotte ungersvende, fotograferet af en kanonfotograf ved et dyrskue i Ringsted Lystanlæg ca. 1935. Fra v. ses: Herluf Gråeten fra Udby ved Stege, senere ansat ved DSB i Nyk. F., Verner Jensen (fortælleren) og Arne Sørensen fra Østnøn, senere mælkeassistent i mejeriet Enigheden. Personen yderst t.h. ikke identificeret. Billedet er taget i den periode, hvor Verner Jensen gjorde tjeneste på gårde på Møn. Alle var de fodermestre o. 1935. Foto i privateje.

Da jeg var 18 år, rejste jeg til Møn. Mens jeg tjente der, blev der krig, og Tyskerne besatte landet 9. april 1940. 2 dage efter døde min Moder. Hun har nok fået et chock ved tanken om, at hendes 4 drenge nu risikerede at komme i krig. Jeg selv kom tilbage fra Møn i 1941.

En dag købte jeg et hus for 2.500 kr. på Hovedvej 1 i Fjenneslev. Huset ligger der endnu. Der var lavt til loftet, en lille stue og et meget lille soveværelse, køkken og bryggers i eet. Midt i huset var en stor skorsten, man kunne gå inde i. Der var spiger på væggen, og man kunne se, de hav-

de været brugt til at røge skinke og flæsk. Bag skorstenen et lillebitte rum. Stuehus og udhus var under samme stråttækte tag.

Der var en ret stor have, brønd og pumpe midt i haven, og der var også et lille gedehus, som lå tæt ved hovedvejen. Jeg rev gedehuset ned for at bygge et større, men så kom myndighederne og sagde, at der ikke måtte bygges så tæt ved vejen. Jeg boede der et års tid.”

Teglværksarbejder (fig. 3 og 4)

“I 1941 fik jeg arbejde på Sigersted Teglværk. Vi lavede mursten. Leret

dertil hentede vi i Kirke Fjenneslev og i Frøsmosen. Det blev blandet med vand i en for-ælder, en aflang rende med en aksel, hvorpå sad mange skovle. Ved hjælp af et transportbånd kom massen over i en "kanon", der formede massen til een lang mursten, som kom ud på et afskærerbord, hvor en mand med en trådkærer skar 3 sten af og satte dem på en trillebør, som blev kørt hen i en tørrelade. Senere blev de brændt i en ringovn. (En ringovn er en rund muret ovn, som fyldes med de ubrændte sten. Herover er et loft med huller, hvorigennem man hælder tørvesmuld og kul, således at der hele tiden er drønvarmt i ovnen: stene brændes). Det var en god arbejdsplads. Vi var 6 på holdet og tjente ca. 80-85 kr. pr. uge."

Fig. 3: Verner Jensen th. og Kjeld (?) i en afslappet stund under arbejdet på Sigersted Teglværk i 1940'erne. Kjeld (?) var "triller" på teglværket og flyttede senere til Ortved. Amatørfoto, privateje.

Kulsvier

"Jeg har også været kulsvier. Det var i slutningen af krigen, jeg kom til Dansk Trækulindustri, hvor man lavede trækul og kønrøg. Trækul blev brugt hos Burmeister & Wain ved svejsning. Københavnerne brugte det til optænding. Noget blev vist også brugt ved krudtfremstilling (sortkrudt) i Frederiksværk.

Der var 18 ovne, og vi var 4 mand. En svier passede ovnene. Det var natarbejde. Ovnene var ca. 500 grader varme og skulle holdes lufttætte. Det var ikke ufarligt at være der. En ovn kunne eksplodere. Det skete engang, at hele taget røg af, og brandvæsenet måtte slukke. Det var et held, at svieren ikke var på ovnen, da det skete. En anden gang havde man brugt trækul til opvarmning i pakkerummet, men det var en dårlig ide, for trækul udvikler kulilte, så flere blev syge.

Alt det brænde, vi havde liggende, holdt rotter til i store mængder. Jeg har set dem som en hær vandre mod den nærliggende mose. Jeg havde glæde af mosen, for der sang nattergalen om natten, når jeg gik vagt.

En kulsvier skulle lære os at svide trækul på en anden måde. Han var udlænding, og han var blevet bange for lygtmænd i mosen. "De kom plutselige", sagde han. Han rejste i øvrigt ret snart.

Det var også krigen, der gjorde det farligt at være på Trækulindustrien. Vi havde nattegn for at færdes om

natten og blev flere gange standset af Tyskerne. Når vi gik på ovnene, hvor røgen væltede op, troede Tyskerne, vi var sabotører og holdt os op med skydevåben, mens et par andre undersøgte min lovlighed. Jeg tænkte hele tiden, bare han ikke ryster på hånden, så riflen går af.

Vi skulle også passe på tyvene. Folk manglede brændsel, så de kom om natten for at stjæle af vores trækul.

Hvor blev man beskidt som kulsvier. Vi havde hver 2 skabe til tøj, et til arbejdstøj og et til dagligtøj, og man lugtede altid af røg, selv om vi havde gode bademuligheder på fabrikken.

Mens jeg var på fabrikken, kom der en flygtning fra Tyskland. Vi så ham kun om natten. Han må have været kemiker, for han fik indrettet en produktion af trækulspiller, som blev brugt i medicinalindustrien (de vir-

Stand paa Tjeltarbejde d 29-9-41.			H P Eriksen 1941.		
Dato	Tjeltarbejde		Dato	Arbejde	
9		70,18	29-9	Daglig	157
12		46,24	4-12		486,0
26		56,85		486,00 Kr.	
25		55,18			
ialt 228,40.				Understøttelse	
16 1/2 Dage			4-12	75 Dage	
1941			1-4-42	168 Kr.	168,0
Ljersholt Tjeltarbejde				Summarjensen	
1400 Kr.			1-4		
69 - Feriepenge			15-4	9 Dage	90
				90 Kr.	
				H P Eriksen	
			15-4		
			2-5	128,75 Kr.	128,75
				9,00 - Feriepenge	

Fig. 4: Opslag i Verner Jensens lille regnskabsbog på indtægter i året 1941. Man ser, at tjeltarbejdet var sæsonbetonet, så andet arbejde måtte søges hen på efteråret, og i vintertiden var ledighed ikke ualmindeligt; bemærk størrelsen på understøttelsen, men pengene havde en anden værdi dengang, dog var der bestemt ikke noget at råbe hurra for! Bogen er i privateje. Foto Georg Hemmingsen, Slagelse.

Fig 5: En varm sommerdag foran huset på Engelsborgvej 15 i Alsted, hvor Verner Jensen boede med sin familie fra 1945 til 1990. På trappen sidder Verner Jensen med sin datter Inge, f. 1952, og en dukke. Hoveddøren i det gamle, hvidkalkede landarbejderhus har husets ejer selv sat i i stedet for en gammel og nedslidt. Amatøroptagelse fra ca. 1957. Foto i privateje.

kede på maven hos både mennesker og dyr).”

Fabriksarbejder (fig. 5)

“Jeg var efterhånden træt af at have natarbejde, så jeg skiftede arbejde og kom til Ringsted Cementvarefabrik, hvor jeg var i 28 år.

Jeg begyndte som “blandemand”. Vi var 2, en ældre og mig, der skulle lære at blande betonen. Dengang lavede vi håndblanding, så fik vi små blandemaskiner og senere en moderne blandecentral. Vi lavede først og fremmest rør i alle mulige størrelser. Vi lavede bygningselementer, terrazzo-arbejde og leca-isodæk til etageskillerum.

Jeg har også lavet vaser. Engang lavede jeg en sort vase og fik at vide, at det skulle jeg ikke gøre, men den blev da solgt allerede dagen efter til stor forbløffelse for driftslederen.

Nu er jeg 77 år, har haft et godt liv og er glad og tilfreds.”

(Skrevet i Sorø sommeren 1993)

Forfatter:

Verner Jensen, Enghaven 7,
4180 Sorø.

Er Historisk Samfund for Sorø Amt stiftet i 1911 el. 1912?

Kritiske studier i foreningens tilblivelse
- og ny viden om ældre tiltag

Af Helge Torm

Indledning - problemstillingen

Som det vil være medlemmerne bekendt, har Historisk Samfund for Sorø Amt, når dette års årbog (Årbog 2002) udkommer, markeret sit 90 års jubilæum ved en reception d. 1. september i år ud fra den betragtning, at den *første generalforsamling* i foreningens historie fandt sted d. 1. september 1912 i Ringsted.

Det ville dog måske også have været passende, ja, nogle vil vel mene det eneste rimelige, hvis jubilæumsdagen var blevet fastsat til d. 12. oktober 2001, idet der på denne dato var gået præcis 90 år, siden en kreds af mænd fra Sorø Amt holdt det *første møde* for at danne et historisk samfund i dette amt.

Det er faktisk også denne dato, som Samfundets ledelse fra første færd af regnede med som tilblivestidspunktet og siden hen i mange år skrev sin egen historie ud fra. (At det forholder sig sådan, ses umiddelbart både af den samtidige omtale af optakten til det første møde i 1911 og af udlægningen af dette mødes resultat, og det fremgår ligeledes klart af foreningens første

årbog fra juni 1912 og følgende årbøger, ligesom det blev fastslået ved de efterfølgende møder, hvad der altsammen skal vendes tilbage til i kap. IV).

Da Samfundet ville markere 50 års jubilæet - tidligere jubilæer synes at være blevet forbigået i tavshed -, tog man udgangspunkt i Sorø-mødet i 1911. Der blev skrevet en jubilæumsartikel i årbogen for 1962, hvor den traditionelle opfattelse blev gjort gældende uden vaklen ¹⁾. Desuden blev der på jubilæumsdagen lagt en krans på stifteren, L.F. la Cours grav på Sorø ny Kirkegård.

På den baggrund skulle man tro, at Samfundet, da det nærmede sig sin 75 års fødselsdag, ville gøre opmærksom på den i året 1986, men nu bestemte bestyrelsen sig for at lade datoen for den første generalforsamling være det afgørende kriterium for foreningens start, og jubilæumsåret blev da i stedet for 1987. Det blev heller ikke markeret med nogen form for fest, men årbogen for 1987 bar indholdsmæssigt præg af begivenheden ²⁾, og der blev gennemført et ekstra medlems-

arrangement (besøg på Gjerdrup). Undertegnede bidrog dog ikke selv til større klarhed dengang, idet jeg i den i n. 2 anførte artikel om et lidt beslægtet emne kom ind på Samfundets egen historie og dér anførte, at "Samfundet blev faktisk dannet ved denne lejlighed" (nemlig mødet d. 12. oktober 1911), men lidt senere i samme artikel også bemærkede, at man i 1911 havde en situation med et "Historisk Samfund, som jo dårlig nok var stiftet(!)"³). Så var der ligesom helgarderet, men det var og er ikke videre stringent.

Hvad skal man i grunden så tro? Problemet er, at sagen vitterlig ikke er helt så enkel, som den burde være, men det følgende er da et forsøg på at give et tilstrækkeligt grundlag for, hvad der er rimeligt at mene i dette spørgsmål.

Men er dette ikke bare en ligegyldig problemstilling, og er vi ikke lidt for selvhøjtidelige og navlebeskuende? kunne en og anden indvende.

Hertil vil jeg svare, at for det første er det nu altid rart at have styr på sin egen historie (det må netop gælde en forening som vores!), og for det andet er der nogle aspekter i sagen, viser det sig, som handler om holdninger, som tørnede sammen dengang på ganske dramatisk vis, men som Samfundets ledelse så at sige har holdt hemmeligt for sine medlemmer og omverdenen i øvrigt igennem alle årene, men nu behøver der såmænd ikke længere

være tavshed omkring det! (Den fra offentlige arkiver kendte regel om 80 års beskyttelse kan i al fald ikke komme i anvendelse her!).

Det er ikke fordi "afsløringen" kan eller skal ændre noget ved verdens gang, men episoden dengang bør være et memento om, at man på virkelig seriøs måde - med et moderne udtryk - tackler de situationer i den folkelige og for den sags skyld politiske debat, hvor afvigende synspunkter gør sig gældende. Hensyntagen til mindretal er en vanskelig, men ikke mindre nødvendig kunst.

Men inden vi går tilbage til situationen i året 1911, er det værd at gå endnu længere tilbage i tiden, ikke mindst fordi der er dukket nyt stof op om initiativer til oprettelse af et Historisk Samfund i Sorø Amt af *ældre* dato end det kendte tiltag i oktober 1911, initiativer, som ikke tidligere har været refereret i Samfundets egen historieskrivning, hvad der nok kan undre, men begivenheder og debatter kan som bekendt hurtigt gå i glemmebogen.

Kap. I. Baggrunden for Samfundets oprettelse

Bestræbelserne, som medførte oprettelsen af historiske samfund landet over, hvoraf vores for Sorø amt var et af de sidste i rækken, begyndte o. år 1900 og udsprang af den vågnende følelse af historisk ansvarsbevidsthed på regional plan, især nærret af tidens stærke højskolebevægelse.

Det, som i særlig grad lå initiativtagerne på sinde, var at få vakt og styrket folkets interesse for de historiske minder og i den forbindelse de fysiske mindesmærker, så disse kunne få en større grad af beskyttelse i en tid, hvor det stadig ikke var ualmindeligt, at oldtidsminder og historisk værdifulde bygninger blev fjernet ved sløjfning eller nedrivning - som regel på fuldt lovlig vis. Man skal her huske, at en bygningsfredningslovgivning først blev indført herhjemme i 1918, og at en effektiv beskyttelse af oldtidsminderne ikke opnåedes førend med Naturfredningsloven af 1937.

Det første konkrete resultat af bestræbelserne var dannelsen af Historisk Samfund for Ribe Amt i 1902 ved forstanderen for Askov Højskole Ludvig Schrøder. Hurtigt fulgte flere lignende nyskabelser i det jyske, men Sjælland kom ret hurtigt med på vognen, da Frederiksborg Amts Historiske Samfund blev stiftet i 1905, og bl.a. Historisk Samfund for Holbæk Amt fulgte efter i 1906 ⁴⁾.

Men allerede kort tid efter, at det første amtssamfund i Danmark var blevet en kendsgerning, opstod der tanker om et tilsvarende samfund i Sorø Amt.

Kap. II. Bransagers kampagne i 1903

Det var den kendte redaktør og politiker Niels Bransager i Alsted, som så tidligt som i 1903 satte en

kampagne i gang i sin avis "Venstres Folkeblad" for et lignende foretagende på vore egne breddegrader ⁵⁾.

Han var dog ikke selv den allerførste, der førte pennen for et sådant formål, men derimod hans "stedlige Redaktør" i Sorø: Jens P. Jørgensen, som vist ikke er så kendt en avismand, men nu skal han da have æren af at være den, der var først ude med budskabet.

Det skete helt nøjagtigt lørdag d. 28. februar 1903, sågar på forsiden af avisen, og var direkte foranlediget af udgivelsen af den første bog fra Historisk Samfund i Ribe Amt, som lokalredaktøren i Sorø omtalte som "intet mindre end et kulturhistorisk Skrift af anseligt Omfang", og han mente nok, at dette Samfund var "en Fremtoning, der er værdig at kendetegnes som et Exempel til Efterfølgelse", og spørger så: "Er det ikke noget for Sorø Amt?"

Svaret giver sig selv, men lad os se lidt på Jørgensens begrundelse. Han pegede på, at der i Sorø Amt "ligger historisk Guld i Barrer, som endnu ikke har fundet sin Møntmester". Han var sikker på, at der også var de rette personer i amtet: "Mændene, der har Evner til at bruge Pennen til kulturhistoriske Skildringer fra Sorø Amt, mangler vi sikkert ikke", og de har også pligten, lød det formanende. Det gjaldt bare om at få dannet organisationen ^{5a)}.

Hvad enten det var udtryk for et koordineret udspil - og det var det nok -, eller fordi Jørgensens appel ikke med det samme fik nogen respons, så skrev chefredaktøren Niels Bransager selv en anonym artikel på avisens forside d. 4. marts 1903 ^{5b}).

Under henvisning til Jørgensens lille opråb nogle dage før afslørede Bransager nu, at avisen ligefrem havde planlagt en hel kampagne til fordel for tanken om et foretagende i Sorø amt som det i Ribe amt. I de følgende uger fulgte flere indlæg ved kendte personligheder på nationalt plan, men Bransager lagde selv ud ved at hudflette sine ø-fæller, sjællænderne!

Han beskyldte dem i generelle vendinger for at være "tankeløse og letsindige", "af flygtig Overfladiskhed", "udviskende, letbenede og af ringe Ejendommelighed" - modsat jyderne, som prægedes af "kraftig Oprindelighed" og var "fæstede til deres egen Jord", selv om Bransager ikke var blind for, at den jyske hjemstavnsfølelse kunne antage "barokke Former", og syrligt bemærkede, at "visse Jyder mente at være Verdens udvalgte Folk".

Bransager opfordrede nu sjællænderne til "at finde sig selv" og specielt folk i Sorø Amt til "at opdyrke den Grund af menneskelige Erfaringer og Oplevelser, Samfunds-Udvikling og Enkeltmands-Skæbner, der er vort eget Livs Forudsætning".

Det er imidlertid mere end tvivlsomt, om den fremgangsmåde, Bransager her valgte, at svinge svøben over sine egne, var særlig fornuftig. Snart efter skulle det blive klart, at hans noget provokatoriske agitationsform ikke just fremmede den sag, han kæmpede for.

I et nyt indlæg på avisens forside d. 6. marts 1903, rettet til "Mændene bag Klosterporten", satte Bransager under fremhævelse af Askov Højskoles rolle i Ribe Amt sin lid til "de Højskolefolk, som virker i disse Egne" (Sorø Amt), men også - og i særlig grad - til lærerne ved Sorø Akademi, som Bransager i øvrigt kendte så godt fra sine egne gymnasieår (jfr. Helge Jensens biografiske artikel om Bransager andetsteds i denne årbog).

Idet han noget irrelevant angreb "den saakaldte klassiske Dannelse" ved tidens latinskoler, erkendte han, at lærernes vigtigste opgave var at undervise, men hævdede, at skolen Sorø Akademi "kunde blive en Kilde til Aandskultur for det Stykke Danmark, der ligger omkring den", hvis lærerne tog den ny udfordring op, hvad flere af dem iflg. redaktøren allerede havde udtalt sig positivt om.

Hvor må han være blevet skuffet, da akademiets rektor, B. Hoff, som Bransager havde haft som lærer(!), og som bestemt ikke var blevet glad for nu at læse den gamle elevs kritik af skolen, nogle dage senere reelt skød projektet i sæk ved dels at

betvivle det fornuftige i dannelsen af et historisk samfund i det lille Sorø Amt, når man for få år siden havde fået oprettet "Østifternes historisk-topografiske Selskab", og dels ved for akademilærernes vedkommende at gøre gældende, at det var "tilfældigt, om der til Tider er nogen blandt dem, som har Tid og Evner til almindelig folkeoplysende Virksomhed", og, fortsatte Hoff: "Uden al Bemyndigelse tror jeg at turde sige, at for Tiden er her ingen, hvad Fremtiden saa kan bringe."

Skulde Bransager få held med at stifte "et særligt sydvestsjællandsk eller, om De vil, soransk historisk Selskab", som Hoff åbenlyst foretrak at kalde foretagendet, ville Hoff gerne være medlem, men foreløbigt blot på et "pengebidragydende" niveau^{5c}).

Bransager prøvede at tage situationen i stiv arm, men det var ikke nemt. Hans reaktion udadtil var glæde over rektorens tilsagn, som indebar, at man fremover kunne forvente "Bidrag ogsaa af anden Art til det omtalte Selskab", men genoptog ellers diskussionen om dannelsesbegrebet. Bransager udtalte dog ogsaa det håb - med henblik på potentialiet i akademiets lærerkorps -, at "hvis en god Vilje vil støtte den forhaandenværende Evne, kan ogsaa vi blive i Stand til at frigøre vor Fortids Liv til Styrkelse og Befæstelse for vort eget"^{5d}).

At løbet med Hoff's ret negative ind-

stilling var kørt, må Bransager dog selv have følt, og det samme stod vel klart for alle andre, og derfor kunne de indlæg i kampagnen, som nationale koryfæer gerne lagde navn til, hverken gøre fra eller til.

Den udefrakommende opbakning blev indledt med en stor artikel af ingen ringere end Ludvig Schrøder, som fra Askov Højskole sendte en varm støtteerklæring. Han fremhævede især de mange historiske minder og personligheder i Sorø Amt, som det var værd at samles om i et Historisk Samfund for Sorø Amt, hvis stiftelse han ønskede lykke til^{5c}).

Næste koryfæ i debatten var selveste historieprofessoren Troels Lund i København, der kaldte tanken "en fortræffelig Plan", idet "et "historisk Samfund" kan tjene til at bevare det Forbigangne og den rette Forbindelse mellem Nutiden og Fortiden. Men det kan - hvor underligt det end lyder - ogsaa endnu tjene til at bevare det rette Sammenhold indenfor Nutiden selv...thi (det) lærer hver enkelt at forstå, at hvad der end adskiller Nutiden i Synsmaader og Tankegang, saa hører vi dog alle til samme Stamme"^{5d}).

Sidste prominente fortaler for sagen var en anden repræsentant for det nystiftede samfund i Ribe: filologen og folkloristen H. F. Feilberg. Han nævnte, at arbejdet med sprog, skik og tro i Jylland på tilsvarende vis burde kunne sættes i gang på Sjælland, så meget mere "som

det synes rimeligt, at sjællandsk Sprog og den sjællandske Folkeskik har givet større Bidrag til vor Fortids Kultur end det fjærnere Jylland". Han opfordrede eksplicit til at lade de gamle sjællændere fortælle ^{5a}).

En vis opbakning var der dog også fra lokal side. Det var Johannes Vedel i Høve pr. Dalmose, bedre kendt som "smeden fra Høve", som Bransager også havde bedt om en udtalelse fra, og som d. 17. marts 1903 fuldt ud tilsluttede sig Schrøders betragtninger med tilføjelsen: "Lad os bare faa begyndt, jo før jo hellere". De andre blade i amtet skulle gå med på spørgsmålet, og der skulle så berammes et møde i Sorø, passende i Sorø og helst allerede påskelørdag i april, mente en optimistisk Vedel ^{5b}).

Vedels tilslutning skulle vise sig at blive den eneste virkelig positive tilkendegivelse fra befolkningen i Sorø amt, og det var selvfølgelig et mere end spinkelt grundlag at bygge en ny forening på. Et historisk samfund så da heller ikke dagens lys i 1903, og der skulle gå et godt stykke tid, før tanken blev luftet igen.

Måske har Bransager kunnet trøste sig med et "se hvad jeg sagde"! De sjællændere er da også umulige... På den anden side havde han sat så megen prestige ind på sagen, så udfaldet var ikke det bedste for ham eller hans avis. Den forsøgte sig heller ikke igen siden hen.

Kap. III. Nyt tiltag i 1907

Den historiske sag havde ikke bare lokalpressens bevågenhed - den gik selv aktivt ind i sagen som tilfældet med Venstres Folkeblad i 1903 ⁵ⁱ), og pressen engagerede sig endnu engang i sagen i Sorø amt, da Holbæk-samfundet var blevet dannet.

Nu var det venstreavisen Sorø Amtstidende, som under henvisning til udgivelsen af den første årbog fra det nordlige naboamt i 1907 på eget initiativ slog til lyd for oprettelsen af et historisk samfund i Sorø Amt: "Det var ikke for tidligt, om Tanken blev taget op her i Sorø Amt, hvortil mange værdifulde historiske Minder knytter sig." ⁶).

Imidlertid synes avisens opfordring ikke at have givet genlyd på nogen måde. Der kom i al fald ikke noget ud af ønsket på det tidspunkt. Idéen skulle åbenbart først modnes og fænge hos de rigtige personer.

Det var først, da dr. phil. Knud Fabricius, Rigsarkivet, på vegne af Dansk Historisk Fællesforening, der var stiftet i 1909, og i hvis forretningsudvalg han fra begyndelsen havde sæde som sekretær, i sommeren 1911 henvendte sig til cand. mag. Lars Frederik Barfod Dornonville la Cour, siden 1909 forstander på Hindholm Højskole, at der kom skred i sagen ⁷).

Kap. IV. Højskoleforstander la Cour initiativ i 1911

la Cour var den rette mand til at tage udfordringen op. Han var i

1909 blevet ansat som højskoleforstander på det nævnte sted, og udover at han netop qua højskolemand ikke kunne undgå at være berørt af de aktuelle strømninger, skal her blot slås fast, at han med sin interesse for historie (en interesse han havde arvet fra sin far, som i 1888 grundlagde Dansk Landbrugs museum nord for Kgs. Lyngby) havde gode forudsætninger for at engagere sig i sagen, og at han i særdeleshed i dette tilfælde var nærmest forelegen over, at af alle amter på Sjælland var Sorø og Præstø i sommeren 1911 fortsat de eneste uden et historisk samfund.

Også for la Cour var det en meget vigtig opgave at vække befolkningens historiske sans ved udgivelse af årbøger med historiske afhandlinger, ved møder, foredrag og udflugter, således som det kendtes fra de i forvejen etablerede amtssamfund.

Fabricius's appel bevirkede i første omgang, at la Cour i eftersommeren 1911 tog kontakt til adjunkt Paul Gøtzsche i Herlufsholm, som han vidste havde samme interesser og synspunkter som han selv. De mødtes på Hindholm Højskole d. 18. september 1911 og blev dér enige om at indkalde til et møde i Sorø d. 12. oktober 1911 for at få realiseret planerne.

D. 29. september 1911 sendte de indbydelser ud til i alt 42 personer i amtet, men da var sagen allerede kommet til pressens kundskab. "Et historisk Samfund for Sorø Amt?"

lød overskriften til en lille artikel i en lokal avis, som var den første offentlige omtale af, at noget nyt var i gære⁸⁾. (Se fig. 1).

Fig 1. Teksten er gengivet fra Sorø Folketiden-
de d. 26. september 1911. Foto Helge Torm.

Fig 2. Ejendommen i Sorø, hvor Historisk Samfund for Sorø Amt blev stiftet ved et møde for særligt indbudte d. 12. oktober 1911. Bygningen, der findes endnu, ligger på hj. af Absalonsgade (nr. 10) og Vedelsgade (nr. 13). Prospektkort fra 1920'erne, tilhører Sorø lokalhistoriske Arkiv.

Mødet var planlagt til at finde sted på Højskolehjemmet i Sorø, der var under samme tag som Afholdshotellet, og denne bygning, der er bevaret til i dag, blev da rammen om et historisk møde (se fig. 2).

Mødet fandt sted d. 12. oktober 1911 fra sent om eftermiddagen - det begyndte officielt kl. 17.00. Formålet med mødet var på forhånd klart defineret af la Cour og også gengivet sådan af pressen: det gjaldt slet og ret dannelsen af et historisk samfund for Sorø Amt⁹⁾.

Mødet i Sorø d. 12. oktober 1911
Ved mødet deltog udover indbyderne la Cour og Gøtzsche en række personer af forskellig profession,

men alle optaget af det samme, fra hele det daværende Sorø Amt. Det samlede antal deltagere var sytten, altså under halvdelen af de indbudte.

Holder man sig alene til avisreferaterne, herskede der fred og ro på mødet. Således kunne man læse, at efter la Cours "Indledningsforedrag" førtes der en "Forhandling", hvor de fleste deltagere gav deres besyv med. Konklusionen blev, at "der var Enstemmighed for Dannelsen af et historisk Samfund..."¹⁰⁾. I virkeligheden var der næsten lige fra mødets begyndelse tvivl om mødegrundlaget!

Det var selvfølgelig la Cour som

udfarende kraft, der åbnede mødet og holdt en indledende tale, hvori han uddybede indbydernes hensigt med mødet. Da ordet blev givet frit, forsøgte lektor Henrik Ussing, Sorø, straks at slå fast, at "alle de tilstedeværende var enige om at betragte det som et almindeligt ønske, at foreningen dannedes." Dertil replicerede garver Larsen, Sorø, imidlertid, at det ikke kunne være "rigtigt, da der kun var så få tilstede, at man straks gav sig i lag med at give love, idet man først hellere skulle høre stemningen rundt om i amtet." ¹¹⁾.

Dette forsøg på at håndhæve et demokratisk princip og derved udskyde en stillingtagen til love her og nu blev ikke støttet af andre i denne tidlige fase af mødet. Modstanden mod Larsens forslag hvilede på en argumentation om, at det var bedst nu at få defineret grundlinjerne i et historisk samfund - så kunne potentielle medlemmer bagefter bedre se, hvad det handlede om.

Dermed tog forsamlingen fat på en diskussion af det udsendte lovfor-slag, som blev behandlet punkt for punkt.

Formålsparagraffen blev ret hurtigt bragt på plads, men under den meget langtrukne debat om § 2 (vedr. midler til opfyldelse af formålet) brød der imidlertid noget, der lignede et stormvejr, løs!

Man var gerådet ud i en noget

hysterisk meningsudveksling omkring oprettelsen af et arkiv for manuskripter til en årbog, hvor diskussionen blev "tilbøjelig til at gå alt for meget i enkeltheder", hvad Jens Andersen, der var gårdejer fra Neble og nært knyttet til la Cour, påviste.

Det virkede dog bare som en rød klud i ansigtet på nogle af deltagerne, så der nu nærmest opstod en faretruende situation for initiativet, for nu kom det åbent frem, at "*nogle af mødets deltagere var af den opfattelse, at det ikke var en konstituerende forsamling, men kun et møde til foreløbig forhandling om en mulig dannelse senere af et historisk samfund, hvad andre benægtede*". Jens Andersen foreslog da, at man valgte "*en midlertidig bestyrelse, såsom der måtte være en kærne at samles om, og flertallet af forsamlingen sluttede sig hertil, gående ud fra, at foreningen nu var dannet med det samme.*" (Fremhævelser v/forf.).

Det er unægtelig spændende oplysninger, der vidner om en særdeles dramatisk situation, for i denne fase af mødet var det altså ikke bare garver Larsen, der betvivlede mødegrundlaget, men også flere andre, men præcist hvor mange er ikke oplyst (og bliver det vel heller aldrig) ¹²⁾.

Man kan i al fald konstatere, at oppositionen ret hurtigt blev pacificeret ved fremsættelsen af kompromisforslaget, men også, at selv ikke dette fjernede al modstand helt,

idet det åbenbart ikke var hele forsamlingen, der var indforstået med denne løsning.

En af de oppositionelle, som i al fald vendte rundt på en tallerken, var just graver Larsen, som mod mødets slutning optrådte som medforslagsstiller ang. spørgsmålet om en midlertidig ledelse.

Majorisering

Det er imidlertid et godt spørgsmål at stille sig: havde mindretallet i grunden ikke ret i deres betragtninger? Var det ikke rimeligt, som det gav udtryk for, at der først blev afholdt en stiftende generalforsamling?

På den ene side havde mindretallet allerede låst sig fast i en temmelig umulig situation ved at være gået ind på vedtagelse af udkastet til love paragraf for paragraf! Dets forsøg på at blokere processen virker derfor halvhjertet og indikerer ganske klart, at der ikke på forhånd var fastlagt nogen fælles strategi.

På den anden side må det erkendes, at der, omend lidt forsinket, kom en reaktion frem mod den ønskede procedure, som måske burde være blevet taget helt alvorligt af de bestemmende kræfter, selv om de ikke behøvede gøre det, men det havde vel givet foreningen en bedre start.

En retfærdig besvarelse af spørgsmålet kræver, at man tager udgangs-

punkt i, hvad der i **samtiden** måtte anses for ret og rimeligt, når det gjaldt dannelse af en forening som i dette tilfælde af kulturel art og med frivillig arbejdskraft i ledelsen. Undertegnede er ikke ekspert på området, men det må erkendes, at foreningsoprettelse på de tider sagtens kunne finde sted ved et første møde blandt interesserede, som var særligt inviteret, og først derefter blev medlemsskaren dannet og endelige love vedtaget.

Et i samtiden ganske nærliggende eksempel på denne procedure - og måske heller ikke uden betydning som direkte forbillede for det ny Samfund i Sorø amt - var etableringen af Dansk Historisk Fællesforening i 1909, som ved sin oprettelse f.eks. vedtog midlertidige love af hele tre års varighed! ¹³⁾ Og det går vel i dag ikke an at betvivle, at DHF er oprettet i 1909?!

At der så i samtiden kunne være mere end een opfattelse af dette principielle spørgsmål, som diskussionen i Sorø viste, er nok så interessant, men derfor er det stadig ikke rimeligt at ville hævde, at den valgte fremgangsmåde på Sorø-mødet var forkert, hvis man vil det.

I vore meget demokratiske tider er det derimod indlysende, at man normalt ikke kan sætte en forening i gang uden det sker ved en stiftende generalforsamling, hvis afholdelse i forvejen er meddelt offentligheden gennem medicerne.

Tilbage til problemstillingen i oktober 1911.

Det var en ganske usædvanlig situation, der var tale om ved dette møde i 1911, hvor forskellige holdninger kolliderede, og selv om juraen var nok så meget på flertallets side, falder begrebet "majorisering" naturligt for i denne sammenhæng. Der var et flertal for et kompromis, men i samme åndedræt hævdede denne gruppe - implicit eller eksplicit (ja, hvad ligger der i vendingen "gående ud fra"?!), at nu var foreningen dannet, skønt behandlingen af vedtægterne ikke var afsluttet endnu! Man havde temmelig travlt.

De konkrete vedtagelser d. 12. oktober 1911

Hvorom alting er: mødet fortsatte, og det blev færdigafviklet uden yderligere dramatik.

Da man nåede frem til § 4 (vedr. foreningens ledelse), fremlagdes som en tilføjelse Andersens kompromisforslag i denne formulering: "Fra nu af og indtil første ordinære generalforsamling ledes samfundet af et forretningsudvalg på 5 medlemmer".

Det var i sagens natur en midlertidig bestemmelse, men om dette kompromis blev vedtaget af alle tilstedeværende nu, fremgår ikke klart af referatet, men er meget vel muligt, og i så fald var det, der var tilbage af oppositionen, banket på plads.

Det er i øvrigt interessant, at man officielt anvender begrebet "forretningsudvalg", således at den nydannede forening var uden egentlig bestyrelse, men det skulle man ikke tage så tungt, for foreningens ledende mænd talte selv mere om "en foreløbig bestyrelse", "det ledende udvalg" eller sågar også slet og ret om "bestyrelsen", end den korrekt holdt sig til den vedtagne betegnelse "forretningsudvalg"¹⁴).

Iflg. mødereferatet blev forslaget til love vedtaget med visse ændringer. At man skulle betragte de vedtagne love som midlertidige, står der mærkeligt nok ikke noget om dér, men det fremgik af omtalen i pressen. Sorø Folketidende skrev således herom: "Der vedtoges **foreløbige** Love, som skal forelægges til **endelig** Vedtagelse på Samfundets første ordinære Generalforsamling." (Fremhævelser v/forf.)¹⁵).

I øvrigt anførte denne avis i samme artikel korrekt, at "det vedtoges at nedsætte et Forretningsudvalg". Til dette blev følgende valgt: initiativtagerne la Cour og Gøtzsche samt redaktør J.V. Christensen (Ringsted), Henrik Ussing og Jens Andersen.

Stemmeafgivningen bekræfter, at der ved mødets slutning ikke længere var nævneværdig, om overhovedet nogen modstand i rækkerne, idet la Cour blev valgt med hele 16 stemmer - af 17 mulige, Gøtzsche med 15 stemmer, Christensen med 14, Ussing med 12 og Andersen med 10.

Til tilblivelsesproblematikken hører desuden, at et spørgsmål som udpegelse af revisorer ikke blev klaret ved denne lejlighed. Det var selvfølgelig ikke et stort problem, men alligevel...

Inden mødet blev hævet kl. 19.35, d.v.s. efter knapt 2½ times debat, vedtog forsamlingen at udsende et opråb gennem dagspressen om indmeldelse i Samfundet, men opråbet skulle først "forsynes med en mængde underskrifter, helst indtil 200, af kendte folk..."

Kap. V. Perioden mellem mødet d. 12. oktober 1911 og den første generalforsamling d. 1. september 1912

Det første fornødne var konstituering, og det skete umiddelbart efter det stiftende møde på et "udvalgsmøde", hvor la Cour ikke overraskende blev formand. Gøtzsche fik titel af både sekretær og kasserer.

Ved samme møde viste man en tidligt udviklet sans for PR-arbejde, idet blev man enig om, at redaktør Christensen som den pressemand, han var, skulle kontakte Ritzaus Bureau om "dannelsen af det ny Historisk samfund for Sorø amt". Endvidere fik sekretæren til opgave at udarbejde forslag til et opråb ¹⁶⁾.

I løbet af oktober og november måned indsamledes underskrifter til opråbet, hvis ordlyd blev godkendt i december, men først blev gengivet i lokalpressen d. 25. januar 1912. Da det kom til stykket, kunne

man ikke opvise 200 støtter, men "blot" 120.

Forretningsudvalget, der i annoncen kaldte sig "det foreløbige ledende Udvalg", påpegede, at "Historisk Samfund for Sorø Amt blev dannet ved et Møde i Sorø den 12. Oktober 1911", og opfordrede alle interesserede til at indmelde sig som medlemmer af Samfundet ¹⁷⁾.

D. 11. januar 1912 blev der holdt "bestyrelsesmøde" (!) i Slagelse. Her foreslog formanden, at der skulle udsendes en årbog allerede d. 24. maj, og at der samme dag af Samfundet skulle afholdes en stor mindefest i Ringsted for dronning Dagmar, idet denne dato var 700 års dagen for hendes død ¹⁸⁾.

Den første ordinære generalforsamling var ikke inde i planlægningen endnu, for den skulle helt entydigt og vel meget naturligt - først finde sted omkring årsdagen for det stiftende møde.

Kong Fr. d. VIII's død i Hamborg d. 14. maj og bisættelse i Roskilde Domkirke d. 24. maj 1912 gjorde det nødvendigt at aflyse, omend ikke helt opgive, Dagmar-festen.

På et nyt "bestyrelsesmøde" (!) d. 30. maj 1912 besluttede man, at Samfundets storstilede Dagmar-fest skulle gennemføres søndag d. 1. september 1912, og samtidigt blev generalforsamlingen rykket frem til samme dag, så man slog to fluer med eet smæk ¹⁹⁾.

Siden publiceringen af opråbet i januar strømmede det iøvrigt ind med medlemskaber af foreningen, således at man pr. 1. september kunne registrere 426 medlemmer.

Den første årbog fik ved et møde i det særlige redaktionsudvalg d. 18. april 1912 titlen "Aarvog for Sorø Amts historiske Samfund I" ²⁰). Den udkom i begyndelsen af juni 1912, trykt i et oplag på 500 eksemplarer, i forventning om flere medlemmer og salg til ikke-medlemmer.

I den indledende "Meddelelse" i den ny årbog ved sekretæren slog denne fast, dels at det historiske samfund var dannet ved et møde i Sorø d. 12. oktober 1911, og dels at der blev vedtaget love, som skulle "forelægges og revideres" ved den kommende generalforsamling ²¹).

Kap. VI. Den første ordinære generalforsamling i 1912

Det var ikke fordi, Samfundets forretningsudvalg lagde særlig megen vægt på den første generalforsamling, hvor folket skulle tages i ed på den nyskabelse, som var sket i oktober 1911.

For det første kunne man allerede dengang se det af forhåndsomtalen og annonceringen i pressen i tiden op til Dagmar-festen. At der overhovedet også skulle være en generalforsamling ved denne lejlighed, kunne man som f.eks. læser af Sorø Folketidende først få indtryk af, da der kom en annonce i avisen d. 24. august om festen, hvor det lidet

iøjnefaldende anførtes, at der var "Generalforsamling Kl. 11 Formiddag paa Casino" ²²).

For det andet holdt forretningsudvalget først umiddelbart forud for generalforsamlingen et "bestyrelsesmøde"(!) for at fastsætte dagsordenen for denne. Her kommer det interessante forhold frem, at nu skulle lovene have deres "**endelige** vedtagelse" (fremhævelse v/forf.).

Værst af det hele, set med vore demokratiske øjne, var det dog, at forretningsudvalget tog forskud på glæderne, idet det, gående ud fra, at de allesammen blev genvalgt, forfattede en ansøgning til kirke- og undervisningsministeriet om et årligt tilskud til Samfundet med den ganske og aldeles begivenhedsforegribende indledning: "Undertegnede, der er valgt til at danne bestyrelsen for "Historisk samfund for Sorø amt..." ²³

Der var nu heller ingen slinger i valsen ved generalforsamlingen, som blev overværet af blot 30-40 medlemmer. Der var ingen kritik af det hidtidige forløb af Samfundets første leveår.

Således tog man formandens beretning til efterretning, hvori han straks fremhævede, at "den 12. Oktober blev historisk Samfund for Sorø Amt dannet ved et Møde i Sorø". Dette forhindrede dog ikke sekretæren i sin regnskabsaflæggelse at sige, at mødet i Sorø havde været "foreløbigt" (sic!).

Ellers blev la Cour refereret for loyal-
alt at sige, at ved Sorø-mødet "blev
(der) vedtaget foreløbige Love og
nedsat et Udvalg til at lede Samfun-
det indtil denne Generalforsam-
ling" ²⁴). Der var ikke stemning for
at udnytte den mulighed, som for-
samlingen d. 11. oktober 1911 ellers
havde taget med i de foreløbige
love, for at indvælge i alt 9 personer
til den bestyrelse, som nu skulle
afløse 5-mands forretningsudvalget.

Da man nåede frem til drøftelse af
lovene, foreslog pastor Bjerre,
Kærehave, nemlig, at man skulle
nøjes med en 5-mandsbestyrelse i
stedet for en på 9. En begrundelse
er ikke anført.

Ved afstemningen blev resultatet 16
stemmer for ændringsforslaget og 6
stemmer imod. Det vil vel sige, at
der i virkeligheden var så megen
opbakning til idéen om en 9-mands
bestyrelse, at det i givet fald havde
kunnet lade sig gøre, men sådan
skulle det ikke være.

De andre lovparagraffer gik glat
igennem, og generalforsamlingen
kunne vedtage lovene eenstemmigt.

Ang. valget til bestyrelsen sammen-
fattede referenten ganske rammen-
de resultatet på den måde, at "det
hidtidige forretningsudvalg (blev)
valgt til bestyrelse" ²⁵). - Det forsøm-
te med to revisorer blev indhentet,
inden mødet blev hævet.

Selve konstitueringen, som ikke er
beskrevet nærmere nogetsteds,
betød heller ingen ændringer.

Meget sigende for situationen fik et
tilbageblik i årbogen for 1913 titlen
"Historisk Samfunds første Aar"
(kursivering v/forf.) ²⁶).

Kap. VII. Senere usikkerhed om oprindelsen

Til trods for denne selvforståelse,
der varede ved i mange år, findes
der i det mindste et enkelt eksem-
pel på afvigelse fra normen, som
man, om man var meget nøjereg-
nende, kunne tage til indtægt for
synspunktet, at datoen 1. september
1912 er fødselsdagen.

Det drejer sig om en bemærkning i
en avis-nekrolog i forbindelse med
la Cours død d. 8. september 1951,
hvor avisen gjorde gældende, at
"det var la Cour, som i 1912 tog Ini-
tativet til Oprettelsen af Historisk
Samfund" (fremhævelse v/forf.) ²⁷).

Det er dog bare en tilkendegivelse,
som næppe er meget andet end et
udtryk for den pågældende redak-
tørs egen forestilling om forholdet,
men det viser dog, at 1911 som
oprindelsesår ikke var 100% fast-
tømret i eftertidens bevidsthed, så
der altså allerede dengang - i
50'erne - kunne forekomme en
opfattelse af la Cour, som Samfundets
bestyrelse selv gjorde sig til tals-
mand for i 1980'erne.

En endnu mere pudsig fremstilling
af facts kan man se i en anden

nekrolog over la Cour. Her hedder det nemlig, at "på hans (la Cours, forf.) Initiativ stiftedes 1911 Historisk Samfund for Sorø Amt, hvis Formand han var i Aarene 1912-1932..."²⁸⁾

Hvis dette skulle tages for gode varer, ville det betyde, at Samfundet havde en anden formand end la Cour i dets første år!? Er forvirringen her næsten total, så er det dog i bund og grund et udslag af, at omstændighederne omkring Samfundets dannelse selv lægger op til det!

Kap. VIII. Forholdet til

Dansk Historisk Fællesforening

Inden vi slutter helt, skal vi lige se på, hvordan det i begyndelsen gik mellem DHF og dets "barn" Historisk Samfund for Sorø Amt. Man kan for det første sige, at barnet var ganske sundt og velskabt og tidligt kunne stå på egne ben, hvad Dagmar-festen var et fornemt vidnesbyrd om, men et barn søger altid gerne tilbage til sit ophav, ligesom en mor søger at fastholde kontakten med sit barn.

En sådan første kontakt af i al fald offentlig art var forudset allerede få dage efter Sorø-mødet i oktober 1911, idet DHF's forretningsudvalg på sit møde d. 19. oktober samme år diskuterede DHF's næste årsmøde, som man gerne ville afholde øst for Storebælt i sommeren 1912, og i den forbindelse direkte nævnte Sorø som en mulig lokalitet²⁹⁾.

DHF, som må have vidst besked med udfaldet af mødet i Sorø få

dage før, har med ønsket om et årsmøde i Sorø vel bl.a. villet give det ny Samfund en form for cadeau, men det gik ikke efter forventning - i første omgang. Årsmødet måtte udskydes til sommeren 1913, men man ville ikke svigte Sorø af den grund, og således kunne Historisk Samfund for Sorø Amt i 1913 få den fjer i hatten, at det blev vært ved DHF's 2. årsmøde.

At DHF på sin side også betragtede mødet i Sorø i oktober 1911 som et stiftende møde, fremgår af dens "Meddelelser Nr. 5" af august 1912³⁰⁾, og fællesforeningen kunne på et senere tidspunkt, i juni 1913, oplyse, at vort Samfund havde meldt sig ind i DHF³¹⁾. Beslutningen herom blev faktisk truffet af Samfundets bestyrelse på dens møde d. 7. december 1912 i Slagelse under pkt. 5³²⁾.

Således var alt i den skønneste orden mellem mor og barn, hvad mødet på Akademiet i Sorø d. 13.-15. juni 1913 skulle bekræfte på smukkeste vis. I indkaldelsen til mødet blev det nævnt direkte, at det fandt sted "i Forbindelse med Hist. Samf. f. Sorø Amt".

Til varetagelse af de praktiske spørgsmål var der nedsat en "stedlig Komité" med Henrik Ussing som formand og med bl.a. la Cour og Gøtzsche som almindelige medlemmer. Og det var Samfundets formand og dets repræsentant i fællesforeningen, la Cour, som bød velkommen til den offentlige del af

mødet på andendagen i Sorø kirke³³⁾.

Konklusion

Det er naturligvis ingen tvivl om, at senest ved generalforsamlingen d. 1. september 1912 fik man et fuldt og helt historisk samfund med (ende)gyldige love, bestyrelse, revisorer og i det hele taget alle formalia i orden.

Men hvad var Samfundet så for en størrelse inden da? Ja, man havde midlertidige love, en midlertidig bestyrelse og ingen revisorer. Samtidig med det optog man betalende medlemmer og udgav en årbog. Det ser på papiret ud til at være og var i praksis også en ret normal forening med tilløb til et ganske normalt foreningsliv, men sæt nu, generalforsamlingen havde villet noget andet? Det er og bliver dog et ganske teoretisk spørgsmål, for de første ledende skikkelser i bevægelsen har aldrig været - og behøvede heller ikke være det - i tvivl om, at det ville gå nøjagtigt, som de havde forestillet sig det.

Hertil kommer som nævnt, at det i datiden ikke var spor usædvanligt, at en forening blev løbet i gang på den måde, som vi har set det her. Initiativtagerne og deres fæller kunne roligt efter d. 12. oktober 1911 hævde, at Samfundet var dannet og skrive dets historie ud fra denne kendsgerning, sådan som de også straks gjorde det, selv om det i begyndelsen havde midlertidighedens karakter.

Hvad vi skal vi så mene i dag? Ja, udover det juridiske, er det i høj grad også et spørgsmål om holdninger, men en konklusion, der burde kunne tilfredsstille alle, jeg havde nær sagt både døde og levende, og alligevel ikke er en helt 100 % klar afgørelse, men næsten, er den, at **Historisk Samfund for Sorø Amt blev oprettet de facto og delvis de jure d. 12. oktober 1911 og fuldstændigt de jure d. 1. september 1912.**

Salomonisk kunne man da sige, at Samfundet har to fødselsdage! Det er imidlertid meget upraktisk, så der må skæres igennem. Min holdning skulle der nødvendigvis være tvivl om herefter, selv om det måske kan virke komisk, at man - set over et længere tidsforløb - ligesom slår nogle kolbøtter i kronologien, men hellere det og være åben overfor, at hvad der er normalt i dag, ikke var det på et tidligere tidspunkt i historien.

Hvordan Samfundet i årene fremover vil gribe den lidt spegede sag an og fastsætte det næste store jubilæum, er op til den til den tid siddende bestyrelse at afgøre. Kan hænde, at vi holder 100 års jubilæum om 9 år - i 2011!? Det ville faktisk ikke være helt malplaceret.

P.S. Et mere drilsk argument for at lade d. 12. oktober 1911 være vores officielle fødselsdag igen, er, at så fastholdes på ny, at vi er ældre end Historisk Samfund for Præstø Amt, der blev grundlagt ved et møde i Næstved d. 1. februar 1912 af helt

samme karakter som det i Sorø året før, men som altid har betragtet denne dato som sin fødselsdag.

Det er da lidt trist, hvis vi selv gør os til det på Sjælland sidst oprettede historiske samfund!

Noter:

1) Se J. Heltoft: "Historisk Samfund for Sorø Amt i 50 år", art. i: Aar bog for Historisk Samfund for Sorø Amt, bd. 49, Slagelse 1962, s. 10 ff.

2) Ole G. Nielsen førte i artiklen "Historisk Samfund for Sorø Amt 1962-1987" foreningens historie à jour, se Årbog 1987, Ringsted 1987, s. 7-10. Undertegnede skrev specielt om "Historisk Samfund og museumssagen i Sorø amt for 75 år siden", sstds., s. 11-16.

3) Torm: anf. værk, hhv. s. 11 og 12.

4) Jfr. Heltoft, anf. værk, s. 9 f. (I sin artikel trækker Heltoft i øvrigt trådene for lokalhistorien i Danmark helt tilbage til 1600-tallet).

5) Jeg er lokalhistorikeren Helge Jensen, Sorø, tak skyldig for at have gjort mig opmærksom på en artikel af Niels Bransager i sagen (se n. 5b). Dette satte mig på sporet af meget mere, for artiklen var hverken den første og slet ikke den sidste i sagen!

5a) Jens P. Jørgensen er sandsynligvis lig med den J. P. Jørgensen, som i 1906-07 redigerede Sydsjællands Venstreblad og fra 1907-11 Kalundborg Dagblad (se Søllinge og Thomsen: De danske aviser 1634-1989, Odense 1989, s. 302 og 331).

5b) Niels Bransager: "Vi Sjællændere", art. i: Venstres Folkeblad d. 4. marts 1903. Artiklen blev senere genoptrykt i værket "Niels Bransager: Artikler og Taler", udvalgt af Aage Sachs og N. Timmermann, Ringsted 1916, s. 49-51 (i afsnittet "Artikler om vekslende Emner"). At der i mellemtiden var blevet dannet et historisk samfund i Sorø Amt, forhindrede altså ikke genoptrykningen.

5c) Overskriften til Hoff's artikel lyder: "Om et historisk Selskab for Sorø Amt". Bartholomæus Hoff (1840-1912) blev i 1867 ansat som lærer ved Sorø Akademi, udnævntes samme år til adjunkt og blev i 1884 forfremmet til overlærer for i 1894 at nå den højeste post som rektor, hvilken stilling han beklædte frem til 1911.

5d) Bransager: "En Replik", art. i Venstres Folkeblad d. 12. marts 1903, s. 1-2.

5e) Ludvig Schrøder (1836-1908): "Om et historisk Selskab for Sorø Amt", art. i: Venstres Folkeblad d. 10. marts 1903, s. 1-2.

5f) Artikel af Troels Lund (1840-1921) i Venstres Folkeblad d. 18. marts 1903, s. 1.

5g) Artikel af H. F. Feilberg (1831-1921) under overskriften "Om et historisk Selskab for Sorø Amt" i Venstres Folkeblad d. 24. marts 1903, s. 1.- Feilberg var i 1904 medstifter af Dansk Folkemindesamling.

5h) Indlæg af Vedel under overskriften "Om et historisk Selskab for Sorø Amt" i Venstres Folkeblad d. 17. marts 1903 s. 1.- Vedel, der levede fra 1841-1923, var bl.a. med til at stifte Høve Valgmenighed i 1880 og besøgte jævnligt Schrøder i Askov.

5i) Om VF's fremstød blev støttet (som Vedel ønskede det), endelige kommenteret af de andre lokale dagblade, har der ikke været tid til at undersøge.

6) Se Sorø Amtstidende d. 10. april 1907, s. 3. Omtalen af Holbæk-årbogen findes i samme udgave, s. 2. (For henvisning til denne avisartikel, som der blev refereret ganske kort til 50 år senere i avisen, altså d. 10. april 1957, takkes lokalhistorikeren Helge Christiansen, Bildsø).- Det har tidsmæssigt ikke været muligt at se nærmere på, om opfordringen i denne avis f.eks. blev nævnt i de andre lokalaviser.

7) Vi har la Cours egne ord for, at det var Dansk Historisk Fællesforening, der satte ham i gang. I et interview i Sorø Folketidende (herafter SF) d. 26. september 1911, s. 2, siger han,

at "fra "Historiske Fællessamfund" har man ønsket, at ogsaa Sorø Amt blev repræsenteret..." (Her skrives godt nok "Historiske Fællessamfund", men det er en forståelig fejlskrivning for den rigtige betegnelse). I den første bestyrelsesprotokol for Historisk Samfund for Sorø Amt for årene 1911-18 (herefter prot. I) bekræftes dette forhold, men det relativt på denne måde: "I sommeren 1911 begyndte højskoleforstander L. F. la Cour, Hindholm, *til dels* efter tilskyndelse af dr. phil. Knud Fabricius, København, at gøre skridt til at få dannet et Historisk Samfund for Sorø amt." (Kursivering ved forf.). Her er det underforstået, at la Cour i forvejen selv var motiveret for at gøre noget ved sagen, men mon det dog ikke kan fastslås, at uden Fabricius's "lille spark", var der ikke sket noget. I Fabricius's egen beretning om Dansk Historisk Fællesforenings første år (se artiklen "Dansk Historisk Fællesforenings Grundlæggelse" i Folk og Nutid, bd. XX, (København) 1957-59, s. 360 ff.) nævnes henvendelsen til la Cour desværre slet ikke.

8) SF d. 26. september 1911, s. 2. (Redaktøren af Ringsted Folketidende og dermed også af Sorø Folketidende var fra 1903 J. V. Christensen, som var historisk interesseret - og som notorisk var blandt dem, la Cour udsendte indbydelse til. De har nok snakket sammen om sagen en gang efter d. 18. og før d. 26. september!).

9) Som n. 8.

10) SF d. 13. oktober 1911, s. 2.

11) Cit. fra prot. I. De følgende citater i kap. III fra mødet stammer fra samme kilde. (Det skal her for en god ordens skyld indskydes, at der findes to enslydende protokoller vedr. bestyrelsesmøder og andre aktiviteter i HSISA for årene 1911-1918, nemlig dels en protokol ført af sekretæren (Gøtzsche), som må anses for den officielle version, mens den anden, som er skrevet af la Cour, er en helt igennem nøje afskrift, åbenbart til "eget forbrug". I denne artikel anvendes la Cours afskrift som grundlag for citering - deraf den moderne retskrivning med bl.a. bolle-å, som la Cour svær-

gede til, længe før den blev autoriseret (i 1947); la Cour var i mange retninger en fremsynet mand!).

12) Heltoft, der vitterligt har læst hele referatet, manipulerer noget med virkeligheden ved i sin fremstilling (anf. værk, s. 11) at lade beslutningen om en midlertidig bestyrelse fremstå som værende truffet i begyndelsen af mødet, så alt derefter blev afviklet i den skønneste orden, men det er ingenlunde tilfældet! Heltoft var nok ked af opgøret på mødet, men hvorfor i grunden lægge slør over det?

13) Se Meddelelser fra Dansk Historisk Fællesforening, bd. I, Kbh. 1909-13 (herefter Medd. DHF 1909-13), s. 10-13 og s. 147-49.

14) Se prot. I, s. 8, 9 og 12.

15) SF d. 13. oktober 1911, s. 2.

16) Se prot. I, s. 9.

17) Se f.eks. SF d. 25. og d. 26. januar 1912, s. 3.

18) Se prot. I, s. 9-10.

19) Se sstds., s. 12.

20) Se sstds., s. 11.

21) Aar bog for Historisk Samfund for Sorø Amt, bd. I, Ringsted 1912, s. 3-4.

22) Annoncen findes på s. 3.

23) Se prot. I, s. 13.

24) SF d. 2. september 1912, s. 2; jfr. referat i prot. I, s. 14-15 og Aar bog II, Ringsted 1913, s. 141 f. (Deltagerantallet er hentet fra referatet i nævnte årbog).

25) Se prot. I, s. 15.

26) Artiklen, der iflg. indholdsfortegnelsen er skrevet af sekretæren, d.v.s. Gøtzsche, findes på s. 141-145.

27) Se Sorø Folketidende d. 10. september 1951, s. 4.

28) Soraner-Bladet, 36. årg., nr. 10 (= oktober 1951), s. 80.

29) Se Medd. DHF 1909-13, s. 121.

30) Se sstds., s. 123

31) Se sstds., s. 149.

32) Se prot. I, s. 15 f.

33) Om forberedelserne til mødet se prot. I, s. 17ff. For programmet og tilmeldinger se Medd. DHF 1909-13, s. 125-128. Dog blev HSFA ikke nævnt direkte i beretningen om mødet i Sorø 1913 i Fortid og Nutid, bd. I, København 1914-16, s. 40-44. Her takkede man blot "Byens og Egnens Befolkning" for deres "Offervilje og Interesse for Sagen".

Forfatter: Cand. mag. *Helge Torm*,
Munkevænget 2, II t.h., 4180 Sorø.

Kilde- og litteraturoversigt

Utrykte kilder:

Forhandlingsprotokol for Historisk Samfund for Sorø Amt 1911-18 (original og afskrift), Samfundets arkiv.

Trykte kilder:

Bransager, Niels: Artikler og Taler, udv. v/Aage Sachs og N. Timmermann, (Ringsted 1916)

Meddelelser fra Dansk Historisk Fællesforening, bd. I, København 1909-13.

Meddelelse fra HSFA i: Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt, bd. I, Ringsted 1912.

Årsberetning for DHF for 1913 i: Folk og Nutid, bd. I, Kbh. 1914-16.

Årsberetning for HSFA for 1911-12 i: Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt, bd. II, Ringsted 1913.

Aviser:

Venstres Folkeblad, div. datoer i februar-marts 1903. (Findes på Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv).

Sorø Amtstidende 10. april 1907. (Findes på Slagelse kommunes lokalhistoriske Arkiv).

Sorø Folketidende, div. datoer i september-oktober 1911, d. 25. januar 1912 og div. datoer i august-september samme år samt 10. september 1951. (Findes på Dagbladet Sorø arkiv).

Opslagsværker:

Dansk Biografisk Leksikon, København 1979-84.

Soraner-Biografier 1901-1960, udg. af Soransk Samfund, Kbh. 1970.

Litteratur:

Fabricius, Knud: Dansk Historisk Fællesforenings Grundlæggelse, art. i: Folk og Nutid, bd. XX, (København) 1957-59.

Heltoft, J.: Historisk Samfund for Sorø Amt 50 år, art. i: Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt, Slagelse 1962.

Nielsen, Ole G.: Historisk Samfund for Sorø Amt 1962-87, art. i: Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt, Ringsted 1987.

Schjærff, Poul: Nekrolog over L. F. la Cour i: Soraner-Bladet 1951 (36. årg.), nr. 10, s. 80.

Søllinge, Jette D. og Thomsen, Niels: De danske aviser 1634-1989, bd. II, Odense 1989.

Torm, Helge: Historisk Samfund og museumssagen i Sorø Amt for 75 år siden, art. i: Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt, Ringsted 1987.

Bestyrelsens beretning for 2001, aflagt v/ formanden på generalforsamlingen d. 16/4 2002

Af Helge Torm

Bestyrelsens arbejde og sammensætning

I beretningsåret har bestyrelsen afholdt i alt 4 møder, tre ordinære møder, nemlig d. 15. februar, d. 22. maj og d. 13. august. D. 17. april konstituerede bestyrelsen sig umiddelbart efter generalforsamlingen.

Generalforsamlingen, der fandt sted på Fuglebjerg Skole i overværelse af 30 medlemmer, medførte et formandsskifte, idet Preben V. Andersen efter 10 år på posten som formand ikke længere ønskede at fortsætte som sådan, men i øvrigt også valgte at træde helt ud af bestyrelsen. Der blev dog ikke valgt et nyt medlem af bestyrelsen til erstatning for Preben V. Andersen.

Blandt de otte resterende medlemmer af bestyrelsen (jfr. oversigten foran i årbogen, red.) var der ved konstitueringen enighed om at vælge undertegnede som ny formand, og som næstformand, kasserer og sekretær genvalgtes hhv. Helge Christiansen, Jørgen From Andersen og Kurt Rehder.

Formandsposterne i redaktionsudvalget og turudvalget blev beklædt

med hhv. Helge Christiansen og Helge Jensen.

På dette sted i beretningen vil jeg i øvrigt gerne nævne, at Richard Henneke, Slagelse, foreningens bestyrelsesmedlem og fortjenstfulde kasserer igennem mange år, i september måned afgik ved døden (jfr. nekrolog her i årbogen, red.).

Aktiviteter for medlemmerne

Årets første arrangement fandt sted d. 17. april som *optakt til generalforsamlingen* og bestod af en udmærket rundvisning i *Førslev Kirke* og på dens to kirkegårde v/Bertel Hansen, Fuglebjerg, som i kirken blev suppleret af Knud Danielsen, Fuglebjerg. I kirkebygningen beundredes de romanske og gotiske kalkmalerier i koret og det rige renaissanceinventar i skibet, som viser tilknytningen til Førslevgaard. Samfundet havde den glæde, at ganske mange tog del i rundvisningen, skønsmæssigt o. 80.

Forårsturen blev afviklet søndag d. 10. juni og gik til *seværdigheder på Fyn: Herregårdene Østrupgård* med et middelalderligt stenhus og

Hagenskov Slot i herlig nyklassicisme samt Dreslette Kirke, en sælsom blanding af middelalder og klassicisme. Vi kunne heldigvis sende en busfuld medlemmer (47) afsted på en veltilrettelagt tur med venlig modtagelse overalt. Turudvalget havde også sørget for godt vejr!

Efterårsturen havde *Holsteinborg Gods* som hovedmål. Søndag d. 2. september modtog Ulrich greve Holstein-Holsteinborg de mange interesserede deltagere (85 i antal) i godsets kapel. Efter kyndig og fornøjelig introduktion dér beså man de centrale rum - såsom H. C. Andersen-værelset - i hovedbygningen, hvorefter turen gik videre i biler til Snedinge Hovedgård og godsets jorder i øvrigt for at slutte ved Bisserup Havn, hvor den på grund af den silende regn noget decimerede skare hørte greven fortælle om dette gamle udskibningssted. Her sluttede turen.

Årbog 2001

Samfundets vigtigste aktivitet, det som i grunden kitter hele foretagendet sammen, er dog årbogen, som kommer alle medlemmer til gode.

Vi synes, at vi også i 2001 fik skabt en årbog, som er ganske læseværdig. Medlemmerne kender den, så jeg vil her blot pege på, at emnerne igen var godt fordelt på både tid og sted, fra oldtid til nyere tid, og fra Glænø i syd til Stenmagle i nord, og fra Gl. Forlev i vest til Allindemagle og Vallensved i øst.

Til gengæld må det fremhæves, at årbog 2001 fik et nyt lay-out, idet artiklerne i den for første gang nogensinde blev sat op i to spalter, forhåbentlig til læsernes tilfredshed.

Udgivelsen blev, som det nu er tradition, markeret ved en festlig reception med deltagelse af forfatterne til artiklerne og repræsentanter for samfundets bestyrelse samt en enkelt pressefotograf. Ja, desværre var pressens fremmøde ikke stort, men alligevel har disse udgivelsesreceptioner deres store betydning: dels for det sociale samværs skyld, men også for den omtale af Historisk Samfund, som en sådan markering trods alt kaster af sig.

Receptionen fandt denne gang sted i Pedersborg Sognegård, idet en af spidsartiklerne handlede om Peder Torstensen af Borg.

Forholdet til DLF

(Dansk Lokalhistorisk Forening)

Hvor der i år 2000 ligefrem var stemning for at bryde forbindelsen med landsforeningen, så lykkedes det i 2001 at få oprettet gode relationer til DLF igen. Det var et spørgsmål - som det så ofte er, når parter er uenige - om penge. Vi syntes ikke, vi fik nok ud af det store kontingent til landsforeningen, men efter deltagelse ved formanden i DLF's årsmøde primo april 2001, som nævnt i Preben V. Andersens årsberetning for 2000, og efter nogen ihærdig indsats som opfølgning på en ansøgning om tilskud til

vore aktiviteter, lykkedes det sidst på året at opnå et tilskud på 5.000 kr. fra DLF, egentlig til årbogen for 2000, men reelt går det til årbog 2001.

Samtidig har DLF lagt vægt på, at der også i vort virkeområde kom et regionalt samarbejde i stand mellem de forskellige lokalhistoriske foreninger og arkiver, som man kender det fra Fyn og Frederiksborg Amt. Samarbejdet kunne gå på et fælles undersøgelsesprojekt og andre fællesaktiviteter.

Vi tog handsken op og indkaldte til et regionalt møde d. 17. september på Broby gl. Skole med 30 deltagere, repræsenterende lokalhistoriske foreninger og lokalhistoriske arkiver samt LAVA (Lokalhistoriske Arkiver i Vestsjællands Amt). DLF's formand Erik Helmer Pedersen kom med et oplæg, og efter en positiv debat blandt de fremmødte blev der nedsat et arbejdsudvalg, bestående af undertegnede, Ole G. Nielsen og Preben V. Andersen fra Historisk Samfund samt arkivar Peter Blumensaadt, Holbæk, LAVA.

Arbejdsgruppen holdt i november et møde for at få indkredset et emne, som kunne favne alle interesserne. Det blev sognesparekassernes historie i Sorø Amt. Udvalget har desuden i december gæstet Sparekassemuseet på Klarskovgård ved Korsør for at skaffe sig et overblik over relevant materiale dér.

Økonomi

Jeg skal ikke her sige så meget om økonomien, men henvise generelt til regnskabet. Dog vil jeg gerne have lov at slå fast, at Samfundet har modtaget tilskud udefra fra flere sider end i de sidste mange år. Ikke blot har vi som sædvanligt modtaget offentlige tilskud fra Slagelse kommune og Vestsjællands Amt og private tilskud fra Slagelse Sparekasse og Den lille Bikube, men vi har udover det nævnte tilskud fra DLF - også modtaget kommunale tilskud fra Korsør og Sorø. Denne positive udvikling er vi meget glade for, og det kan meget vel betyde gennemførelsen af ting, vi ellers ikke havde haft råd til.

Tak for samarbejde og støtte

Jeg vil gerne benytte lejligheden til at takke min bestyrelse og underudvalgene for et godt samarbejde og for gode resultater i årets løb.

Samtidig skal medlemmerne have stor tak for deres støtte til og interesse for Historisk Samfunds arbejde og for deres gode tilslutning til vore arrangementer.

Endvidere skal der også, men ikke mindst, lyde en hjertelig tak til alle vore sponsorer, offentlige som private. Uden deres positive opbakning ville vores virksomhed være så godt som udelukket.

Ricard Henneke 1914-2001

Af Preben V. Andersen

R. Henneke

Den 2. september 2001 døde Ricard Verner Henneke, 86 år gammel. Hans indsats og virke for Historisk Samfund for Sorø Amt er uvurderlig. Gennem 40 år var Henneke sekretær og kasserer.

Han var født på en gård i Flakkebjerg, men valgte lærergerningen og sluttede sin karriere som viceskoledirektør på Østre skole i Slagelse.

Hennekes far var medlem af Historisk Samfund fra starten i 1912 og var bestyrelsesmedlem fra 1917 til 1933.

På et bestyrelsesmøde den 24. juni 1953 blev Henneke foreslået som stedfortræder for Bertel Emdal, men denne kom aldrig rigtig til at virke i arbejdet, hvorfor Henneke umiddelbart efter indtrådte i bestyrelsen, selvom han først officielt blev valgt på generalforsamlingen i Røde Hus i Tadse ved Fuglebjerg den 22. august 1953.

Ricard Henneke var kasserer og sekretær under 7 formænd, og jeg er overbevist om, at vi alle har haft stor glæde af hans hjælpsomhed med at komme ind i arbejdet. Det var altid på en venlig måde han

henvendte sig for at gøre opmærksom på, at der snart skulle være generalforsamling og tages stilling til foredragsholder og meget andet. Det var ikke alene i bestyrelsen vi nød godt af Hennekes opmærksomhed og hjælpsomhed, over for medlemmerne udviste han stor imødekommethed, og han kendte alle dem, der kom til møder og udflugter.

I mindre kredse fortalte Henneke gerne om de første år i bestyrelsen. Det var en tid, hvor man sagde til hinanden. For eksempel i amtmand Topsøes formandstid blev der kun holdt ét bestyrelsesmøde om året, og når dette var afsluttet, var der efterfølgende middag hos amtmanden med flere tjenere.

I min formandstid prøvede jeg at få Henneke til at skrive i årbogen om oplevelser i bestyrelsen gennem alle de mange år, men det var han alt for beskedent til. Blandt hans indvendinger var, at han meget nødig ville komme til at fornærme andre mennesker. Som jeg lærte ham at kende, føler jeg, at det var overskriften over hans liv.

Ære være Ricard Hennekes minde.

Litteratur om Sorø Amt 2001

Af Ole G. Nielsen

Erling Petersen

Fare, fare, krigsmand - døden skal du lide

Forlaget i Fuglebjerg. 82 sider.

Bogen indeholder fire beretninger om soldater, der deltog i krigen 1864.

Bl. a. om Hans Hansen fra Kyse og hans slægt og ikke mindst om forfatterens farfar Niels Pedersen, Spjellerup.

Det er historierne om de ukendte, menige soldater, hvor de tre første fortællinger beretter om faldne, som efterlod sig savn hjemme, mens den fjerde skildrer en soldat, der kom hjem, men var mærket for livet.

St. Johanneslogen St. Michael 1923-1998

Redaktion: Finn Jepsen, Arne Feldberg og Erling Helseby. 36 sider.

Frimurerlogen i Slagelse udgav efter sit 75 års jubilæum et skrift, der både fortæller om ordenens historie på landsplan og udviklingen lokalt, der førte til stiftelsen af en lokal loge indenfor det gamle Sorø Amt.

Bogen er skrevet for medlemmerne, men interesserede udenfor ordenen kan få mange oplysninger om logens historie og indhold.

Fra idé til virkelighed - Storslagteriet 25 år

Redaktion: Aage Krogsdam.

Udgivet af Steff-Houlberg slagterierne. 64 sider.

I 1967 sluttede en række sjællandske svine-slagterier sig sammen i FSA - Forenede Sjællandske Andelsslagterier, men først i 1976 blev det store slagteri i Ringsted taget i brug.

Jubilæumsskriftet fortæller om udviklingen indenfor slagterierne, behovet for modernisering, opførelsen af det nye slagteri og produktionen frem til bygningens jubilæum.

Helge Christiansen

Lokalhistorier - Slagelseegnen

12. samling 2001. 32 sider.

Udgangspunktet for artikelsamlingen er bidrag til "To Sogne" beboerbladet for Hejninge og Stillinge sogne. Den indledende artikel handler om Helge Christiansens gård "Glenhøj", så følger en om amtmand P. C. Stemann, og en om Guld Niels. Der fortælles om Stillinge Børnehjem og om kalkmalerierne i de to kirker samt andre muntre beretninger.

Pedersborgfortællinger

Redigeret af Henny Speggers og Magny Andersen.

Udgivet af Pedersborg Sogns Lokalhistoriske Forening. 80 sider.

Bogen indeholder fem erindringer. Den længste er skrevet af Inger Margrethe Brejner (1901-2000), der ikke har boet i landsbyen, men har tilbragt sine ferier hos bedstemoderen, og det er det der fortælles om.

Peder Pedersen (1909-1994) fortæller slægts-historie, og malermester Ejnar Hansen (1904-1984) fortæller om livet som naver, før han kom til Pedersborg i 1944. Herluf Sørensen beretter om Mansas gartneri, og endelig bringes Gerda Hansons (1899-1993) beretning om præstegårdshaven i Pedersborg.

Pedersborgfortællinger bør være inspiration for andre lokalhistoriske foreninger, der vil samle og udgive facts og fortællinger.

Gyrit Kaaber Jørgensen

Svenskekrigen og Korsør 1657-58-59-60 - skæbneår for Korsør

Udgivet af Bevaringsforeningen for Korsør.
16 sider.

Hæftet sætter først og fremmest Korsør og omegn ind i svenskekrigenes kampe. Bl. a. er afsnittet om fæstningsarbejdet interessant. Forfatteren har også udarbejdet en folder om Fodfolksskanserne på Halskov Rev.

Gyrit Kaaber Jørgensen

Isbådstransportsort

Udgivet af Korsør By- og Overfartsmuseum.
12 sider.

I forbindelse med en særudstilling om isbåds-transporten over Store bælt, er der udgivet et hæfte, som fortæller om isvintre, transporten over bæltet og bebyggelsen på Revet.

Vibeke Hvidtfeldt

Kunst i Slagelse

Udgivet af Slagelse kommune.

Foto: Evan Hemmingsen. 24 sider.

Slagelse har få ældre kunstværker, men gennem de sidste 25 år er der kommet mange til, og hæftet er en fornem guide til byens kunst, der især skyldes Slagelse Forskønnelsesselskab.

Hvert kunstværk er afbilledet og ledsaget af en kort tekst.

Kaare Johannesen:

Politikens bog om Danmarks vikingetid

Politikens Forlag. 232 sider.

Museumsinspektøren ved Museet ved Trelleborg har skrevet Politikens nye håndbog om Vikingetiden. Den første halvdel er en gennemgang af perioden, resten er en oversigt over besøgssteder. Fra det gamle Sorø Amt er selvfølgelig omtalt Trelleborg, men også Alsted, Borup Ris, Fjenneslev og Tårnborg.

Der er ikke meget nyt i bogen, men den er godt fortalt og har mange gode oversigter og et godt billedmateriale.

Diderik Johansen

Fra krigen 1864

I kommission hos Padborg Boghandel.
158 sider.

Friskolelærer Diderik Johansen, Lille Egede friskole ved Boeslunde, skrev en bog om sin tid på rekrutskolen i Fredericia, vagtjeneste ved Ejderen, tilbagetoget til Dybbøl, vagtjenesten ved Dybbøl og prøjsernes erobring af Als.

Nu har Padborg Boghandel genudgivet 2. udgaven i redigeret form, og man får et godt førstehåndsindtryk af begivenhederne.

Jul i Slagelse 2001

Udgivet af JS Publishing. 62 sider.

Slagelses "årbog" er mest en samling "skønlitterære" småhistorier, men især to artikler har historisk interesse, nemlig Børge Riis Larsen om kemikeren Zeise og Gitte Strange Hansens om Landsgrav - "På sporet af landsbyen".

Jul i Sorø 2001

Udgivet af Jul i Sorø Venner. 72 sider.

Jul i Sorø er en pragtfuld samling af personskildringer, erhvervsportrætter og historiske beretninger om det Sorø, der var engang. Man kan bl.a. læse om Absalon, Hørkram, Sorø Sygehus, maleren Christen Dalsgaard, Støvlet-Cathrine, Sorø Station og det gamle Frederiksberg.

Jul i Skælskør 2001

Udgivet af Initiativgruppen: Steen Andresen, Ib Marquardsen og Steen Olsen. 62 sider.

Bogen rummer mange gode artikler, bl.a. Per O. B. Christiansen om "A/S Skælskør Husholdningsskole", R. Lykke Jørgensen "Strisser i Skælskør", Finn Pedersen "Mindsten i Boeslunde sogn". Skælskør Banks 125 år omtales, og den kan læses sammen med Carl-Aage Kær Frederiksens erindringer "Min tid som bank elev".

Det, der hæver Jul i Skælskør, er afsnittet om begivenhederne "Året i glimt 2000/2001."

Svend Mogensén

Korsør i 30'erne og 40'erne - som en 70-årig husker det

Eget forlag. 77 sider.

Det er skildringen af Korsør i mellemkrigstiden og krigstiden, og det gøres med indlevelse og begejstring. Det er også fortsættelsen af den tidligere udgivelse om byens matadorer, men denne gang er der indlæg, der ser livet fra tyendets side.

Carl E. Jørgensen

Skolereduktionen i 1740 i Sjællands stift

Personalhistorisk Tidsskrift 2001:2 p. 242-261. Artiklen indledes med en bred orientering om lukningen af 40 af landets 59 latinskoler i 1739, og derefter følger en beskrivelse af hver enkelt latinskole. Fra det gamle Sorø Amt var det: Korsør, Ringsted og Skælskør, som blev nedlagte.

Peter Henningsen

Begrebet "landmand" og det danske landbrugs moderniseringsproces

Fortid og nutid 2001:4 p. 273-294.

I den meget interessante artikel om forskellen på bonde og landmand gennem det 18. og 19. århundrede, er illustrationerne fra Benløse, Haraldsted og Farendløse.

Harald Andersen

Hans sidste vilje

Skalk 2001 nr. 1 p. 18-19.

Artikel om biskop Absalon - hans testamente og grav i Sorø Klosterkirke.

Kaare Johannesen

Naboskab

Skalk 2001 nr. 5 p. 13-17.

Om nyere undersøgelser af vikingeborgen Trelleborgs omgivelser, der tolkes som et handelscentrum, der er ældre end borgen.

Harald Andersen

Herrefisken

Skalk 2001 nr. 6 p. 34.

Om mallerne i Sorø Sø.

Nationalmuseets Arbejdsmark 2001

Udgivet af Nationalmuseet.

Arbejdsmarken har to artikler med relation til det gamle Sorø Amt, nemlig:

De table kronjuveler, hvor museumsinspektør Vivian Etting bl.a. omtaler kongegravene i Ringsted og Sorø.

Beseglet - middelalderens seglstamper, hvor museumsinspektør Michael Andersen gennemgår segl og seglstampernes udvikling og bl.a. omtaler Hvideslægtens seglstamper.

Ole-Christian Plum

Høng-Tølløsebanen - 100 års jubilæum

Jernbanebøger. 256 sider.

Selvom om den jubilerende jernbane primært kører "udensogns" i forhold til nærværende skrift, så har den dog sit udgangspunkt indenfor det gamle Sorø Amt. Bogen beretter bl. a. om den betydning jernbanen har haft for lokalsamfundet.

Håndværk og industri

Lokalafdeling Sydvest- & Midtsjælland 1969-1999.

Udgivet af foreningen. 42 sider.

Smedemesterforeningens lokalafdeling udsendte efter 30 års jubilæet og modtagelse af en ny fane et skrift, der både fortæller om foreningen gennem perioden, men også beskriver de faglige uddannelsers udvikling.

REGNSKAB HSSA 2001

Budget

INDTÆGTER

1 Kontingent 2000	6700,00	
2 Kontingent 2001	32100,00	45000
3 Forsendelse	6440,00	9000
4 Salg af årbøger	920,00	2000
5 Tilskud offentlige	11500,00	10000
6 Tilskud private	6500,00	5000
7 Møder, ture	1885,00	0
8 Renter	35,68	0
Indtægter ialt	66080,68	71000,00

Tilskud i 2001

Vestsjællands Amt ..	kr 5.000
Korsør kommune ...	kr 5.000
Slagelse kommune ..	kr 1.500
DLF	kr 5.000
Slagelse sparekasse ..	kr 1.000
Den lille Bikube	kr 500

UDGIFTER

Drift

11 Trykning af Årbog 2001	42110,00	48000
12 Porto	4657,61	7000
13 Medl.adm	5763,25	9000
14 Gebyrer	390,00	500
15 Bestyrelse	654,00	500
16 Møder, ture	2627,25	2000
18 Gaver	1000,00	500
19 Honorarer	0,00	500
20 Kontingent DLF, m.m.	2500,00	2750
21 Diverse	0,00	250
Udgifter i alt	59702,11	71000
RESULTAT	6378,57	0

STATUS

Aktiver

Indestående giro 31/12 2001	13949,00
Indestående standard 31/12 2001	7982,92
Til gode	11000,00
Boglager	10000,00
AKTIVER I ALT	42931,92

EGENKAPITAL+GÆLD

Gæld	17087,00
Saldo 31/12 2000	19466,35
Resultat	6378,57
PASSIVER I ALT	42931,92

Revisionspåtegning

Vi har afstemt bilagene og kontrolleret at indestående på giro og sparekasse og kassekonti stemmer med det anførte. Vi har intet fundet at bemærke.

Fuglebjerger 10/4 2002

Preben V. Andersen

Lars Hansen

AF RÅDSTYRETS (MØDE-ØYD)

Nye medlemmer pr. 15/5 2002

1. Ellen Andersen, Malivej 5, 4200 Slagelse
2. Holger Frederiksen, Vallensved Bygade 8, 4700 Næstved
3. Palle Hansen, Tærø, 4272 Langebæk
4. Birthe Hoff-Clausen, Rødtjørnevej 9, 4180 Sorø
5. Helge Holm, Dalstrøget 3, Bisserup, 4243 Rude
6. Hardy Jensen, Søbakken 9, 4180 Sorø
7. Michael Kræmmer, Brobyvej 62, 4180 Sorø
8. Myrna Larsen, Dalstrøget 31, Bisserup, 4243 Rude
9. ~~Jens Aage Nielsen, Næstvedvej 56, 4180 Sorø~~
10. Birthe Bruun Olsen, Dalstrøget 8, Bisserup, 4243 Rude
11. Bent Rasmussen, Konge Åsen 77, 4230 Skælskør
12. Annemarie og Carl Shapiro, Saxogade 5 E, 4180 Sorø
13. Hans Sørensen, Bjernedevej 38 F, 4180 Sorø
14. Herluf Sørensen, Kirkevej 22, 4180 Sorø
15. Poul Halling Sørensen, Langtoftevej 4, 4173 Fjenneslev
16. Lotte Søvsø, Tystrupvej 47, Vinstrup, 4250 Fuglebjerg
17. Ilse Irgend Trudslev, Brobyvej 11, 4180 Sorø
18. Korsør Posten v/ Svend Bagge, Algade 20, 4220 Korsør